4510

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౨౦. 20 — ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము. మార్గశిరపుష్యమాఘములు. — సంచిక ౫. 5

కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యారావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ
బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-0-0.

విడిసంచిక రు ౦-౮-౦.

1932.

విషయసూచిక.

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెనుఁగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, అవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసఁగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడు చున్నవి:—

i తెలుఁగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వాంకష మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికశాస్త్రగ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసఁగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుట;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారముచేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుఁగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్చించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుఁగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను వార్షికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుఁగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారితోషికములను, సాహిత్య పట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట-ఇందుఁ బ్రధానముగాఁ దెలుఁగు గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాఁతప్రతులుఁగూడ నుండవలయును;

xi తెలుఁగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపకరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౦.	ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము మార్గశిరపుష్యమాసములు.	సంచిక ౫.

భాసరూపకములు.

—:పిలకా గణపతిగారు—విజయనగరము:—

సంస్కృతవాఙ్మయమునఁ గాళిదాసమహాకవితోఁ దులఁదూఁగఁజాలిన మహాకవు లెందఱో భారతవర్షమున నుద్భవించిరి. కాని యట్టివారిలోఁ గొందఱిగ్రంథములుమాత్రమే మన కుపలభ్యము లగుచున్నవి, మిగిలినవారిలోఁ గొందఱినామములుమాత్రమే మన కిపుడు లభించుచున్నవి. సౌమిల్లకుఁడు కవిపుత్త్రుఁడు నిట్టివారు. 1912 వ సంవత్సరమున మహామహోపాధ్యాయ త. గణపతిశాస్త్రిగారు భాసరూపకములు ప్రకటింపకపూర్వ మీభాసునిగూర్చి కేవలనామమాత్రమే గాని యేమియుఁ దెలియ దనియే చెప్పవచ్చును. మ.త. గణపతిశాస్త్రిగారు శ్రమపడి కొన్నిమాతృకలు సంపాదించి తత్సహాయమున 1 స్వప్నవాసవదత్తము. 2 ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణము. 3 ప్రతిమానాటకము. 4. అభిషేకనాటకము. 5. బాలచరితము. 6. పంచరాత్రము. 7. ఊరుభంగము. 8. కర్ణభారము. 9. దూతఘటోత్కచము. 10. దూతవాక్యము, 11. మధ్యమవ్యాయోగము. 12. అవిమారకము. 13. చారుదత్తము నను 13 నాటకములు ప్రకటించిరి. అప్పటినుండియుఁ బ్రపంచమునకు భాసనాటకపఠనాభాగ్యము కలిగెను.

భాసమహాకవికాలమును గూర్చియుఁ దద్రూపకములను గూర్చియు భారతీయపాశ్చాత్యపండితులలో ననేకాభిప్రాయభేదము లున్నవి. వానిలో

మూఁడు వాదములు ముఖ్యము లనవచ్చును- మొదటిది భాసనాటకచక్రోద్ధారకులగు మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారిది. రెండవది కీతుపండితుని వాదము. మూఁడవది కృష్ణపిశారటిగారివాదము. మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారు భాసుఁడు క్రీ. పూ 5 వశతాబ్దములోనివాఁ డనిరి. కీతుపండితుఁ డించుమించుగ క్రీ. శ. 3 వ శతాబ్దములోనివాఁ డనెను. కృష్ణపిశారటిగారుమాత్రము భాససిద్ధాంతమును విశ్వసింపక, యీనాటకము లేఁయు భాసునివి కావనియుఁ గేరళదేశీయు లగునటులు ప్రసిద్ధరూపకములనుండి సుందరభాగము లేర్చి కూర్చిన గ్రంథము లనియు, నిట్టి యీరూపకములకూర్పు క్రీ. శ. 7వ శతాబ్దమున జరిగి యుండవచ్చు ననియు నభిప్రాయపడిరి. ముం దొకొక్కరియభిప్రాయము వ్రాసి తరువాత రూపకములఁ గూర్చి వ్రాసెదను.

వీరిలో మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారివాద మిట్లు సంక్షిప్తము చేయవచ్చును. కాళిదాసమహాకవి మాళవికాగ్నిమిత్ర ప్రస్తావమున—“ప్రథితయశసాం భాస, సౌమిల్లక, కవిపుత్త్రాదీనాం ప్రబంధా నతిక్రమ్య వర్తమానకవేః కాళిదాసస్య క్రియాయాం కథంబహుమానః” అని భాసరూపకములను బ్రస్తావించి యున్నాఁడు. రాజశేఖరుఁడు గూడఁ దనసూక్తిముక్తావళియందు-

భాసనాటకచక్రేపి చ్ఛేకైః క్షిప్తే పరీక్షితుమ్
స్వప్నవాసవదత్తస్య దాహకోభూ న్నపావకః.

అని భాసమహాకవి స్వప్నవాసవదత్తమును బ్రస్తుతించెను. మఱియు బాణకవి తనహర్షచరితమున—

సూత్రధారకృతారంభై ర్నాటకై ర్బహుభూమికైః
సపతాకై ర్యశో లేభే భాసో దేవకులై రివ.

అని భాసనాటకములను సంస్తుతించెను. ఇంకను జాలమంది భాసుని స్మరించిరి. కావునఁ గాళిదాసమహాకవిచేఁ గూడ గొప్ప రూపకకర్తగ నుతింపం బడినట్టియుఁ బ్రథితయశస్కుఁ డగుభాసుఁడను నొకమహాకవి యుండె నని యు నాతఁడు స్వప్నవాసవదత్తాద్యనేకరూపకములను వ్రాసె ననియు, వానిలో స్వప్నవాసవదత్త మత్యంతరమణీయ మైన దని యుఁ బయికాళిదాసాదుల స్తోత్రములవలన నిశ్చయింపవచ్చును. కావున, ప్రస్తుతము మనకు దొరకినస్వప్నవాసవదత్తము భాసునిదే యనుకొనవచ్చును. మిగిలిన పండ్రెండు రూపకములుగూడ శైలిలోను నార్షప్రయోగములలోను, సహజమాధుర్యమునను భరతవాక్యమున

ను స్థాపనలందును స్వల్పభేదములతో సమానముగ నున్నవి. కావున నివికూడ భాసునివే యని నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంతియె కాక క్రీ. పూ. 4 వ శతాబ్దమున నున్న చాణక్యుని యర్థశాస్త్రమున— (10 అధి. 3 అధ్యా.)

నవంశరావం సలిలైః సుపూర్ణం సుసంస్కృతం దర్భకృతోత్తరీయం,
తత్తస్య మా భూ న్నరకంచ గచ్ఛే ద్యో భర్తృపిండస్య కృతే న యుధ్యేత్

అను ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణశ్లోకము నుదాహరించెను. ఈశ్లోకమునకుఁ బూర్వమున నున్న "అపీ హ శ్లోకౌ భవతః" అను వాక్యముచే నర్థశాస్త్రకర్త యీశ్లోక మన్య గ్రంథమునుండి యుదాహరించుచున్నాఁడని సుస్పష్టముగఁ దెలియుచునేయున్నది. మఱియు భాసునియార్ష ప్రయోగములనుబట్టి చూచిన నివి యన్నియుఁ జాలవఱ కపాణినీయము లగుటచే నాతఁడు పాణినికంటెఁ గూడఁ బ్రాచీనుఁ డని తలంపవచ్చును. ఇట్లు పాణినికంటెను నర్థశాస్త్రముకంటెను బ్రాచీనుఁ డగుటవలన భాసుఁడు క్రీ. పూ. 5వ శతాబ్దమున నుండవచ్చును. ఇంతియకాక జయానకునిచే రచియింపఁబడిన పృథ్వీరాజచరితమును వ్యాఖ్యానముచేయుచు జోనరాజు (క్రీ. శ. 1500) ప్రథమాధ్యాయమందలి మూఁడవశ్లోకవ్యాఖ్యానమున—

అత్ర సాధనమాహ— సోఽగ్నిరపి భాసమునేః కావ్యం విష్ణుధర్మాన్ ముఖాత్ త్యక్తవాన్ నాదహదిత్యర్థః" అని వ్రాయుచున్నాఁడు. కావున నాతనికి మునిత్వము సిద్ధమైనది. కావున భాసుఁ డించుమించుగ, క్రీ. పూ. 5 లేక 6 వ శతాబ్దముననుండె నని యు నాతఁడు వ్రాసిన స్వప్నవాసవదత్తాదిరూపకములే ప్రకటితరూపకము లనియు సునిశ్చితము.

ఇఁక, కీత్పండితుని యభిప్రాయ మరయుదము. ఆతఁ డీ గ్రంథము లన్నియు భాసుని వనుటలో మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారితో నేకీభవించెను. కాని భాసునికాలమువిషయములో నాయనతో నేకీభవింప లేదు. కీత్పండితుని యభిప్రాయ మిది—"భాసునిప్రాకృతములు కాళిదాసప్రాకృతములకంటెఁ బ్రాచీనత్వమును సూచించుచున్నవి. కాని యశ్వఘోషుని ప్రాకృతములకంటె నవీనములే. మఱియు భాసుని ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణమందలి (1-8).

"కాష్ఠా దగ్ని ర్జాయతే మథ్యమానాత్
భూమి స్తోయం ఖన్యమానా దదాతి
సోత్సాహానాం నా స్త్యసాధ్యం నరాణాం
మార్గారబ్ధాః సర్వయత్నాః ఫలంతి.

అనుసీశ్లోక మశ్వఘోషుని బుద్ధచరితమందలి—

"కాష్ఠంహి మథ్నన్ లభతే హుతాశం
భూమిం ఖనన్ విందతి చాపి తోయమ్
నిర్బంధినః కించన నాస్త్యసాధ్యం
న్యాయేన యుక్తం చ కృతంచ సర్వమ్.

అనుశ్లోకము ననుసరించుచున్న దనుట స్పష్టము. కావున నశ్వఘోషుని కంటె భాసుఁడు నవీనుఁడు కావలయును. భాసుం డించుమించుగ క్రీ. శ. 3 వ శతాబ్దమున నుండవచ్చును. ఇంతియకాక యతనిరూపకములఁ గొన్నిభరతవాక్యములవలన భాసునికిఁ బోషకుఁడుగ నున్న మహారాజు శత్రువులకుఁ జిక్కి తిరిగి తనరాజ్యమును సంపాదించె నని తెలియుచున్నది. ఈపరిస్థితు లన్ని యుక్షత్రపరుద్రసింహునిపరిపాలనముతో సరిపోవుచున్నవి. క్షత్రపరుద్రసింహుఁడు క్రీ. శ. 181 నుండి 188 వఱకును దరువాత మరల క్రీ. శ. 191 నుండి 196 పర్యంతమును రాజ్యముచేసెను. భాసుఁడు తత్కాలమువాఁడు కావలయును. కీత్పండితుని వాక్యము లీదిగువ నిచ్చెదను.

In the Avimaraka, the Abhishakanataka and the Pratijnayougandharayana that the king should after destroying his rule the whole earth, while in the Svapnavasavadatta, Dutavakya, Balacharitra the wish is for universal rule. This suggests that for a time the king reigned in peace. The enemies arose and disturbed his power; finally he again won the upper hand, and his friends could without absurdity pray for his attaining imperial rank. This would agree with the history of the Kshatrapa Rudra Sinha who held from A. D. 181-8 and again A.D. 191-6 the high rank of Mahakshatrapa and whose name may be hinted at in the use of term Rajasinha"—Sanskrit Drama 94.

మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారు మాత్రము- భరతవాక్యములయందలి రాజసింహాదిపదములు రాజవిశేషమును సూచించుట లేదు కావున నీవాక్యములవలన భాసునిపోషకుఁ డగుమహారా జెవరో నిశ్చయముగఁ జెప్పుటకు వీలు లేదని యభిప్రాయపడిరి.

ఇఁకఁ గృష్ణపిశారటిగారియభిప్రాయ మరయుదము. వారివాదము నిట్లు సంగ్రహింపవచ్చును. ప్రస్తుతము మన కుపలభ్యమాన మగుస్వప్నవాసవదత్తము ప్రసిద్ధభాసకృత స్వప్నవాసవదత్తము కాదు. ధ్వన్యాలోకలోచనమున నుదాహరించిన —"సంచితపక్ష్మకవాటం నయనద్వారం స్వరూపతాడనేన,

ఉద్ఘాట్య సా ప్రవిష్టా హృదయం మే నృపతనూజా" అను నీశ్లోకము ప్రకృత స్వప్నవాసవదత్తములో లేకుండుటచే నిది యొకవేఱురూపకము. మఱియు నమరవ్యాఖ్యయగునమరటీకాసర్వస్వమున "శృంగారవీరకరుణాద్భుత" అను శ్లోకవ్యాఖ్యానసందర్భమున ధర్మార్థకామశృంగారముల కుదాహరణము లిచ్చుచుఁ దత్కర్త యీవాక్యములను వ్రాసెను.

> ఆద్యోయథా—నందయంత్యాం బ్రాహ్మణభోజనమ్. ద్వితీయః-స్వదిశమార్తస్యార్థస్య ముదయనస్య పద్మావతీపరిణయోఽర్థశృంగారః. తృతీయః-స్వప్నవాసవదత్తే తస్యైవవాసవదత్తాపరిణయః కామశృంగారః.

ప్రకృతరూపకమునపద్మావతీపరిణయ మొకటియె యున్నది కాని వాసవదత్తాపరిణయము లేదు. కావున, ప్రకృతనాటకము ప్రాచీన నాటకము కాదు. మఱియు. "సూత్రధారకృతారంభై ర్నాటకై ర్బహుభూమికైః సపతాకైర్యశో లేభే భాసో దేవకులైరివ" అను నీశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన "సూత్రధారకృతారంభత్వము" కేవల మొకభాసరూపకములకే గాక కేరళదేశీయ రూపకములగు సుభద్రాధనంజయాది రూపకములయందును, కేరళలిపి నున్న శాకుంతలాది నాటకములందును గూడ మొట్టమొదట నున్నది. మఱియు "ఏవమార్యమిశ్రాన్ విజ్ఞాపయామి కిం ను ఖలు మయి విజ్ఞాపనవ్యగ్రే శబ్ద ఇవ శ్రూయతే అంగ పశ్యామి" ఇత్యాది స్థాపనావాక్యములు కూడఁ గేవలము భాసరూపకములయందే కాక శక్తిభద్రవిరచిత మగునాశ్చర్యచూడామణి యను నాటకమునఁ గూడ నున్నది. ఇతి "ప్రస్తావనా" అనుటకు బదులుగ "ఇతి స్థాపనా" యని వ్రాయుట పైనాటకమందును మిగిలిన కేరళదేశీయరూపకములందును గూడ నున్నది. ఇంతియ కాక భాసుని చారుదత్తమునకును మృచ్ఛకటికమునకును జాల దగ్గఱసంబంధ మగపడుచున్నది. వీరిలో నెవరో యొక రితరుల గ్రంథమును జూచియే తమ గ్రంథమును దప్పక వ్రాసియుండవలయును. మృచ్ఛకటికము సంపూర్ణముగ నున్నది. భాసునిచారుదత్తము సమగ్రముగ నున్నది. భాసచారుదత్తమందలి సంవాహకాదిపాత్రములకుఁ బ్రయోజన మేమియు లేదు. చారుదత్తము మాత్రముఁ జాల నసంపూర్ణముగ నున్నది.

కావున మృచ్ఛకటకమును జూచియే చారుదత్తము వ్రాయఁబడెను, గాని, చారుదత్తమును జూచి మృచ్ఛకటికము వ్రాయఁబడలేదు. మఱియుఁ

ప్రతిమానాటకమందలి యిక్ష్వాకువంశక్రమ మేపురాణమందలి వంశక్రమము తోడను సరిపోవుచుండుట లేదు, కాని, కాళిదాసుని రఘువంశమందలి వంశక్రమముతో సరిపోవుచున్నది. కావున నీనాటకకర్త కాళిదాసకావ్యమును జూచియే తనరూపకమును వ్రాసియుండవలయును. ఇంతియకాక, ప్రతిమానాటకమున భరతుఁ డజునకు నమస్కరించుచు "నమోస్తు శ్లాఘనీయ పశ్చాత్తాపాయ" అనును. ఈపశ్చాత్తాప మెక్కడిది? ఇది కాళిదాసమహాకవి యజవిలాపమును జూచియే యీకవి యిట్లు వ్రాసె ననుట స్పష్టము.

ఇంతియ కాక కేరళదేశమున "చక్కయారు" లనునొక కుశీలవజాతి యున్నది. వీరు పూర్వమునుండియుఁ బ్రాచీనరూపకములనుండి కొన్నిభాగముల నుద్ధరించి తమయిచ్ఛవచ్చినటుల మార్చి ప్రదర్శించు నాచార మున్నది. అది యిప్పటికిని జరుగుచున్నది. వా రిప్పటికిని మంత్రాంకమును (ప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణమందలి యొకయంకము) స్వప్నాంకము (స్వప్నవాసవదత్తమందలి యొకయంకము) దూతవాక్యము, దూతఘటోత్కచము, వాలికథాంకము (అభిషేకనాటకమందలి ద్వికల్యాణసౌగంధికము) మొదలగురూపకము లాడుచున్నారు. వివిధగ్రంథములయందలి శ్లోకము లేర్చి కూర్చి ప్రబంధము లనుపేరుతో గానముచేయుచుందురు. వానివలెనే యీ 13 రూపకములును చక్కయారులు చేసిన వట్టికూర్పులేగాని భాసనాటకములు కావు. ఇట్టికూర్పు 7 లేక 8 వ శతాబ్దమున జరిగియుండవచ్చును. శైలినిగూర్చియు, పాణినీయప్రయోగములనుగూర్చియుఁ జెప్పవలసిన దేమియు లేదు. ఇట్టిప్రయోగములు పాణినీయజ్ఞానము లేకపోవుటచే నీనటులు చేసినవే. ఈరూపకములయందలి శ్లోకము లన్నియుఁ జాలవఱకు రామాయణములోని వగుటచే సహజముగ రామాయణాదులకున్న యార్షప్రయోగములే వీనికిని సంప్రాప్తించినవి. కావున శైలినిబట్టి ప్రాచీనత్వమును స్థిరపఱుచుటకు వీలులేదు. ఇవి వట్టికూర్పులు కావుననే యీరూపకప్రస్థాపనలందు కవినామనిర్దేశము లేదు. ప్రాకృతములు గూడ, ప్రాచీనములు కావు వీనితో సమాన మగుప్రాకృతములు శక్తిభద్రాదుల రూపకములలోఁ గూడ నున్నవి. కావున నివి యన్నియు వట్టికూర్పులు గాని భాసరూపకములు కావు."

వీరివాదము పైకి సారవంతముగఁ గన్పట్టినను దత్త్వార్థ మాలోచించిన నిస్సార మని తేలును.

మొదట వీరు ప్రకృతస్వప్నవాసవదత్తము ప్రాచీనస్వప్నవాసవదత్తముకా దనిరి. పోనిండు వారివాదమే యంగీకరింతము. అపు డొకటియే కథాభాగమును నామధేయమును గలిగిన రెండురూపకము లుండుటకుఁ గారణమేమి? అ ట్లెచ్చట ను లేదు. కనుకనే రామాయణము మూలకథగాఁ గలిగిన యనర్ఘరాఘవము మహావీరచరితము మొదలగురూపకములందు నాకు భేదము గపడుచున్నది. టీకాసర్వస్వమునకును ప్రకృతస్వప్నవాసవదత్తమునకును విరోధము లేదు. వాసవదత్తాపరిణయముకూడ నిందు సూచింపఁబడినది. కేవలము వివాహము లేకపోయినంతమాత్రమున మఱియొక స్వప్నవాసవదత్త ముండ నవసరము లేదు. అదియును గాక మహాకవి కాళిదాసు రచించిన ప్రసిద్ధనాటక మగునభిజ్ఞానశాకుంతలమునందే విస్తారముగు పాఠభేదము లున్నవి. ఒకపాఠములో నున్న ౫, ౬ శ్లోకము లిం కొకపాఠములో లేవు. కథాభాగములోనే కొంతమా ర్పున్నది. ఇట్టి పరిస్థితులలో నెన్నియోశతాబ్దములకుఁ బూర్వము రచింపఁబడిన స్వప్నవాసవదత్తమున లేఖకప్రమాదములవలన రెండు మూఁడు శ్లోకములు లేకపోవచ్చును. అంతమాత్రమున నిది భాసస్వప్నవాసవదత్తముకాదనుట సాహసము. ఇదిగాక భోజుని శృంగారప్రకాశికలో స్వప్నవాసవదత్తమందలి పంచమాంకకథ యభివర్ణితమైయున్నది. అది యట్లే ప్రకృతరూపకమున నున్నది- వామనుని కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తిలో నుదాహరింపఁబడిన-

"శరచ్ఛాయాగ్రగారేణ వాతావిద్ధేనభామిని
కాశపుష్పలవేనేదం సాస్రుపాతం ముఖంకృతమ్.

అనుశ్లోకము ప్రకృతరూపకమున నున్నది. వామనుఁడు ప్రసిద్ధిననుసరించి కవినామనిర్దేశ మొనర్ప లేదు. వారు చూపించినశ్లోకము లుండుటకుఁ గూడవీ లున్నది. కావున నీస్వప్నవాసవదత్తము ప్రాచీనస్వప్నవాసవదత్తమె యని నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇఁకఁ గేరళదేశీయరూపకములు గూడ భాసరూపకములను బోలి యుండుటకుం గారణ్ణ మరయుదము. శక్తిభద్రాదులరూపకములలో భాసస్థాపనలవంటి స్థాపన లుండుటకుఁ గారణము కేవల మనుకరణమే. తమకంటెఁ బ్రసిద్ధుఁ డగుమహాకవిపోకడల నితరు లనుసరించుటలో నాశ్చర్య మేమి యు లేదు.

ఇఁకఁ జారుదత్తవిషయము. నిశ్చయముగ మృచ్ఛకటికము చారుదత్త

ముపై నాధారపడియున్నది. సాహిత్యదర్పణమునదరిద్రచారుదత్తస్మరణమున్నది. అది మనచారుదత్తమయి యుండవచ్చును. వారు కల్లో "దరిద్ర" శబ్దము విడిచి యుందురు. చారుదత్తమును సూక్ష్మముగఁ బరిశీలించినచో మృచ్ఛకటికమే యనుకరణమని బోధపడఁగలదు. ఇంకను జారుదత్తమృచ్ఛకటికములంగూర్చి ముందు వ్యాసములలోఁ జర్చించెదను.

ప్రతిమానాటకము రఘువంశానుకరణ మనుటలో హేతువులు దృఢముగ లేవు. కాళిదాసమహాకవి రఘువంశములో వర్ణించిన రాజవంశము విష్ణుపురాణములో నున్నదని దక్షిణావర్తనాథుఁడు రఘువంశవ్యాఖ్యానమునఁ జెప్పుచున్నాఁడు. కాళిదాసుని రఘువంశమున కేయితిహాసము మూలముగ నున్నదో యాయితిహాసమునే భాసుఁడు మూలముగ స్వీకరించి యుండవచ్చును. ఇట్లనుకొనుటలో వైరుధ్య మేమియు లేదు.

ఇఁక నీరూపకము లన్నియు వట్టికూర్పు లనువాద మెంత సమంజసముగ నున్నదో పరికింతము. సహృదయాదిరూపకములను బరిశీలించినచో నివి వట్టికూర్పు లనలేరు. చారిత్రికదృష్టితోఁ బరిశీలింపక కేవల సహృదయదృష్టితోఁ జూచినను స్వప్నవాసవదత్తమందలి యాత్కృష్ట్యము సహృదయుల కవగత మగును. సంస్కృత భాషాభిజ్ఞు లొకసారియైన నారూపకమును జదివితీరవలయును! అది య టుండనిండు. ఈనాటకములంటుడు భిన్నభిన్నకవుల శ్లోకములు గూడఁ గానవచ్చుట లేదు! రూపకములలోఁ బ్రాచీనత్వము ప్రస్ఫుటముగ నున్నది. ఇట్టిచో వీనిని వట్టికూర్పులన నెట్లు సాహసించిరో తెలియకుండ నున్నది. స్వప్నవాసవదత్తములో నొక యంకమును, అభిషేకనాటకములో నొకయంకము నని యిట్లు వేర్వేరంకముల నాడునాచారమే గాని పుస్తకములఁ గూర్చు నాచారము లేదని వారిచ్చిన పుస్తకములపట్టికవలననే తెలియుచున్నది. కావున నివి కేవలము చాక్యారులు కూర్చినకూర్పులు గావు. గ్రంథములోఁ గవినామనిర్దేశము లేకపోవుటకుఁ గారణ మప్పటిరోజులలో గవినామము నిర్దేశించునాచారము లేకపోవుటయే. ఒకవిషయము మాత్ర మెవరును గాదనఁజాలరు. రూపకములు చాలఁ బ్రాచీనము లగుటచే ననేక లేఖకప్రమాదములకు లోనయి యుండవచ్చును. తత్కారణమున నొకటిరెండుశ్లోకములు ప్రకృతరూపకములలో లేకపోవచ్చును. స్వల్పము కథాభాగముకూడ మారి యుండవచ్చును.

మఱియు, మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారు మొదలగు భారతీయవిద్వాంసులచేతను- కీతు, వింటర్‌నిట్జ్ మొదలగు పాశ్చాత్యపండితులచేతను నధికములగుమన్ననలఁ బడసినవి. ఇఁక, కీత్పండితుని యభిప్రాయ మాలోచింతము. ఈతఁ డీరూపకముల యాథార్థ్య మంగీకరించెను గాని యశ్వఘోషుని కంటె భాసుఁడు నవీనుఁ డని యాతనియభిప్రాయము, కాని, "కాష్ఠాదగ్ని ర్జాయతే మథ్యమానాత్ । భూమి స్తోయం ఖన్యమానా దదాతి । సోత్సాహానాం నాస్త్యసాధ్యం నరాణాం మార్గారబ్ధాః సర్వయత్నాః ఫలంతి॥ అను శ్లోకమే ప్రాచీనత్వమును సూచించుచున్న దని సహృదయులకు విదితముకాకపోదు.

ప్రాకృతములనుబట్టి కూడఁ బ్రాచీనత్వనవీనత్వములను నిర్ణయించుటకు వీలు లేదు. అనుకరణమువలనఁ గూడ నిట్టివి సంభవింపవచ్చును. మొన్న మొన్న వ్రాసిన యొకకవికూడఁ గాళిదాసప్రాకృతములతో సమాన మగుప్రాకృతములను వాడవచ్చును. మిగిలిన కారణముల వలనఁ బ్రాచీనత్వము స్థిరపడినచోఁ బ్రాకృతములు తత్సహకారు లగును. అంతియె కాని కేవలప్రాకృతములఁ బట్టి కాలనిర్ణయము చేయవీలు లేదు. కావున, ప్రాకృతవాదముచే నశ్వఘోషుఁడు ప్రాచీనుఁ డనుటకు వీలు లేదు.

నిశ్చితముగ భాసునికాలము నిర్ణయించు సాధనము లింతవఱకు లభింపలేదు. కావునఁ బ్రస్తుతపరిస్థితులలో భాసుఁడు కాళిదాసునికంటె ను నశ్వఘోషునికంటెను బ్రాచీనుఁ డని నిశ్చయింపవచ్చును. మ. త. గణపతిశాస్త్రిగారు చెప్పినట్లంతప్రాచీనుఁడు గాకపోయినను క్రీ. పూ. 2 వ శతాబ్దప్రాంతమున నుండవచ్చును. పాణినీయమునకు విరుద్ధము లగుప్రయోగము లున్నంతమాత్రాన పాణినీయముకంటెఁ బ్రాచీనుఁడు కానక్కఱ లేదు. మునిశబ్దము నవీనులకుఁ గూడ నున్నది. భరతముని యే మన కుదాహరణము- అర్థశాస్త్రముకూడ నిశ్చయముగ క్రీ. పూ. 4 వశతాబ్దములోని దనుకొనుటకు వీలు లేదు. కావున క్రీ. పూ. 2 వశతాబ్దమే యుచితముగ నున్నది- పైవాదములచే మన మిది నిశ్చయింపవచ్చును. 1. భాసమహాకవి స్వప్నవాసవదత్తము వ్రాయుట. 2 ప్రకృతరూపకమును బ్రాచీనరూపకమును నొక్కటియే యగుట. 3. శైలినిబట్టి మిగిలిన రూపకములుగూడ భాసకృతము లనుట. భాసుఁ డశ్వఘోషకాళిదాసులకంటెఁ బ్రాచీనుఁడగుట. ఈరూపకములు కేవలము కేరళదేశమందే లభించుటచే నొకవేళ భాసుఁడు కేరళదేశీయుఁ డేమో యనిసందియము గలుగుచున్నది. కాని యాతనిగ్రంథములం దుత్తరదేశపరిచయమే యెక్కుడుగఁ గానవచ్చుచున్నది. ఏది యెట్లున్నను నింతరమణీయ భాసనాటకపఠనాభాగ్యము గలిగించినందులకు మహామహోపాధ్యాయ త. గణపతిశాస్త్రిగారు వందనీయులు. మిగిలినభాగమున రూపకములఁ గూర్చి వ్రాసెదను.

రంగనాథరామాయణము—రంగనాథుఁడు.

—జనమంచి వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు—కడప—

శ్లో. దంభం నోద్వహతే ననిందతి పరాన్ నో భాషతే నిష్ఠురం
ప్రోక్తం కేనచిదప్రియంచ సహతే క్రోధంచ నాలంబతే।
జ్ఞాత్వా శాస్త్రమపి ప్రభూత మనిశం సంతిష్ఠతే మూకవ
ద్దోషాంశ్ఛాదయతే గుణాన్ వితనుతే చాష్టౌగుణాః పండితే॥

మహనీయులారా! సత్యాన్వేషణతత్పరులారా!

రంగనాథరామాయణము నెఱుంగనివా రాంధ్రులలో నుండరని నావిశ్వాసము. చిరకాలముక్రింద రచింపఁబడినను క్రొత్తగా రచింపఁబడిన గ్రంథమువలె రంగనాథరామాయణము నెల్లవారును బఠింతురు. 'ద్విపదకావ్యంబు ముదిలంజ దిద్దిగంత, యియ్యనేరనిరండ నాగ్లేకరాశి' యని వేణుగోపాలశతకంబునఁ జెప్పినపగిది నీరంగనాథరామాయణము నీసడించువారు లేరు. అమహనీయునిపుణ్య మెట్టిదో యెఱుఁగఁజాలను. రంగనాథరామాయణమున ననేకభాగములు లోపించి యుండఁగాఁ దాళపత్రగ్రంథములను బరిశీలించి కొన్నియేండ్లకుఁ బూర్వమున స్వర్గస్థులయ్యు లగు కావ్యస్మృతితీర్థాభినవాంధ్రవాల్మీకిబిరుదాంకితు లయిన బ్రహ్మశ్రీ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు సంస్కరించి యుండిరి. సంస్కృతాంధ్రాదిగ్రంథోద్ధారకు లగు మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ వావిళ్ళ వేంకటేశ్వరశాస్త్రులుగా రద్దానిని బ్రకటించిరి. అందు నింకను గొంతగ్రంథభాగము చేర్పవలసినట్లు మఱికొన్నిపుస్తకములలోఁ గలదని శ్రీశర్మగా రవకాశ మున్నపు డద్దానిం బరిశీలించుచున్నవారు. వారికడ నున్నపుస్తకములలోఁ గొన్నిఁటిలోఁ గొన్ని కీటకచ్ఛటాభక్షితము లైనవి. శ్రీకృష్ణావతారతత్త్వమును వ్రాయుచు నాకార్యమును మానిరి. రెండువత్సరములక్రిందట మ॥రా॥ రా॥ శ్రీ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు రంగనాథరామాయణమును సంస్కరింప వారిని బురికొల్పిరి. తత్త్వమును బూర్తిచేసి యాకార్యమునకుఁ గడంగుదుమని శ్రీశర్మగారు తెలిపిరి.

రంగనాథరామాయణమును రెండుమూఁడుసారులు పఠించితిని. గ్రంథకర్త యెవ్వ రనువిషయము నించుక తెలియఁదగు నని తోఁచెను. నాయోపినంతవట్టుఁ బరికించితిని. తోఁచినవిషయము నిందు వ్రాయుచున్నాఁడను. ఇదియే

సిద్ధాంత మని వాదింపఁబూనను. ఇం దేమాత్రమే సారముండినఁ బరిగ్రహిం పుఁడు. లేదేని వదలుఁడు. నేను పెద్దవిమర్శకుఁడనుగాను. నన్నెవ్వరును బ్రతి పక్షుఁడునిగా గ్రహింపరా దని మాత్రము విన్నవింతును.

రంగనాథునికాలాదుల నిపుడు చర్చింప నక్కఱలేదు. కవిజీవితములే వానిని జర్చించినవి. రంగనాథుఁ డెవఁ డనియే యిపుడు చర్చింపఁదగినవిష యము. కోన బుద్ధారెడ్డి గ్రంథకర్త యని ప్రతికాండాంతమున నుండఁగా రంగనాథుఁడు కవియను పతీతి యేల కలిగెను. అనువిషయము నూరక త్రోసి పుచ్చరాదు. రంగనాథుఁ డనుపేరుగల వ్యక్తియే లేదా? ఆతనికిని బుద్ధా రెడ్డికిని సంబంధమే లేదా? అను నీరెండువిషయములును బరిశీలింపఁదగినవి. గ్రంథమును దిలకించినపు డీసంశయమున కవకాశమే లేదని తోఁచును. లోక ప్రతీతిం బరికించిన రంగనాథుఁ డనుమహాకవి కలఁడనియే తోఁచును. ఇందు రెండువాదములు గలవు. కోన బుద్ధారెడ్డియే గ్రంథకర్త. పండరిపురి వేంచేసిన దేవుని పేర గ్రంథమును రచించెను. కావున రంగనాథరామాయణ మనుపేరు వచ్చినది. అంతియకాని రంగనాథుఁడు లేనేలేఁడు. బుద్ధారెడ్డి యాస్థానకవి యని కల్పించుట యసంగతము. అనునది యొకవాదము. రంగనాథుఁడు బుద్ధారెడ్డియాస్థానమున నుండి తనపేరున రామాయణమును బ్రభువతంసుఁడు వ్రాసినట్లు వ్రాసెను. అనునది యొకవాదము. ఈరెండువాదములకును దగు కారణములు కలవు. ఇందేది న్యాయమార్గము ననుసరించును? అనునదియే ప్రకృతవిషయము. ఏవాదమునకైనను గొన్నియుక్తులచే సాధింపఁదగు విషయము లుండకపోవు. ఆయూహలనే ప్రధానము చేసికొని తన పట్టినపట్టును సాధింపఁ బూనుట యంత సరసము గాదని నాయాశయము. ఏవాదమునైనఁ గొందఱు మెచ్చుకొనువా రుండకపోరు. రంగనాథుఁ డనుకవియే లేకున్న నొకపేరు గల్పించి యాతని యాస్థానపండితుఁ డని నిర్ణయించి యాతని కొక యింటిపేరు వెలిచేటివా రని సృజించి యెంతకాలమునుండియో మహనీయు లాతని స్తవములలోఁ బరిగణించి వినుతించి తత్త్వవిత్త్వమును బొగడుచుండుట తెలివి తక్కువచేతనే కాని వేఱుకా దననలయును. అట్లే యందున్న శాసనములుకూడ నట్లే కల్పింపఁబడినవి కొన్ని కల వనవచ్చును. శాసనములఁ బరీక్షించుటలోఁ దమయాయుస్సును ధారవోసిన పెద్దలుకూడఁ గొన్ని శాసనములు సర్వాసంగ తములుగా నున్న వనిరి. గణపతిదేవుని కాలనిర్ణయమున నీవిషయము కన్న

పట్టును. ఒక్క శాసనము తప్పుగానున్నదని యొప్పుకొననప్పుడు శాసనములనే నమ్మి విషయమును సిద్ధాంతము చేయవలదనియుఁ దేటపడును.

ఒక్క ప్రభువును గుఱించిన శాసనములలో నీమహనీయుఁడు కవిత్వము చెప్పుచున్నవాఁడని వ్రాయఁబడుచో నది సర్వాసంగత మనవలయును. దీనిచేఁ బ్రభువులు కవిత చెప్పఁజాల రని కాదు. శాసనములలో నే నీకవిత్వము చెప్పితి నని కవి గాని ప్రభువు కాని వ్రాసికొనుట సంగత మగునా? మహోదాత యని, ప్రతాపాదిత్యుఁ డని, కవివర్యుఁ డని, ప్రజారంజకుఁ డని మఱియు నిట్టి విశేషణములు చేర్చవచ్చును. కాని యీ గ్రంథము వ్రాసినది నేనే కాని మా యాస్థానపండితుఁడు కాఁడు. అని యొక శాసన మున్నచో నెవఁడో దేవానాంప్రియుఁడు కల్పించె ననవలయుఁ గాని వేఱుకాదు. కోన బుద్ధారెడ్డి లేఁడని కాని, సత్ప్రభువరేణ్యుఁడు, పండితుఁడు, కాఁ డని కాని, పండితస్తుతిపాత్రుఁడు కాలే దని కాని యెవ్వరును జెప్పలేదు పండరపురిదేవునిపేర నీగ్రంథము వ్రాయఁబడినది కాన రంగనాథరామాయణ మనుపేరు కల్గిన దనుట సాధువాదము కాదు. పాండురంగఁడు, విఠల్ పాండురంగఁడు, అనుపేరులు ప్రసిద్ధములు కాని రంగనాథుఁ డనుపేరు ప్రసిద్ధము కాదు. పాండురంగరామాయణ మని కాని విఠల్ రామాయణ మని కాని యుండినచో నాయుక్తి బాగుగనుండును. శ్రీరంగనాథునకే రంగనాథుఁ డనుపేరు విఖ్యాతము. ఎందేని యొకచోట రంగనాథుఁ డని పాండురంగనికిఁ బేరు వాడఁబడినను నది ప్రమాణముకాదు. రంగనాథుఁ డనుపేరు పండరీపురనాథునకుఁ జెల్ల దని నాయూహ కాదు. శివునకుఁ గూడఁ జెల్లవచ్చును. లోకప్రఖ్యాతవిషయ మిది యని మాత్రము తెలిపితిని.

"అని యాంధ్ర భాష భాషాధీశవిభుఁడు, వినుతవాక్యాగమవిమలమానసుఁడు, పాలితాచారుఁ డపారధీశరధి, భూలోకనిధి కోన బుద్ధభూవిభుఁడు, తమతండ్రి విఠల ధరణీశుపేర."

అని కాండాంతములఁ గానఁబడును. సహృదయు లీవాక్యములఁ బరిశీలింపఁగలరు వినుతవాక్యాగమవిపులమానసుఁడు, పాలితాచారుఁడు, భూలోకనిధి, అనునీవిశేషణము లితరులచేఁ జెప్పఁబడినవే యని దృఢపఱుచును. బహువచనము మాత్రము కాదు. సామాన్యదృష్టిం బరిశీలించిన నీవాక్యములు వారియందు మక్కువ యెక్కువ గల యొకరిచే వ్రాయఁబడినవియే కాని వేఱు

కా వని స్పష్టపడును. అంతియ కాదు. గ్రంథాదియం దిట్లున్నది.

"బహుపురాణజ్ఞులు బహుశాస్త్రవిదులు,
బహుకావ్యనాటకప్రౌఢమానసులు
హితులు మంత్రులు పురోహితులు నాశ్రితులు
సుతులు రాజులు బహుస్తుతులును గొల్వ
దీపించి భూలోకదేవేంద్రుపగిది, నేపారి యున్నచో నింపుసొంపొంద,
రసికులు భారతరామాయణాది, రసగోష్ఠిఁ జెల్లింప రసికశేఖరులు,
రామకథాసుధారసరక్తుఁ డగుచు, నామహాసభలోన నందఱఁ జూచి,
రమణమైఁ దెనుఁగున రామాయణంబు, క్రమ మొప్పఁ జెప్పెడి ఘనకావ్యశక్తి
గల కవులెవ్వారు గల రర్వనుచుఁ, దలపోయ విఠలధరణీపాలునకు,
నున్నతమూర్తికి నుదయశోనిధికి, విన్నవించిరి వేడ్క విబుధులు గడఁగి,
నీతనూజన్ముండు నిపుణమానసుఁడు, ధూతకల్మషుఁడు బంధురనీతియుతుఁడు,
సర్వజ్ఞుఁ డనఘుండు చతురవర్తనుఁడు, సర్వపురాణవిచారతత్పరుఁడు,
కమనీయబహుకళాగమవిచక్షణుఁడు, సుమనీషిపోషణోత్సుకసుఖోన్నతుఁడు
కవిసార్వభౌముండు కవికల్పతరువు, కవిలోకభోజుండు కవిపురందరుఁడు
ప్రత్యర్థిరాజన్యబలవజ్రపాణి, ప్రత్యర్థినృపదావపావకోజ్జ్వలుఁడు,
భీకరఖడ్గనిర్జితస్వర్గమర్త్య-లోకానురక్త త్రిలోకదుర్గముఁడు,
వరసాధుజలజాత వనజాతహితుఁడు, పురుషచింతామణి బుద్ధభూవిభుఁడు
నీకతిధర్తుండు నిఖిలశాస్త్రార్థ, పాకజ్ఞుఁ డనఘుండు పాండిత్యధనుఁడు,
మఱియు రామాయణార్థధర్మజ్ఞుఁ, డెలుఁగు నాతనిఁ బిల్వ మీకథఁ జెప్ప,
ననిన మజ్జనకుం డుదాత్తవర్తనుఁడు, ననునర్థిఁ బిలిపించి నను గారవించి"

... ...

తప్పక నాపేరఁ దగనంధ్రభాషఁ, జెప్పి ప్రఖ్యాతంబు చేయుంపుముర్వి-అని ప్రభువతంసుఁడు విఠలరాజు పేరోలగంబున నుండి తెనుఁగున రామాయణము ను మార్పఁగలవా రెవ్వరేఁ గలరా యని తలపోసెను. తత్సభాసీనులగు పండితేంద్రులు త్రికాలజ్ఞులు గాఁబోలు వారిమనోభావంబు నెఱింగి "సీతనూజన్ముండు" అనునది మొదలు "అతనిఁ బిల్వ మీకథఁ జెప్ప-" అనునంతదనుకఁ గల గ్రంథము ద్విపదరూపమునఁ బల్కిరి. కొడుకు తెలివితేటల నంతకుచక్క గా నెఱుఁగని యారాజు ప్రీతిచేఁ గొడుకును బిలువంబంచి నాపేరరామాయ

ణము నాంధ్రభాష రచియించి ప్రఖ్యాతిచేయుంపు మని యాజ్ఞాపించెను.

మహాశయులారా! ఈభాగము నించుక విమర్శింతము. ఆనాఁటిసభలో భూపాలునిసుతులు కలరు. తక్కుంగల పండితప్రముఖులును గలరు. కాని బుద్ధరాజు మాత్ర మాదినమున నందులేఁడు. ఆనాఁడే రాజు రామాయణాంధ్రీకరణమును గుఱించి యోజించెను. ఇంగితజ్ఞులుగాన రాజుమనశ్చింతితార్థమును సభ్యులెఱింగిరి. అంతియగాక ముందు బుద్ధరాజు ద్విపదకావ్యముగా రామాయణము నాంధ్రీకరించు ననియు నెఱింగిరి. అందుఁ గూరుచున్నవారెల్లరును ద్విపదరూపమునఁ గవిత్వము చెప్పఁగలవారుగనే యుండిరి. తమ్ముంగాంచి ప్రభుశిరోమణి యిట్లూహించె నని క్షణమాత్రమున నెఱింగిరి. ఇందుఁ గల యొక్కొక్క విషయ మొకదాని కొకటి విరుద్ధముగ నున్నది. "సీతనూజన్ముండు నిపుణమానసుఁడు." అను మొదలుగాఁ గల గ్రంథమునఁ గలవిశేషణములఁ బరికింప నివి యాబుద్ధభూవిభుఁడు చెప్పుకొన్నవి కా వనియు, నాతనియందుఁ బ్రీతిగల యొక్కకవి చెప్పినవనియు స్పష్టము. సభలో నున్నవారెల్ల ద్విపదరూపమున రాజునకుం దెల్పి రనునది సర్వాసంగతమగు విషయము. ఊహింపఁదగిన దేమనఁగా:- రామాయణమును గోత్రపద్ధతిగా నాంధ్రీకరించిన మేలని బుద్ధరా జూహించెను. తమయాస్థానమునఁ గలవిద్వత్కవి రంగనాథున కాజ్ఞాపించెను. అక్కవి ప్రభువర్యు నాదృతికి మిగుల సంతసించి యారాజు రచించినట్లే కావ్యమును వ్రాసి పితృపాదభక్తుఁ డగునారాజునభీష్టము నెఱింగి వారి తండ్రిపేరఁ గావ్యము నంకితముచేసెను తనకుంగల ప్రభుభక్తి తేటపడఁ జేయుటకై యా ప్రభువర్యునకుం గలసకలసద్గుణములను గృతజ్ఞుఁడు కావున సభ్యులు చెప్పినట్లు వ్రాసెను. అని యూహించుటపొరపాటు గాదు. ఇది సరి కాదు. రాజే యిట్లు ద్విపదరూపమునఁ బండితులు చెప్పినట్లు చెప్పె నన్నచో నంతకంటె నీరసము, నసంగతము, ననుచితము నగువాదము లేదు.

రాజు రచించె నని వాదించుచో, ౧ లోకమున లేనిరంగనాథుని మహాకవులు సృజించిరి. ౨ ఇంటిపేరు కూడఁ గల్పించిరి. 3 బుద్ధరాజునందుఁ గల యాసున నీమార్గమును నూతనముగ వెదకి యావిద్వత్కవిప్రభువరుని వినుతింపరైరి. ౪ ఇంచుక యైనను లోకజ్ఞాన మీపూర్వకవులకు లేదు. ౫ వీరెల్ల నెద్దియె ననినఁ గొట్టంబునఁ గట్టింపు మనునంతటిమూఢులు. అను నీబహుమానము లొందుటకో మన మీవలసివచ్చును.

“క్రమ మొప్పఁ జెప్పెడి ఘనకావ్యశక్తి, గలకవులెవ్వారు గల రుర్వి ననుచు”

అను సీసపుపాదములను రచించినవా రెవ్వరు? విఠలరాజా? లేక శాసనములు చెక్కువారా? లేక మూలమూలలఁ బడియున్న శాసనములఁ గ్రువ్వువారా? అని ప్రశ్నించినపుడు- వీ రెవ్వరుఁ గాదు, వేఱొక్క రనవలయును. అపుడు రంగనాథరామాయణగ్రంథకర్త లెందఱు? అన్న ప్రశ్నము వచ్చును. పెక్కండ్రనవలసినదే కాని వేఱుగతి లేదు. కావున నీవాదము సర్వాసహ్యమూల మగును. తత్త్వ మే మనఁగా:- లోకమున నే గ్రంథకర్తయైనను దాఁ జేయఁబూనిన గ్రంథమునకుఁ బ్రణాళిక నిర్ణయించుకొని యిష్టదేవతాస్తుతి నొనరించి యవ్వలఁ దన్నెవ్వరైనఁ బురికొల్పియున్న యెడల వారి మాటలు పద్యగద్యరూపములలో దేనిచే నైనను దెలిపి గ్రంథమునకుఁ బ్రారంభించును. ఇదియే సనాతనాచారము. కొందఱు తమకు స్వప్నము వచ్చినట్లు, భగవంతుఁ డందుఁ దోఁచి వత్సా! నాపేరను రచింపఁ బూనిన గ్రంథమును సాగింపు మని యాజ్ఞాపించి క్షణమయినను నుండక యదృశ్యుఁ డైనట్లు తెలుపుదురు. ఆదైవము తనతోఁ బద్యరూపమునఁ జెప్పియున్నట్లు గ్రంథమున నున్నను భగవద్వాక్యము లివి యని గ్రంథకర్తయే వ్రాయును. ఇది యెల్ల రెఱింగినవిషయము కాని క్రొత్తది కాదు. అట్లే రంగనాథరామాయణమునందు నని యెఱుంగఁదగు.

పాలిచేటి రంగనాథకవి ప్రభుసమ్మానితుఁ డయి కృతజ్ఞతం గొని గ్రంథమును రచింపఁబూని ప్రభుసద్గుణముల నేఱుమార్గమున వర్ణింప వలనుపడమి నితరులచేఁ జెప్పించెను. ఇన్ని విశేషణములు ప్రభునే గ్రంథకర్త యైనఁ జేర్చి యుండఁడు. “మేము” “మాకు” అను మొదలగు బహువచనములు ప్రభువులు సన్న్యాసులు జగత్కుటుంబులు గాన నుపయోగింతురు. అది యాత్మస్తుతి కాదన్న నంగీకరింపవలసినదే. ఆత్మస్తుతి నెందఱో చేసికొనలేదా? యను ప్రశ్నమునకు సమాధాన మీయవలసియున్నది. ఆముక్తమాల్యదయందు

“సీ. పలికితు త్ప్రేక్షోపమల జాతి పెంపెక్క రసికులౌనన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁ గఁ జెప్పితివి సత్యావధూప్రీణనంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహితలేర్చి కూర్చితి సకలకథాసారసంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘచ్ఛటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తినైపుణి జ్ఞానచింతామణికృతి

తే. మఱి యు రసమంజరీముఖ్యమధురకావ్య
రచన మెప్పించి కోటి గీర్వాణభాష
నంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందు న్శ్లోక
కృతి వినిర్మింపు మిఁక మాకుఁ బ్రియముగాఁగ"

అని కలదు. ఈపద్యముం జూపి యిది యాత్మస్తుతి కాదా యన్నచో వారి శ్లోకనమస్కారమే సమాధానము. తనకుం గలశక్తి నేదేని యొకరూపమునఁ జెప్పుకొనుట యలవాటే యనవలయును. కాశీఖండమునందు,

"సీ. వచియింతు వేములవాడభీమునభంగి నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు
భాషింతు నన్నయభట్టుమార్గంబున నుభయవాక్ప్రౌఢి నొక్కొక్కమాటు
వాకృత్తు తిక్కయజ్వప్రకారము రసాభ్యుచితబంధముగ నొక్కొక్కమాటు
పరిఢవింతు ప్రబంధపరమేశ్వరుని తేవ సూక్తివైచిత్రినొక్కొక్కమాటు
తే. నైషధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు, చెప్పినాఁడవు మాకు నాశ్రితుఁడవనఘ
యిపుడు చెప్పఁదొడంగిన యీప్రబంధ, మంకితము చేయు వీరభద్రయ్యపేర.
శా. ఈక్షోణి న్నినుఁబోలు సత్కవులు లేరీ మేటి కాలంబునన్
దాక్షారామచళుక్యభీమవరగంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయగంధసారఘుసృణద్వైరాజ్యభారంబున
ధ్యక్షించుం గవిసార్వభౌమ ! భవదీయప్రౌఢసాహిత్యముల్."

అను శ్రీనాథోక్తి యాత్మస్తుతి కాదా యన్న సమాధానమే మీ వలయునో విజ్ఞు లూహింతురుగాక! ఇట్టివే రంగనాథరామాయణమునఁ గలయాత్మస్తుతు లన్నను నూరకుండుటయే సముచితకార్యమని తలంచువాఁడను.

శ్లో. యేనామ కేచి దిహనః ప్రథయం త్యవజ్ఞాం
జానంతి తే కమపి తాన్ప్రతి నైష యత్నః!
ఉత్పత్స్యతేఽస్తి మమకోఽపి సమానధర్మా
కాలోహ్యయం నిరవధి ర్విపులాచపృథ్వీ- అనిభవభూతియు-
దిగంతరలుఠత్కీర్తి రనంతకవికుంజరః।
ప్రాణైస్తుల్యాం సరస్వత్యాః ప్రాణైషీ చ్ఛాపుభారతమ్.

అని యనంత కవియుఁ జెప్పకొనలేదా యని యడిగిన సమాధానమేమి? మహాశయులారా! యించుక యోజింపుఁడు తనకుఁ గలశక్తిని దెలుపుకొనకుండుట మహాత్ముల పద్ధతియే యైనను గవుల యాచారమును బట్టి

చూచిన నది యాత్మస్తుతి కా దనవలయును. ఇట్టిస్తుతికి రంగనాథరామాయణమునఁ గల "ఘాతకల్మషుఁడు బంధురనీతియుతుఁడు" లోనగు వాక్యములచే గుంభితమగు స్థలమునఁ గల స్తవమునకు హస్తిమశకన్యాయము గల దనియు, నట్టివాక్యముల విద్వత్ప్రభువత్సుఁడు చెప్పియుండఁ డనియుఁ జెప్పుటయే తగినసమాధానము. కొందఱు మది లేని ప్రతినున్నట్లు కల్పించి సత్యాన్వేషణము చేయువారివలె నటింతురు. కాని మహాకవి యగు రంగనాథు నణఁగఁ ద్రొక్కుట యుక్తమేతరకార్య మనియు, మహాకవు లెంతకాలమునుండియో యెన్నివిధములనో రంగనాథునిఁ బ్రామాణికులలోఁ జేర్చినుతించు టవివేకమునఁ గా దనియు, మన కున్నంతమాత్రము విజ్ఞానము వారికి నుండుననియు "సతి కుడ్యే చిత్రలేఖన"మ్మను న్యాయము వారు నెఱుఁగుదురనియు, నొక్కరు గాకున్న నొకరైనను బుద్ధారెడ్డిగారిని గవులలోఁ బరిగణింపకయుండునంత యసూయ పూర్వకవులకు లే దనియు శ్రీకృష్ణదేవరాయని రామరాజభూషణునిఁ బొగడినవారీవిద్వత్ప్రభువు ను నుతింప కుండుటకుఁ దగినకారణము రంగనాథకవికర్తృకమీరామాయణ మనుటయే యనియు గ్రహించి లేనికారణములఁ గల్పింపఁ బూనకుందురనియుఁ బ్రార్థించువాఁడను. ఎన్నియో విషయములు పరిశీలించినట్టియు, యశఃకాయు లైనట్టియు, మ. రా. రా. శ్రీ కందుకూరు వీరేశలింగముపంతులుగారు, వంగూరు సుబ్బారావుగారును నిట్లే యభిప్రాయముల నొసఁగిరి. పండితకవు లై చక్కని విమర్శకు లైన బ్రహ్మశ్రీ నాగపూఁడి కుప్పుస్వామయ్యగారు రచించినరంగనాథరామాయణపీఠికం గనుంగొనుఁడు. ఎల్లరును రంగనాథుఁడే రామాయణమును రచించినట్లు గ నేకగ్రీవము గ నంగీకరించియున్నారు. ఆముక్తమాల్యద నల్లసాని పెద్దనగారు రచించి రనుప్రవాదము సకారణముగనే వ్యాపించినను శ్రీకృష్ణదేవరాయలను బూర్వకవులలోఁ బెక్కండ్రు వినుతించిరి. అట్టిప్రవాదమే గలయీబుద్ధారెడ్డి నేలపరశ్రేయస్సహానముగల పండితకవులు పూర్వకవిస్తుతిలోఁ జేర్పలేదో. మఱి యేగ్రంథములు రచింపని రంగనాథు నేలవినుతించిరో యీఋవేలనియోగిబ్రాహ్మణులలోఁ జేర్చి వెలిచేటివారను నింటిపేరు కూడఁ గల్పించిరో యూహింపశక్యము గాకున్నది. ఎందఱనో ప్రాచీనకవిరాట్టుల నవివేకు లనుటకంటె మన కావిషయము నిర్ణయించునంతటివివేకము లేదని తలంచుచో నొక్కలోపమును రాదు. కావున మహనీయు లగుకవిపుంగవుల యుక్తాయుక్తవివేకశూన్యులనుగాఁ జేయ సాహసింపరాదు. ఇదియే నేఁజేయుప్రార్థనము.

కొన్ని శాసనములఁబట్టి నన్నయభట్టు తిక్కనసోమయాజియు నించుమించుగా నేకకాలమువా రని చెప్పవచ్చు నని యొకవాదము రాఁగా నందుఁ గొన్ని శాసనములు కల్పితములు కావచ్చు ననియు రాజులపాలనమును గుఱించిన గ్రంథముల ననుసరించి సిద్ధాంతముచేయఁ దగు ననియుఁ బ్రతివాదము వచ్చెను. తుద కదియే న్యాయానురూప మనియుం దేలెను. శాసనములు కూడఁ గొన్ని పరస్పరవిరుద్ధములుగ నే కనంబడును. అటులని వానిం ద్రోసిపుచ్చం దగునని నాయాశయముకాదు. వానిం బ్రధానముగాఁ గొన్నను కేవలశాసనములంబట్టియే యొకరిచరిత్రము వ్రాయ ననువుపడదు. ప్రాచీనకవుల గ్రంథములనుబట్టియు వ్రాయవలసియుండును. జనప్రవాదములు తాఱుమాఱుగ నున్న నందుండియుఁ గొంతవిషయము గ్రహింపఁదగియుండును. ఇన్నివిధములఁ బరిశీలించినను విషయము వేఱొకవిధమున సిద్ధాంతము చేయఁదగినట్లు కారణములు కనఁబడుచుండును. ఎల్లరు నేకవాక్యముగా వచించువిషయము ప్రాయికముగా నుండదు. కోనబుద్ధారెడ్డి వ్రాసెనను విషయమును గూర్చి శాసనములు వెదుకనక్కఱలేదు. రామాయణమునందే కలదు. రంగనాథుఁడు వ్రాసినట్లు గ్రంథమునఁ గలవిషయమును బట్టి చెప్పవచ్చు ననునదియే పర్యాలోచింపఁదగినది. 'బుద్ధారెడ్డి రామాయణమును ద్విపదకావ్యముగా రచించెను. అంతియకాని రంగనాథుఁడు కాఁడు.' అని శాసనమున్నచో దాని ప్రమాణత్వ మపుడు విమర్శింపఁదగినది. లేక కోనబుద్ధారెడ్డి విద్యాసంపన్నుఁడు- అను మొదలగువిషయము లున్న నవియు గ్రంథముననే కలవు. ఎవ్వఁడేని బుద్ధారెడ్డి లేఁడని పలికిన సివిగో శాసనము లని నెత్తినఁ బెట్టుకొని పోయి వానిని సభాభవనమున దింపి చూడుఁడీ ఘనమతులారా యనవచ్చును. అంతటిమాట యెవ్వఁడు ననఁబూనలేదు. రంగనాథుఁడు లేఁడు. ఆపేరు బుద్ధారెడ్డికే కలదు, అని శాసనము కనఁబడినపుడు చూచుకొందము. అపుడు విమర్శకాగ్రేసరులు సిద్ధాంతము చేయఁబూనఁగలరు.

ఇఁకఁ బ్రాచీనకవులలో రంగనాథకవిని వినుతించినవారిపద్యములఁ గొన్నింటిని స్థాలీపులాకన్యాయమునఁ గనఁబఱుతును.

అనంతామాత్యుఁడు భోజరాజీయమున—

ఉ. నన్నయభట్టుఁ దిక్కకవినాయకు భాస్కరు రంగనాథుఁ జే
రెన్నికకెక్కినట్టి యమరేశ్వరు నెఱ్ఱయమంత్రి నాదిగాఁ

జన్న కవీంద్రులన్ నవరసస్ఫుటవాణు లనంగ ధాత్రిలో
నున్నకవీంద్రులం దలఁతు నుల్ల మెలర్పఁగ వాగ్విభూతికిన్.

వెన్నెలకంటి సూరన్న విష్ణుపురాణమునందు—

ఉ. మున్నిటికాళిదాసకవిముఖ్యులకుం బ్రణమిల్లి వారిలో
నెన్నికగాఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁ దిక్కనసోమయాజులన్
నన్నయభట్టు భాస్కరుని నాచనసోముని రంగనాథునిన్
వెన్నెలకంటి సూర్యుఁ బదివేల విధంబులఁ బ్రస్తుతించెదన్.

కూచిమంచి తిమ్మకవి సర్వపురమాహాత్మ్యమునందు—

ఉ. నామది నెప్పుడుం దలఁతు నన్నయఁ దిక్కన నెఱ్ఱపెగ్గడన్
భీమకవీంద్రు భాస్కరుని వీరకవీంద్రుని రంగనాథునిన్
సోమునిఁ బోతసత్కవిని సుప్రతులై బహుళాంధ్రకావ్యముల్
నేమ మెలర్పఁ జెప్పి యవని న్నుతిగన్న మహానుభావులన్.

మఱియు రసికజనమనోభిరామమునందు—

తే. సతతలోకేశ్వరప్రపూజితనితాంత, రాజమానప్రభావుని రంగనాథు
మఱియు నాంధ్రకవిత్వనిర్మాణకుశలు, లగు మహాకవివర్యుల నభినుతింతు.

రాజలింగకవి కూర్మపురాణంబునందు—

సీ. నన్నయభట్టుఁ దిక్కన్నను నెఱ్ఱయకవిని భీమయను భాస్కరునిఁ బోత
రాజును శ్రీనాథు రామలింగయ్యను రంగనాథుని రామలింగకవిని.

ముదిగొండ ధూర్జటిశిష్యుఁ డగునూతనకవి సూరయ్య తనసకలజనాభి
రామమను ధనాభిరామ గ్రంథమునందు-

చ. అలఘుని శబ్దశాసనపదాంకితుఁ దిక్కనసోమయాజి ని
శ్చలమతిశంభుదాసు బుధసన్నుతు నాచనసోమనార్యుఁ జె
న్నలరిన చిమ్మపూఁడి యమరాధిపు భాస్కరు రంగనాథునిన్
దలఁతు నపూర్వచిత్రకవితామహనీయసమగ్రచిత్తులన్.

కుమ్మర మొల్ల రామాయణమునందు- సీసపద్యములోని గీతము.

స్తుతగుణోద్దాము నాచనసోము భీము, నవ్యమంజులవాగ్ధుర్యు నన్నపార్యు
రసికుఁడైనట్టి శ్రీనాథు రంగనాథుఁ, దిక్కకవిరాజు భోజునుతించి మించి.

అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుఁడు హంసవింశతియందు-

ఉ. నన్నయభట్టు భీమకవినాథునిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ బె
ద్దన్నను ముక్కుతిమ్మసచివాగ్రణి బమ్మెరపోతరాజు గా

రన్నను రంగనాథుని మహామహుఁ బిల్లలమఱ్ఱి వీరభ
ద్రున్నతియింతు నాంధ్రకవిరుద్రుల సత్కరుణాసముద్రులన్.

కస్తురిరంగకవి ఆనందరంగరాట్ఛందంబున—

సీ. ఆదిమసుకవి భీమనకు దండము పెట్టి యన్నయభట్టుకు సన్నమ్రొక్కి
యమరఁ దిక్కనసోమయాజికిఁ గేల్మోడ్చి కవిరాక్షసునకు జోకఁ బ్రణమిల్లి
యలసాని పెద్దన కంజలిగావించి శ్రీనాథునకు రెండు చేతులెత్తి
రంగనాథునకు సాష్టాంగంబు గావించి యలభాస్కరునకు జోహారు చేసి...

కోవెల గోపరాజు రంగనాథుని నియోగికవులలోఁ జేర్చి తనసింహాసన ద్వాత్రింశికయను గ్రంథమున-

చ. అనఘు హుళక్కిభాస్కరు మహామతిఁ బిల్లలమఱ్ఱి పెద్దిరా
జును బినవీరరాజుఁ గవిసోముని దిక్కనసోమయాజిఁ గే
తనకవి రంగనాథు నుచితజ్ఞుని నెఱ్ఱన నాచిరాజు సో
మన నమరేశ్వరుందలఁతు మస్తులచంద్రుల నష్టవీంద్రులన్.

అప్పప్పకవి శశిరేఖాపరిణయంబునందు-

తే. ఆత్మఁ గంకంటిపాపరాజాఖ్యుఁ గొలిచి, రంగనాథునిఁ గరుణాంతరంగుఁ దలఁచి
యెఱ్ఱప్రగ్గడ మదిలోన నెంచి మొంచి, వందన మొనర్తుఁ గవిరాజబృందమునకు.

మహాశయులారా ! ఇంచుమించుగా నైదువందల సంవత్సరములనుండి మహాకవులు రంగనాథుని మహాకవులలో నెన్నిపరిగణించి వినుతించిరో తేటపడియెఁగదా? ఇంక నిట్టిస్తుతు లెన్నియేని చూపవచ్చు. ఈస్తుతినెల్ల నంధపరంపరాప్రాప్తమగు సుద్దియనియే భావింపఁదగునా? లేక యిందు సత్యముండు నని భావింపఁదగునా ? యోజింపుఁడు. ఐనువందలవత్సరముల క్రిందట నున్నవారు కూడ బుద్ధారెడ్డిపైఁ గినుకఁబూని యాశ్రితసురతరువను ప్రఖ్యాతిం బాఱఁదోలి కృతఘ్నులై వివేకశూన్యులై యిట్టియ కార్యమును జేయసాహసించి రని చెప్పుటకు నాకు నోరాడకున్నయది. శాసనములలో రంగనాథరామాయణ మను పేర ద్విపదకావ్యమును గోనబుద్ధారెడ్డి రచించెనని యున్న నదియును నంధత్వమున కుదాహరణమనియే నేనూహింతునని విన్నవింతును. ప్రాచీనకవివరేణ్యులయందు నాకుఁ గలప్రపత్తియే నన్నిట్లువ్రాయఁ బురికొల్పెనో యెఱుంగఁజాలను. ఒక్కపక్షము సాధించి దానినుండి యేదో లాభమునో ప్రఖ్యాతినో పడయనెంచిన వాఁడను గానని హృదయపూర్వకముగా విన్నవించుచున్న వాఁడను. రంగనాథమహాకవి నప్పకవీంద్రుఁ డాదిగాఁ గల ఛందశ్శాస్త్రకర్తలు ప్రమాణి

కోత్తమునిగా భావించిరి. వారి నవివేకులనుగాఁ జేయ మొండిపట్టు పట్టరాద నియుఁ బ్రార్థించువాఁడను. శాసనముల నీఘనకార్యనిర్వహణమునకై ప్రయత్నించి పడరాని బాములం బడవలదనియు విమర్శక శేఖరులం దలయొగ్గి వేఁడు వాఁడను.

ఇంకొక్కమనవి:—నాయీయాశయమే సిద్ధాంతముకాదు. తమవంటి పెద్ద లెల్ల దేనిని సిద్ధాంతముచేసిన దానినే వేదవాక్య మని యంగీకరించువాఁడను. ఇక్కాలమునఁ గొత్తమార్గ మొక్కదానిని వెదకి దాని నెట్లో సిద్ధాంతముచేసి తమయపూర్వపాండిత్యమును వెల్లడింపఁజేయఁ బ్రయత్నించువారందఱుఁ బొడసూపుచున్నవారు. కుతర్కములచే నేదియు సిద్ధాంతము కాఁజాలదు. ఐన నది చాలకాలము నిలువదు. మహామతులు తత్త్వజ్ఞు లుండకపోరు. ఒక్కొక్కవిషయము మథించి మథించి సారముఁ దేల్చుమహాత్ములు పుట్టకపోరు. ఈవాదమునందుఁ గల తత్త్వసారము నిది యని తేల్చి నావంటియల్పమతుల నానందింపఁజేయు భారము వారిశీర్షముపై నున్నది. వాదిదౌర్బల్యమున వాదము వీఁగిపోవును. కాని వాదము మఱియొకప్పుడు విజయము నొందఁగలదు. వేదమూలములగు మతసిద్ధాంతములే తాఱుమాఱగుచున్నప్పు డిట్టివాని మాట యిటనేటికి? వాదమును జక్కఁగా నడుపఁ జాలిన శక్తి నాకు లేకపోవచ్చును. ఈవాదమున నేదేని సత్యముగల దని తమచిత్తములకుఁ దోఁచునేని దానినివృద్ధినొందింపుఁడు. అసత్యమూలమే యి దగునేని యీయపఖ్యాతి నాకు లేదు. ప్రాచీనసత్కవులపైఁ బడఁగలదు. ఇంతకంటె విశేషించి విన్నవింపఁజాలను. తాటియాకులప్రతులఁ బరిశీలించి చక్కఁగా సంస్కరించువారు మాయూరఁగలరు. వా రచిరకాలముననే మరల నీరంగనాథరామాయణమును ముద్రింపఁగలరు. అట్టివా రెందఱుండినను వారీనావాదమును దిలకించి సత్యాన్వేషణమున మహాద్యుతిఁ గాంచి పరిశీలింతురుగాక! ప్రాచీనమహాకవులకుం గలజ్ఞానమిట్టి దని తెల్పి యెల్లర నానందపరవశులనో వ్యథాసాగరనిమగ్నులనో యొనరింతురుగాక! రంగనాథుఁడు మాకులపూర్వుఁడు కాఁడు. ఏదేశవాసుఁడో తెలియలేదు. అతనిదే యీకవిత్వమని సిద్ధాంతముచేసినచో నాకు వచ్చుప్రతిష్ఠయేదియో యూహించుభారము తమయందే యునిచితిని. రంగనాథునిపాండిత్యము, కవితాప్రాశస్త్యము మున్నగునవి యెల్లవారికి విదితమే కావున నిట విన్నవింపఁదలఁపలేదు. ఇంతకంటె నెక్కువవిన్నవింపఁ జాలను. ఎవ్వరుఁగాని నాయందుఁ గినుకఁ బూనరాదని యంజలిఘటించి వేఁడుచున్నవాఁడను. ప్రాచీనోక్తి సత్యము జయించుఁగాక?

శతకపఠనావశ్యకత.

అయ్యలసోమయాజుల కాశీపతిచయనులుగారు-కిర్లమపూఁడి :-

—

ఆంధ్రగ్రంథములలోఁ బురాణములు, ప్రబంధములు, గద్యపద్యగ్రంథములు (చంపూగ్రంథములు) కేవలగద్యకావ్యములు, శతకములు మొదలగునవి వేనవేలు గలవు. అందుఁ గొన్ని భాగవతాత్మకములు, కొన్ని శృంగారరసభరితములు నై యున్నవి. అందు సకలధర్మసమ్మతములైన యష్టాదశపురాణముల నంతగాఁ బఠింపకున్నను బంచమవేద మనఁబరగు భారతమును, భక్తిశృంగారాత్మక మగుభాగవతమును సకలజనాదరణపాత్రమై నీతిబోధకమగు రామాయణమును, మనవారలు తఱచుగాఁ బఠించుచున్నారు. అందలికథలు నాటకరూపముగ మహాకవు లనేకులు పండితపామరజనాహ్లాదకరముగ నుండు నని రచియించిరి. వాని ననేకులు పఠించుటయే గాక నాటకముల కేగి యందలికథలను నీతులను గ్రహించుచున్నారు. ప్రబంధాముల నచ్చటచ్చటఁ గొందఱు మహానుభావులు పఠించి యందలిరసమును గ్రహించుచున్నారు. కాని సకలజనాదరణపాత్రము లని చెప్పనొప్పు శతకముల నేలకో యాదరింపకున్నారు. కావున శతకముల యుత్పత్తివికాసములు, విశేషములు తెలిసినఁగాని పఠించుటయం దాసక్తి కలుగుటకష్ట మని పండిత వంగూరు సుబ్బారావుగారు క॥ వీరేశలింగంపంతులువారు వదలినను "శతకకవులచరిత్ర, యను గ్రంథము నాంధ్రలోకమున కర్పించినారు. అట్టిశతకవాఙ్మయమును గూర్చి నాకుఁ దెలిసినంతవఱకుఁ జెప్పంబూనితిని, కావున నోయార్యులారా! యిందలి యొప్పులనే గ్రహించి తప్పులను మన్నింతురుగాక.

శతకములు క్రీస్తుశకము 12 వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వ మున్నట్లు కానరాదు. పండ్రెండవశతాబ్దమునం దున్నట్లు చెప్పఁదగినది వృషాధిపశతక మొక్కటియే గన్పట్టుచున్నది. దీనికిఁ బూర్వము పండితారాధ్యకృతశివమతప్రతిపాదక మగు "శివతత్త్వసారము" మను గ్రంథమొక్కటియే శతకస్వభావద్యోతక మగు "శివా" యను మకుటముగలది గాన్పించుచున్నది. ఇంతవఱకు మనకు లభించినశతకములు రెండే గాన్పించుచున్నవి. 13 వ శతాబ్దముననున్న త్రిక్కన కృష్ణశతక మొండు రచియించె నని పూర్వచరిత్రకారుఁ డనెనుగాని యది యింత

నఱకును లభించియుండ లేదు. అప్పకవి తనలక్షణ గ్రంథమున(అప్పకవీయమున) లక్ష్యముగా దేవకీనందనశతకమునుండి యొకపద్యము నిచ్చియున్నాఁడు. కావున నాశతకము, అప్పకవికిఁ జాలఁబూర్వ మని వేఱుగాఁ జెప్పనవసరము లేదు. ఇంతియేగాక దేవకీనందనశతకమునకుఁ బూర్వ మనేకశతకములు రచియించి నట్లు ఆశతకములోనిదగు నీక్రిందిపద్యము సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది.

కొండల్వంటికవీశ్వరుల్ శతకముల్ గోర్పంగ గోటానుకో
ట్లుండన్ నీవ్రను జెప్పఁబూనితి వదేమో యంటివా వింటివా
వండేసేర్పులఁ బెక్కురీతుల రుచుల్వర్తింప వేశాకముల్
చండా నామనవాలకింపు మది కృష్ణా దేవకీనందనా.

16 వ శతాబ్దములోనివారగు కృష్ణరాయలకును, అప్పకవికిని మధ్యకాలమున ననేకశతకములు పుట్టినవి. వజ్రపంజర, మరున్నందన, గువ్వలచెన్న, బాలగోపాలశతకము మొదలగు శతకములు. రానురాను 17 వ శతాబ్దమునందు శతకవాఙ్మయము మిక్కిలి యభివృద్ధి గాంచినటులు పెక్కునిదర్శనము లగుపడుచున్నవి.

(1) చింతలపల్లి వీరరాఘవకవి తాను వ్రాసిన మధురవాణీవిలాసమునందు "జాములో శతకంబు సంధించి కంకణాములు గొంటి వలరాయదుర్గమునను" అని చెప్పుకొన్నాఁడు.

(2) వీరరాఘవకవి పెదతండ్రి యగు గోపాలకవి తాను వ్రాసిన యార్యాశతకమున నిట్లు వ్రాసియున్నాడు.
"విలసత్పాండితిఁ గల్పనాగతి జగద్విఖ్యాతుఁడై జాములోపల నార్యాశతకంబు"

(3) గణపవరపు వేంకటకవి కఠినప్రాసశతకము, యమకశతకము, కస్తూరిరంగని సాంబనిఘంటువు సీసశతకముగను జెప్పుట శతకవ్యాప్తినే సూచించుచున్నది.

(4) వైష్ణవభక్తాగ్రగణ్యులగు తాళ్ళపాకవారిశతకరాజములు 15, 16, 17 వ శతాబ్దములలో ననేకములు పుట్టినవి.

(5) కృష్ణార్జునసంవాదనామకగ్రంథకర్త యగు నెలిచేటి వేంకటప్రధాని వ్రాసినవ్రాఁతఁ జూడుఁడు:— "వినయాబుతోఁ బంచవింశతిశతకములొవ్వరచించి హరికి నర్పించినావు"

(6) ఏనుఁగు లక్ష్మణకవియున్న గువారితో సమకాలికుఁడని చెప్పుచున్నసత్య
వోలు జనార్దనామాత్యపుత్త్రుఁడగు భగవత్కవి-
"ధీరత శతశతకంబులుఁ, దారావళులుఁ దశావతారావళులున్
చారూదాహరణంబులు, శ్రీరాజితదండకములు చెప్పినవాఁడన్"
అని చెప్పియున్నాఁడు.

వేయేల 17వ శతాబ్దమునకుఁ బిమ్మట శతకములు మితిమించినవి. అందఱును శతకకర్తలే- వృత్తిసాధనమునకై ఈశ్వరధ్యానముగూడఁ గలసివచ్చునని "ఏకాక్రియా ద్వ్యర్థకరీ బభూవ" యనునటుల నుభయతారకముగ నుండునని యెంచి యొక్కొకవృత్తములో నొక్కొకశతకము చొప్పున ప్రతికవియుఁ బదులు, వందలు శతకములు వ్రాసినట్లు కన్పట్టుచున్నది. అంతకంతకుఁ జీఁపురుపుల్లశతకములు, సోడాబుడ్డిశతకములు, పూఁటకూళ్ళమ్మశతకములు వెల్వడినవి. ప్రతిగ్రామమునందును లక్షణమెఱిఁగిన వారందఱు నేదో యొకశతకము నైన వ్రాసి యాయూరనున్న దేవున కంకితముఁ జేయుచువచ్చిరి, కావున మనదేశమునందు దేవాలయము లెన్నికలవో శతకము లన్నిటికి ద్విగుణముగ నైనఁ గలవనుట యతిశయోక్తి కాఁజాలదు. పైయంశములఁబట్టి చూడఁగా 17, 18, 19వ శతాబ్దములయందుఁ బుట్టినశతములు కొన్ని లక్షలుండు నని తోఁచుచున్నది. కాని యన్నియుఁ బ్రచారములో లేవు. కాని యట్టికొఱంతను దీర్చుటకు శ్రీ చెలికాని లచ్చారావుగారు దొరకొనిరి. యాంధ్రభాషాభివృద్ధిని గూర్చి దైవమంతమాత్రమును సహింపకపోయెను. పిదప వంగూరుసుబ్బారావుగారు శతకవాఙ్మయసముద్రమున మునిఁగి రమారమి యాఱువందలశతకరత్నముల నేఱినట్లు వారు వ్రాసిన శతకవులచరిత్రమును బట్టి తెలియుచున్నది. అందులకుఁగాను పైవారి కాంధ్రలోకము వందనసహస్రము లర్పించుఁగాక.

పండిత పామరజనాదరణపాత్ర మగుశతకవాఙ్మయము భావగీతముల కతీతమైన యాత్మానందమును గలుఁగఁజేయుచుఁ బురుషార్థమును బడయుటకు సాధనముగ నున్నది. శతకములలోఁ గొన్ని భక్తిదాయకములుగను, కొన్ని నీతిదాయకములుగను, కొన్నిరక్తి, ముక్తిదాయకములుగను కొన్నిలోకజ్ఞానదాయకములుగను నునున్నవి. పురుషార్థమునకుఁ బరమావధి యైన మోక్షప్రాప్తి శతకవాఙ్మయమునఁగలదు. ధనకనకవస్తువాహనాందోళికాదుల నాసించి కవులు ప్రబంధాదులవ్రాసినను తమచరమావస్థలయందుఁ గేవలమోక్షకాములై బాల

బాలికలకు నీతిజ్ఞానాదిదాతలై విరాగులకు మోక్షసాధన మార్గదర్శకులై రాజులకు రాజనీత్యాదిబోధకులై శతకములు వ్రాసినటులు శతకపఠనమువలనఁ దెల్లమగుచున్నది. శతకములు సామాన్యముగ భగవదవతారవర్ణనములతో నారంభమై మోక్షాపేక్షతో నంతమొందుచున్నవి. శతకములందు గామసూత్రాత్మకములైన నాయికానాయకుల విరహాసంభోగాది వర్ణనలుగలకథలు, స్త్రీవర్ణనాది వర్ణనములు మందున్నకైనను గన్పడక కేవలభాగవతాత్మకములైన కథలు, వర్ణనములు గన్పడును. ఈభాగవతవర్ణనములు భావగీతాదివర్ణనముల కతీతమయిన భక్తిరసావేశమును గలుగఁజేయుచున్నవి. భావగీతములు భౌతికానందమును, శతకము లాధ్యాత్మికానందమును గలుగఁజేయుచున్నవి.

అయినను "నిరాశ్రయా నశోభంతే పండితావనితాలతా" యనునటులు శతకముల కాదరణ ముండినగాని యభివృద్ధినొందుటయు నందుండు పద్యరత్నములు వెల్వడుటయు సంభవింపదు. పూర్వపురాజులు, మంత్రులు, ధనాఢ్యులుఁ దమపై శతకములఁ జెప్పించుకొని కవులను గౌరవించి శతకవాఙ్మయమునం దాదరణముఁజూపెడివా రనుటకు నాదరించెడివారి నామములె మకుటముగాఁగల శతకములు ప్రబలసాక్ష్యములు.

(1) పాపయ్యామంత్రిశతకము. (ప్రతిపద్యముచివరను "పాపయమంత్రీ" యనుమకుటముండును.)

(2) పొణుగుపాటి వెంకటమంత్రిశతకము (ప్రతిపద్యముతుదను పొణ్గుపాటి వెంకటమంత్రీ" యనుమకుటముండును.)

(3) ఎరుగుడికన్నశతకము. (ప్రతిపద్యముచివరను "ఎరుగుడికన్నా" యనుమకుటమువచ్చుచుండును.)

(4) బుఱ్ఱా వెంకనమంత్రిశతకము. (,, ,, ,,)

(5) గువ్వల చెన్నశతకము. (,, ,, ,,)

ఇప్పటి ధనాఢ్యులు నట్లుగాక భోగపుమేళముల నాదరించున్నారైరి. వారేమిశతకములురచియింపఁగలరా! శతకకర్తలు నిరాలంబులై యడుగింటిరిగదా! బ్రాహ్మణులకుబత్తెములు, సానులకు స్వయంపాకములు, ఈయున్న కాలము వచ్చినదిగదా! ఇట్టికాలమున శతకము లెట్లభివృద్ధినొందును. పోనిండు శతకరచన లేకపోవచ్చును. పూర్వులు వ్రాసినవేచాలును. ఆశతకరత్నములఁ బతింపరాదా! లక్షణకవులు చరిత్రకారులును ఆదరింపనియంత

మాత్రమున వానికి గొఱంతవచ్చెనా! శతకకవులు లాక్షణికులు కారందుమా పాలకురికిసోమన్న బసవపురాణము లాక్షణికమై దానికిఁ బిమ్మటవ్రాసిన "బసవా బసవా బసవా వృషాధిపా" యను చక్కనిమకుటముగల వృషాధిపశతకము వికృతమైన దనవచ్చునా! కవిసంశయవిచ్ఛేద గ్రంథకర్తయు లాక్షణికుఁడును నగు సూరకవి రామలింగేశశతకము గడ్డితుక్కయి యాతనిదగు లక్షణగ్రంథము మేరువయ్యెనా. ధూర్జటికాళహస్తిమాహాత్మ్యము పనికివచ్చి తరువాతఁ బ్రౌఢవయసున వ్రాసిన "శ్రీకాళహస్తీశ్వరా" యనుమకుటముగల కాళహస్తీశ్వరశతకము తక్కువ యయినదా!

వ్యాకరణాదిదోషములు శతకములయం దున్నను "ప్రయోగమూలం వ్యాకరణం" అనుదానిననుసరించి యట్టి వ్యాకరణము రచియింపరాదా పూర్వపువ్యాకరణములే సిద్ధాంతములా, పోనిండు లాక్షణికులాదరింపకున్న మనమేల యాదరింపరాదు. మనమేమి లాక్షణికులమా, చరిత్రకారులమా! మన కందు కావలసినవి నీతులు, లోకజ్ఞానబోధకవాక్యరత్నములు, నానుడులు, చక్కనియుపమానములును.

"గుణదోషౌ బుధో గృహ్ణ న్నిందుక్ష్వేళావివేశ్వరః శిరసా శ్లాఘతే పూర్వం పరం కంఠే నియచ్ఛతి" యనునటుల ఒప్పులనే గ్రహింపరాదా! అయినను హరికథాకాలక్షేపము జరుగుస్థలమునకుఁ బోక దుర్జనగోష్ఠుల కేగుట సజ్జనసంఘములతో నొప్పియుండు పురాణపఠనస్థలంబుల పొంత బోక మేళము లాడెడితావుల కేగుటయు సామాన్యముగాఁ జనులస్వభావము. మేలుఁ గోరి చెప్పెడుమాటలు పాటింపక చెడుగుఁగోరి చెప్పెడి మాటలు పాటించుట జనులకు సహజము. అట్టివా రిట్టిశతకముల నెట్లు పఠించెదరు? పఠించినవా రున్న నెట్లు వినెదరు? ఇందేమి కామసూత్రాత్మకములైన నాయికానాయక వర్ణనములుగాని స్త్రీలనఖశిఖాపర్యంతవర్ణనముగానియుండునా? ఇందులకు కేవలవిరుద్ధము లగుభక్తిజ్ఞానవైరాగ్యాదు లుండును. ఇట్టివి లోకమున కెట్లు రుచించును.? ఆరోగ్యహానికరము లగుశర్కరాదులు రుచించినట్లు ఆరోగ్యకరము లగునేరండతైలాదికము రుచించునా? వీరాదరింపకపోయినను, పుస్తకము లున్నయెడల ముందు జనించువారు చదువుదురేమో యనుకొనుట కట్టియవకాశము కూడ లేనట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఒకభిషగ్వరుఁ డేదియేని యొక మందులోఁ గలిపి నూఱుటకుశతకము కావలెనన్న నేముద్రాయంత్రములకు

వ్రాసినను దొరకుట దుర్లభము. ముద్రాయంత్రము లన్నియు నవలాగ్రంథముల నచ్చొత్తుటలోఁ బనిచేయుచున్నవి. పోనీ గ్రంథాలయములకుఁ బోయిచూచిన నున్న నవలాదిగ్రంథములే గన్పడునుగాని శతక మొక్కటియైన దొరకుట కష్టము. పూర్వ లట్టిగ్రంథముల గ్రంథాలయములలో నుంచినను ఈతు క్కైందుకని యాధునికనవనాగరికశిఖామణులు కొందఱు తుక్కుతోపాటు దహన మొనర్చుచున్నారు.

పుస్తకమున కందమా లోపలివిషయమా ప్రధాన మని యోజించువారు లేరు. పోనీ బడుల కేగు బాలబాలికలపుస్తకములలోనుండు నేమో యని చూడ వారిచెంత కుక్క, పక్క, కుప్పరి మొదలగుపాఠములు గలవాచకపుస్తకములు A cat ran. A bird flies. అనుపాఠములు గల యాంగ్లపుస్తకములుఁ దక్క నొక్క శతకమైనను గానరాదు. ఇందుతల్లిదండ్రులలోపమో విద్యాశాఖాధికారుల లోపమో విమర్శకులు విమర్శించెదరుగాక. పూర్వపు బాలబాలికాపాఠశాలలలో విద్యాశాఖాధికారులయాదరణమున గాని, తలిదండ్రుల యాదరణమునఁగాని శీఘ్రనీతిదాయకములును, లోకజ్ఞానబోధకములును రాజనీత్యాచారవ్యవహారాదిబోధకములును నగు "దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ" "సుమతీ" "వేమా" యనుమకుటములుగల శతకములకప్పుడంతగా బాలుర కర్థము, దెలియకపోయినను, పెద్దవారైనపిదపఁ దెలిసికొందు రను నభిప్రాయముతో బాలబాలికలచే కంఠపాఠ మొనరించెడివారు. ఇంతియెగాక యందుమూలమున బాలురకు ధారణాశక్తి మెండై మిక్కిలి మేధావంతు లగుటకు సాధనముగానుండునని తత్పఠన మావశ్యకముగా నిర్ణయించిరి. ఆధునిక పాఠ్యపుస్తకములకు నాంధ్రాంగ్లములలోఁ బద్యభాగముకూడఁ గొంతయుంచుటకుఁ గారణ మదియేగదా. అట్టిశక్తి పాఠ్యపుస్తకములందలి సైకిలుపద్యముల వలనను రైలుబండిపద్యములవలనను సంభవింపనేరదు. ఆధునికనిమ్నోన్నత పాఠశాలలలో నట్లుగాక నవనాగరికశిఖామణులైన యధికారులు కుక్క, పిల్లి, సోడాబుడ్డి, మొదలగుపాఠములుగలపుస్తకములను పాఠ్యగ్రంథములుగా నియమించి శతకనామమును రూపుమాపుచున్నారు. వారాదరించుటయే గ్రంథమునకు ప్రాపకలువచ్చుట. అట్టిప్రాపకలు రానిశతకగ్రంథము లెట్లుగురును. ఎందున్న నందే యుండవలెను. పైపాఠములు చదివిన బాలబాలికలకు, పఠన సామర్థ్యమలవడును గాని నీతులు మొదలగునవి యెట్లలవడును? ఉల్లికి మల్లి

వాసన వచ్చునా. పఠనసామర్థ్యమలవడుటకు పత్త్రికాదులే చాలును. వేఱుగ బడుల కేగుట యెందులకు? విద్యాశాఖాధికారులమాట యటుండనిండు. ఎట్టియాక్షేపణయు రాలేదని యనియే యుంచెదరు. బాలబాలికల బాగోగులు జూచికొను బాధ్యత తలిదండ్రులదిగదాఁ వారే యుపేక్షవహించిన నిఁకఁజూచువా రెవరు? "కంచెయే చేనుమేసిన గలదెదిక్కు" బాలుఁడు గాని బాలిక గాని యింటియొద్ద నేతుక్కులోనో యగ్న్యాహుతిగాక మిగిలినశతకములఁ బఠించుచుండఁగాఁ దండ్రియది విని సంతసించుటకు మాఱుగా, "అది నీకెందుకోయి వెధవపుస్తకము. అబ్బా యింగ్లీషుపాఠాలు చదువు. పెండ్లిమాటలకు మీమామగారు వస్తానన్నాఁడు. ఆవేళకు నీవు శతకములు గితకములు చదువుతూంటే బాగుండదు." అని తిట్టును. బాలిక కూడ శతకమును చదువుచుండఁగా తల్లి విని సంతోషించుటకు మాఱుగా "అమ్మా నీకెందుకమ్మా అవి. నీమొగుఁడు ఇంగ్లీషుచదువుకున్నవాఁడు. అతనితో ఇంగ్లీషుమాట్లాడాలి అంచేత ఇంగ్లీషు ముక్కలు నేర్చుకోమ్మా" యని మందలించును. వారియుద్దేశ మేమై యుండును వారిపుత్త్రపుత్త్రికలు జ్ఞానమును సంపాదించుటకాదు. మెప్పునుసంపాదించుట. ఒకరిమెప్పులతో నేమిపని? మెప్పులు తుదకు ముప్పు తెచ్చు నన్నమాటఁ దలఁపరే.

అట్లుగాక తలిదండ్రులు కన్నులు తెఱచియో విద్యాశాఖాధికారుల నిబంధనములలో మార్పుకలిగియో బాలబాలికలకు శతకములనుగాని శతకములలోని పద్యరత్నములఁగాని పఠనగ్రంథములుగా నుంచిన వారల కలవడు జ్ఞానమమేయ మని చెప్పవచ్చును. బాలికలు దాము పెద్దవారలై యత్తమామలకడను, భర్తలకడను మెలఁగెడి తెఱఁగుఁదెలిపెడి శతకములెన్నియో గలవు. బాలురు దాము పెద్దవారైన పిదప లోకములోని విషయములను దేశాటన మవసరములేకుండఁగనె గుర్తెఱింగెడివిధమును, వస్తుస్వభావాదికమును, దైవధ్యానమును, పరనింద, ఆత్మస్తుతివిముఖత మొదలగుసుగుణములు శతకపఠనమువలన నలవడు నని చెప్పుట యతిశయోక్తికాదు.

కావున బాలబాలికల కనిన కనెడు తలిదండ్రు లికనైనను గన్నులు దెఱచి, పోయినకాలము పోయినది; యెంతచింతించినను మరలరాదు, గతజలసేతుబంధనమువంటి దనియెంచి తమసంతానమును పశుసంతానముగాఁ జేయక పాఠశాలలలోఁ జెప్పకున్నను, నింటియొద్ద నేదో యొకసమయమున శతకము

లలోని పద్యరత్నములను బాలబాలికల కర్ణములకుంచి వాగ్భూషణులఁ జేయు దురుగాక. ఇదియే గదా భర్తృహరి తనసుభాషితమున "భూషలుగావు మర్త్యులకు భూరిమయాంగద తారహారముల్ ... ...

... ...

... ... పవిత్రవాణి వా

గ్భూషణమే సుభూషణము ... ...

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఓ జ్ఞానులారా! మీరుపాడగుటయే కాక మీ బాలబాలికల నేలపాడుచేసెదరు? వినుఁడు. రామాయణ, భాగవత, భారతాద్యనేకగ్రంథసాంతపఠనమునఁగాని యలవడని నీతిజ్ఞానవైరాగ్యాదులు కొన్నిశతకపద్యరత్నములలో బాలబాలికలకు బోధింపవచ్చునే. అట్లేలయొనర్ప రాదు. వారుమీకు పుత్రపుత్రికలు గాని శత్రులు గారే. శత్రువులట్లు చూచి పూర్తిగా వారలఁ బాడుచేయుచున్నారే. వారు పెరిఁగి పెద్దవారై సదిమంధిలో మాటలాడ నేరని లేనిమూకతనముఁ జెప్పిపెట్టుచున్నారు. వారల ద్విపాదపశువులుగ నొనర్చుట యెంతఘోరమో యోజింపుఁడు.

శతక వాఙ్మయార్ణవమునఁ బలురకములగు పద్యరత్నము లున్నవి అందు మచ్చునకుఁ గొన్నిటిని మాత్ర మిట స్థాలీపులాకన్యాయమునఁ జూపెదను.

భావమునకుఁ బ్రకృతిపరిశీలనమునకుఁ గాసుల పురుషోత్తమకవి తాను వ్రాసిన గోపాలదేవశతకమున నెంతరామణీయకముగా వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు.

సీ. భువనత్రయీకసంపూర్ణుఁడ వగునీకు నందకుటీరమా మందిరంబు
పాలమున్నీటిలో నోలలాడెడినీకు మహితయశోదాస్తన్యమా బలంబు
పదపద్మమున గంగయుదయమందిననీకు జలకమా గోపికాంజలిజలంబు
హరిరాజభోగపర్యంకంబు గలనీకుఁ దల్పమా రాధికాతరుణియంక
మహహా! వారలభాగ్య మెంతనఁగవచ్చు! భావజవిలాస! హంసలదీవివాస
లలితకృష్ణాబ్ధిసంగమస్థలవిహార! పరమకరుణాస్వభావ! గోపాలదేవ.

బద్దినీతులు, సుమతీశతకము ఆంధ్రలోకమునకు నీతులు నెట్లు బోధించుచున్నవో వినుఁడు.

క. హీనునకుం బలిమి పరా, ధీనునకు సుఖంబు దుర్మతికి రిపుజయమ
జ్ఞానికిఁ బరమును నలిగెడి, వానికి సైరణ యసంభవములు బద్దిన్నృపా.

క. నరపతులు మేరఁ దప్పిన, దిరమొప్పగ విధవ యింటఁ దీర్పరియైనన్
కరణము వైదికుఁడైనను, మరణాంతక మౌనుగాని మానదు సుమతీ.

స్త్రీధర్మములు—“కార్యేషుదాసీ కరణేషుమంత్రీ ....”
అను శ్లోకమునకుఁ దెలుఁగు.

క. పనిసేయునెడల దాసియు
ననుభవమున రంభ మంత్రి యాలోచనలన్
దనభుక్తి యెడలఁ దల్లియు
నన దనకులకాంత యుండఁ దగురా సుమతీ. (సుమతీశతకము)

ఇట్టి వనేకపద్యరత్నములు గలవు. వీటిచే పూర్వపు బాలబాలికలు పెద్దలు ధన్యులయిరి. ఇఁకముందుఁ గూడ వారివలెఁ జదివి ధన్యులగుదురుగాక.

వేమనయోగి యాంధ్రలోకమును గూర్చి యెట్లుచెప్పినాఁడో వినుఁడు.

తనదుసవతితోడ (స్త్రీలనుగూర్చి)
తనయాయుధముఁతోడ (శూరులఁ గూర్చి)
అగ్నితోడ——(సామాన్యముగా నందఱఁ గూర్చి)
పరులయాలితోడ (కామాంధులఁ గూర్చి)
హాస్యమాడుటెల్ల హాని ప్రాణమునకు, విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ.

ధూర్జటి మహాకవి తనకాళహస్తీశ్వర శతకమున సంసారబాధము నెంత ముచ్చటగా వర్ణించినాఁడో చూడుఁడు.

శా. ఆలంచు న్మెడఁగట్టి దానికి ననపత్యశ్రేణిఁ గల్పించి త
ద్బాలవ్రాతము నిచ్చిపుచ్చుకొనుసంబంధంబు గావించి యా
మాలర్థంబున బాంధవం బనెడిప్రేమం గొందఱిం ద్రిప్పగా
సీలన్ సీల యమర్చినట్లొసఁగితో శ్రీకాళహస్తీశ్వరా.

“రాజుల్మత్తులు వారిసేవ నరకప్రాయంబు”
“రాజకీటముల నే సేవింపఁగానోప”
“రాజలోకాధ మశ్రేణీద్వారముఁ దూరఁజేసెదెప్పుడో”
“రా జర్థాతురుఁడైనచో నెచట ధర్మంబుండు”

అని వైవిధముగాఁ దన కాళహస్తీశ్వరశతకమున రమారమి 15 పద్యములలో రాజాశ్రయమును నిందించి త్యాగరాయలువలె నె 'నిధిచాలాసుఖమా—రామునిసన్నిధి చాలాసుఖమా" అనుభావమును వెల్లడించి యాంధ్రలోకమునకు బోధించినాఁడు.

వైవమే యన్నిటికిని మూల మనునంశమును తాళ్లపాక తిమ్మనార్యుఁడు తన వెంకటేశ్వరశతకమున నెట్లు చెప్పినాఁడో వినుఁడు.

సీ. పెంచంగఁ బెరిఁగెనాపృథ్వి పైఁ గొండలు విత్తిరా యడవ్రుల వివిధగతుల
కాలువ లెవ్వ్టిరా ఘనసముద్రములకు నేతంబులెత్తిరా యేరులకును
మేతలు వెట్టిరామృగముల కెంద్రైన మరి యీత నేర్పిరా మత్స్యములకు
పెండ్లింద్లు సేసిరా బెరయఁబక్షులకును బూసిరా వాసన పుష్పములకు
నెవ్వ రెవ్వరిఁ బోషించి రెంచిచూడఁ దలఁపనీవైన రక్షకత్వమునఁ గాక
కలితలక్ష్మీశ ... ..."

ఈకవిశేఖరుఁడే రాజ్యధనతృష్ణల నెట్లు నిందించినాఁడో పరిశీలింపుఁడు

సీ. ధరలోన నావులు దమదూడలకు నెల్లఁ బెట్టెనా వాములఁ బ్రియముతోడ
బాతులు త్రవ్వివచ్చిపోయెనా నక్కలు తమపిల్లలకు నిరంతరమునుండ
దలఁచి దప్పికనీళ్లఁ ద్రావఁగూనలకును గట్టెనా చెరువులు కప్పలెల్ల
ప్రియముతో రతిసల్పి బిడ్డలగనుమని చెప్పెనా సింహంబు శిశువులకును
నట్టిభ్రమతను తమపుత్రవర్గమునకుఁ । దల్లిదండ్రులు దలఁతురు ధనముఁ
గూర్ప । కలితలక్ష్మీశ ... ...

చూడుఁడు కవిచౌడప్ప కొందఱి నెట్లు ముద్దుముద్దుగాఁ దిట్టినాఁడో.

క. విద్దైలమే లెఱుఁగని నరుఁ, డెద్దే వరిగక్షితినెడి పెద్దా పనులం
దెద్దుకుఁ గొంతవివేకము, కద్దప్పా కుందవరపు కవిచౌడప్పా.

మూర్ఖులను దిట్టినాఁడు. ఈపద్యమును వినిన మూర్ఖుఁడు దనమూర్ఖత నెట్లు వాపుకొందునా యను ప్రయత్నముచేయునని చెప్పవచ్చును.

క. తా రాజసభల మెలఁగుట, తారసికతఁ జెలఁగుటెల్లఁ దన బ్రతుకునకా
పూరే డేలుకుఁదిసదా, కారడవులఁ గుందవరపు కవిచౌడప్పా.

స్వార్థపరులను దిట్టినాఁడు. ఈపద్యము వినిన స్వార్థపరుఁడు పరార్థపరుఁడు కాకుండుటవింత!

క. ఇయ్యఁగ నిప్పింపంగల, యయ్యలకేగాక మీఁద మన్యులకేలా ?
రొయ్యకు లేదా బారెఁడు, కయ్యమునకుఁ గుందవరపు కవిచౌడప్పా.

తనకు సామర్థ్యముండియు నియ్యక యొకరిచే నిప్పింపక యుండువారిని తిట్టినాఁడు.

క. తగుపాటి కవులకియ్యని, మగముండలమూతిమీఁద మంగలియేలా
దిగఁగొరగఁ డమ్మెమీసము, ఖగరాడ్బల కుందవరపు కవిచౌడప్పా.

ఇది యపాత్రదానం బొనర్చి సంతోషించెడు ధనాఢ్యులఁగూర్చి చెప్పి యున్నాఁడు.

క. ఆడినమాటలు దప్పిన, గాడిదకొడుకంచు దిట్టగా విని మదిలో
వీఁడా కొడుకని యేడ్చును, గాడిద యును గుందవరపు కవిచౌడప్పా.

ఆడితప్పినవారినిగూర్చి చెప్పియున్నాఁడు.

ముగ్గులు మాటకట్టెడి దృష్టాంతములు గలభాస్కరశతక పద్యములలో నొక్కదానిని జూపి గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతతో విరమించుచున్నాను.

చ. వలనుగఁ గానలందుఁ బ్రతివర్షమునం బులి నాలుగైదు పి
ల్లలఁగను దూడ నొక్కటి నిలఁగను ధేనువు రెండుమూఁడునే
డులఁ గటుతైన బెబ్బులికుటుంబము లల్పము లాయె నాలమం
దలు కడువృద్ధిఁజెందవె యధర్మము ధర్మము దెల్పభాస్కరా.

గ్రంథస్వీకారము.

(1) ఉపదేశామృతము:- ప్రథమభాగము. శ్రీహరనాథఠాకూరుగారిది. బంగాళీ, ఇంగ్లీషు భాషలలోనుండి మ॥ చింతా దీక్షితులుగారు తెనిఁగించిరి. కాకినాడలోని పి. ఆర్. దాసుగారు ప్రకటించిరి. 22 పుటల చిన్న యక్షరముల పీఠికయును, శ్రీకుసుమ హరనాథ్ గారి పటమును 101 పుటల యుపదేశములును గలవు. శ్రీహరనాథబాబూగారు శ్రీశ్రీగౌరాంగస్వామిగారి అపరావతారమఁట. దానికిఁ గావలసిన నిదర్శనములు చూపఁబడినవి. ఇందు ప్రకృతిరహస్యము, భార్యాతత్త్వము, తల్లిదండ్రులను పెద్దలను ఈశ్వరదృష్టితో చూడడము, సంసారరహస్యము, కర్మఫలము, పాపపుణ్యాలు, ధనతత్త్వము, ఆలోచనా మహత్త్వము నను భాగములు గలవు. గ్రంథమంతయు వ్యవహారభాషలో నున్నది. ఉపదేశములలోని కొన్ని మాటలు మచ్చు:—

"ఏసముద్రములో రత్నములు, చంద్రుడు, అమృతకలశము పుట్టినవో ఆసముద్రంలోనే భువనములను హరించే హాలాహలముకూడా పుట్టింది. శ్రీమన్నారాయణునివలె రసగ్రహణ పారీణులు కాకపోతే అమృతమూ, లక్ష్మీలభించవు. శివునివంటి సాహసికులకు గరళమే."

ఈ పుస్తకము ప్రకాశకులయొద్ద శ్రీహరనాథతత్వ ప్రచారిణీసభ, ఆంధ్రబ్రాంచి; సూర్యారావుపేట, కాకినాడలో దొరకును. వెల రు 0-8-0.

(2) పురాణపతివ్రతలు:—గ్రంథకర్త, సాహిత్యవిద్యా ప్రవీణ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు. ఇందు 1- మొదలు 16 పుటలు సేవ్యాదేవిచరిత్రమును 17 మొదలు 51 పుటలవఱకు సుకళాదేవి చరిత్రమును గలవు. ఏదేవిచరిత్రమేపురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినదో తెలియవచ్చుటకు ముందేమియు నుపోద్ఘాతాదులు చేర్పలేదు. సేవ్యాదేవి చరిత్రవంటిదే కొంత సినీమాలలోఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ఇందలి మాండవ్యుని చరిత్రము భారతములోనున్నది. సేవ్యాదేవి కుష్ఠరోగియైన పతిని వేశ్యాగృహమునకుఁ గొనిపోవుచు శూలప్రాప్తుఁడయిన మాండవ్యుని జీఁకటిలోఁ దగులుట మున్నగునది వాడుకకథలలోఁ గలదు. పురాణవేత్తల కిట్టి వేఘట్టమునఁ గలవో విదితమే. తక్కినవారికిఁ గథయే కావలయును గావున నతివిస్తరమువలదు. కథ లలితపదములతోఁ గూర్పఁబడినది.

"కళింగదేశమునందుఁ జాతుర్వర్ణ్య నిషేవ్య మగు శ్రీపుర మను మహానగర మొండుగలదు. అందు బహ్వావిద్యాధురంధరుఁ డగు వసుదత్తుఁడను బ్రాహ్మణుఁడు నివసించుచుండును. అతనికి సహజసౌందర్యరాశి యగు సుదేవి యను పుత్త్రికయుండెను. ఆమెయందుఁ దలిదండ్రులకే కాక బాంధవు లందఱికి నమితమగు ప్రేమకలదు...... ..ఆమె చక్కఁదనమున కచ్చెరువడి బంధువులలోని బ్రహ్మచారులందఱు నామెనే వివాహమాడవలెనని సంకల్పించి యుండిరి. అనేక పర్యాయములు కొందఱు "నీకూఁతు నాకే యీవలయు"నని వసుదత్తునే యడిగిరి. కాని యామెయం దెక్కువ మక్కువగల తండ్రి యామెతోడి వియోగమును భరింపఁజాలక పుత్త్రికా వివాహమునకై తొందరపడ లేదు." (28 పుట- సుకళాదేవిచరిత్రములో) దీనివెల రు 0-4-0. ఇదియును బాలకృష్ణ విజయము, బాలహిందూదేశచరిత్రములును చెన్నపురి నుంగంబాకములోని జయం అండు కంపెనీలో దొరకును.

(3) అళియరామరాయలు:— గ్రంథకర్త చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు. రాజమహేంద్రవరము ఆర్యన్ బుక్కుడిపో, నాళం అప్పలనరసింహముగారు ప్రకటించిరి. ఈనడుమ నాంగ్లభాషలో రివరెండు హెన్రీ హీరాసుదొరగారు "దిఆరవీడు డైనాస్టి ఆఫ్ విజయనగర్" అను గ్రంథమును బ్రకటించిరి. దానిలోని యారవీటివంశచరిత్రమును,విజయనగరసామ్రాజ్యమునకుఁ బ్రతిస్పర్థులుగ నుండెడు దక్కనుసుల్తానుల దర్బారులలో నుండెడు విమతస్థు లగు చరిత్రకారుల వ్రాఁతలను వారిఁ కు సమకాలికులై యాకాలమున సరకమునకై యీదేశమునకు నేతెంచిన పోర్చుగీసు లేఖకుల వ్రాఁతలను క్రైస్తవ మతగురువుల వ్రాఁతలను నెక్కువగా నాధారపఱుచుకొని వ్రాసిరనియును నందు అళియరామరాయల నసూయతోఁ జూచునట్టి విమతస్థుల మాటలయందు నిక్షేతుకముగా విశ్వాసముంచి పెక్కు దురభిప్రాయములను వెలువరించి యున్నారనియు నాతని యసచ్ఛీలమును చదువరులు గ్రహించునట్లుగా గ్రంథమంతయు వ్రాయఁబడిన దనియు- వాస్తవచరిత్రమును దెలియఁజేయుచు నిష్పక్షపాతముగా వీరభద్రరావుగారు సిద్ధాంత పూర్వపక్షములతో వ్రాసిరి. 247 పుటలు క్రౌను సైజు. 7 ప్రకరణములు.

(4) మేఘదూత:—ఆంధ్రగ్రంథమాల ౧౬ సంఖ్యగలది. దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారిచేఁ దెనిఁగింపఁబడినది. శ్రీజయపుర సంస్థానాధీశ్వరులును

విద్వత్కవి ప్రభువులును నగు శ్రీశ్రీశ్రీ రాజా విక్రమదేవవర్మ మహారాజులుంగారి కంకిత మీయఁబడినది—పూర్వభాగము ౧౧౨ పద్యములలోను ఉత్తరభాగము ౭౫ పద్యములలోను గలదు. కాళిదాసకృతికి శ్లోకమునకుఁ బద్యముగాఁగాక యథేచ్ఛముగా భావము చెడకుండఁ జిన్నపెద్ద పద్యములతో శాస్త్రిగారు రచించిరి.

దీనికి ముందాలుపుటలు కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారి పరిచయవాక్యములును, శాస్త్రిగారి మూఁడుపుటల తొలిపలుకును నాల్గుపుటల కృతిప్రశంసయు, మూఁడుపుటల కృత్యవతరణికయుఁ గలవు- పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు-

చ. కమ్మని జానుతెల్గు నుడికారము జాతియుఁ దోఁప మూలకా
వ్యమ్మునఁ గొల్చు భావము సమస్తము తేట పడంగ శిష్టమా
ర్గమ్మునఁ గూర్చు మార్పు లలరన్ బచరించినచో స్వతంత్ర కా
వ్యమ్మని చెప్పనొప్పి యనువాదము మోదము నిచ్చు హెచ్చుగన్.

అని యిన్నివిధము లిందుఁ గలుగఁ జెప్పిరి. రసికు లారయుదురుగాక.

కథాభాగమున మొదటి కొన్నిపద్యములు.

గీ. జానకీస్నాన పుణ్యోదకానుషంగ
ములు నమేరుమహీరుహ భూషితములు
నైన యలరామగిర్యాశ్రమాంతరములఁ
బురుషుఁ డొక్కరుఁ డొంటిఁ గ్రుస్సరుచునుండె. ౧

గీ. ఆధియో వ్యాధియో కాని యతనిదేహ
యష్టిచాల కృశించి కూలాడియుండె
నింపెసఁగు గండభాగమ్ము లెండువాఱి
మురువు ముంజేతిబంగారు మురువుజాఱి. ౨

చ. ఒకపరియాతఁ డట్టె యెదియో తలపోయుచుఁ గూరుచుండు, నిం
కొకతఱిఁ గన్నులార్ప కెదియో తిలకించుచు నట్టె నిల్చు, వే
ఱొకమఱి త్రోవ డొంక యన కూరక యిట్టిటుఁ గ్రుమ్మరిల్లు, నొ
క్కొకయెడ నేకొలంకు దరినో మెయిసేర్చు నెదో గొణుంగుచున్. ౩

గీ. నడకలోనన యొకవింత నడకనడచుఁ, జూపులోననయొకవింతచూపుఁజూచు
నవ్వులోననయొకవింత నవ్వునవ్వు, నాతఁ డున్మత్తుఁడో, విరహాతురుండో.

(5) ఆంధ్రధ్వని-ఆంధ్రీకర్త- శ్రీ అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, ఆంధ్రగీర్వాణవిద్యాలయము, కొవ్వూరు- వ్యంగ్యములనుగూర్చి రాజానకానందవర్ధనాచార్యులు రచించిన కారికల కిది తెనుఁగు. ఈచిన్నిపొత్తమును జదువుటచే రసమొప్పునట్లు కవిత్వము చెప్పుటకుఁ గొన్ని విధానములు తెలియఁగలవు. ఇందు, ధ్వనికలను, వ్యంగ్యభేదములు, వ్యంజకభేదములు, గ్రంథచౌర్యవిచారణ-అనుభాగములుగలవు. 52 పుటల చిన్నపుస్తకము. వె 0-8-0.

(6) మణిద్వీపము:- కాకినాడలోని శ్రీలలితా గ్రంథమాల ప్రథమసంచిక, సంస్కృతమూలము- ఆంధ్రతాత్పర్యమునుగూడినది. కాకినాడపురవాస్తవ్యులు జమ్ములమడక సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు, దేవీభాగవతమునందలి ద్వాదశస్కంధములోని 10-11-12 అధ్యాయములలోఁ గల మణిద్వీపవర్ణనమును- వ్యాసకృతానుష్టుప్ఛ్లోకములనుండి పెద్దవృత్తములుగా రచించిరి. ఇందుఁ బ్రధానముగ యోగశాస్త్రము, మంత్రశాస్త్రము, సంగీతశాస్త్రము, మఱియు నితరశాస్త్రముల యనేక సాంప్రదాయములను సయుక్తికముగ వీరు చేర్చిరి. ఇందు మూఁడధ్యాయములును సుమారు రెండువందలశ్లోకములు నుండును. ఇక్కాలమున బహుకారణములచే సంస్కృతభాష నభ్యసింపనివారలకు సుబోధముగా నాభాషలోనివిషయములను దెలుపుటకై యీశాస్త్రిగారు చేయుచున్న కార్యములలో నిది మొదటిది. కాఁబట్టి భాషాభిమానులు వీరికిఁ దోడ్పడెదరుగాక, వీరి సంస్కృతకవిత్వము లలితమై యొప్పుచున్నది. దీనివెలరు 3-0-0. రెండు మచ్ఛ్లోకములు.

1. యేవ్యాళాస్తరుకోటరాంతరగతా నత్తుం కులాయోద్భవా
నారోహంతి ఖగైర్విదారితఫణా వ్యగ్రా లుఠంత్యంజసా
సాధూనామపకార మాకలయితుం నిర్హేతుకం యేరతా
స్తేషాం దుర్మనసాం తదేవఘటతే దైవాత్సదా సుందరి! 2-9

2. మన్యుఃకారణ మేనసా మితి యజుర్మంత్రైశ్చ ఘుష్టం పురా
మూఢైర్నోవిదితం యథైవ శలభా దీపే దహంత్యాత్మనః
శాంతాస్తస్య జహూను ఘోరవిపినం గత్వా సతీం చాత్మజాం
త్యక్త్వా తీవ్రతపశ్చరంతి కిమహో కిం మే గతిః పావని. 3-20

తెలుఁగుకావ్యాదర్శము.

—జమ్ములమడక మాధవరామశర్మగారు, తాడిపర్రు అగ్రహారము.—

మాకు గురువర్యులగు బ్ర॥ మహామహోపాధ్యాయ తాతా సుబ్బారాయశాస్త్రిగారు మొన్నఁటి, విశాఖపట్టణమున జరిగిన యాంధ్రసాహిత్య పరిషద్వార్షికోత్సవమహాసభలో నాధ్యక్ష్యము వహియించినపుడు తమభావగర్భితోపన్యాసమున ననూదితగ్రంథములను విమర్శించుట పాఠకులకుఁ దిరోహితము కాదు. ఆసభలోఁ దమకావ్యాదర్శము విమర్శింపఁబడుటచు బ్రహ్మశ్రీ అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు "విమర్శనసమాధానమును" వ్రాసిరి. దాని నే నామూలచూడము చదివితిని. 1929 లో ముద్రింపఁబడిన పుస్తకమున మంగళశ్లోకాంధ్రీకరణపు మార్పు కన్పింపదు. "మచ్చిత్తమునన్" అను దానికి "మదీయమైన యుల్లమునం"దని పాఠాంతర మున్నది కాని దానిపైఁగూడ నధ్యక్షులయాక్షేప ప్రసక్తి యనివార్యమే యగును."గాత మచ్చిత్తమునన్"అనుదానికి"నాదుమానసమందున్" అను దిద్దుఁబాటు చాలపుస్తకములం దుపలబ్ధమగుట లేదు. అట్టి గ్రంథమునుబట్టి యధ్యక్షులు విమర్శించియుందురు ఆంధ్రీకర్తలు "నాదుమానసమందున్" అనిదిద్దియున్నపు డధ్యక్షులు వారితో నేకీభవింపవచ్చును. మార్పు నంగీకరించినపు డావిషయమై దృష్టాంతములుగ నిచ్చినవానిం గూర్చి ప్రకృతమున నంతగఁ బ్రసంగించుట యవసరముకాదు.

శ్లేషలక్షణమును గూర్చిన విమర్శన మిందుఁ బ్రధానవిషయము—ఈవిషయమున శ్రీసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు తరుణవాచస్పతిటీకలో నాంధీకృతాన్వయమె కలదని వ్రాసిరి. 1910 లో బ్రహ్మవాదిముద్రాక్షరశాలలో ముద్రింపఁబడి Madras Presidency College Pro. M. Rangacharyar గారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినపుస్తకమునందుఁ దరుణవాచస్పతివిరచితవ్యాఖ్యాన మిటులనున్నది.

"శ్లేషం తద్విపర్యయంచ లక్షయతి శ్లిష్టమితి" శ్లిష్టం శ్లేషగుణ యుక్తం వాక్యమితి శేషః। అల్పప్రాణాక్షరోత్తరం-అల్పప్రాణాక్షరమయమేవ యద్వాక్యం తత్ శిథిలం। తథాచవక్ష్యతి "బంధశైథిల్యదోషోహి దర్శితః సర్వకోమలైః" ఇతి తద్విపరీతం శ్లిష్టం। శైథిల్యశ్లేషయో రుదాహరణే మార్గభేదేన దర్శయతి మాలతీమాలేతి మాలతీదామేతిచ."

ఇం దల్పప్రాణాక్షరోత్తర మ్మనునది 'శిథిల' మ్మను దానితో నన్వయింపఁబడినటుల సుస్పష్టము. ఇట్టి యీవ్యాఖ్య శ్లిష్టమ్మనుదానితో 'అల్ప

ప్రాణాక్షరోత్తర' మ్మనుదాని నన్వయించిన యాంధ్రీకర్తల కెట్లు సహకారి యగునో తెలియకున్నది. తరుణవాచస్పతి వ్యాఖ్య యిదియెగాక యన్యమున్నఁ జూడ వేడుకయున్నది. 1890 సం॥ లోఁ బ్రకటింపఁబడిన జీవానందవిద్యాసాగరుని వివృతి వ్యాఖ్య 1925 లోని ముద్రణమునఁ బరివర్ధిత మైనట్లు ప్రకృతవ్యాఖ్యయుఁ బరివర్ధితమయ్యెనేమో తెలియకున్నది. ఈవిషయమున జీవానందవిద్యాసాగరుని వ్యాఖ్య యాంధ్రీకర్తలకు నధ్యక్షులకును బ్రతికూలమె. కాని యావ్యాఖ్య యుపాదేయము గా దని పరివర్ధితము ప్రవ్యక్తము చేయుచున్నది. మొదటి వ్యాఖ్యను గొంతవఱకుఁ బరివర్ధిత మంగీకరింపకపోయినను దదంగీకృతాన్వయమును స్థిరపఱుచుటకుఁ బ్రయత్నించినటుల కన్పడుచున్నది. ఈపరివర్ధితమె యాంధ్రీకర్తల కాధారము. ఈవ్యాఖ్యాప్రామాణ్యమును గొంతవఱకుఁ బాఠకులు దెలిసికొనవలసిన యవసర మున్నటు సందర్భదూరము కానియంశమును నుదాహరింతును. "మాలతీమాలాలోలాలికలిలా" యను శిథిలోదాహరణమున ననుప్రాసబంధగాఢత యుండుటంబట్టి గౌడు లంగీకరించినటులు వివృతిలో సుస్పష్టలిఖితము. ఈయుదాహరణమున "బంధశైథిల్యదోషోహి దర్శితః సర్వకోమలే" అనుటవలన బంధగాఢత లేనటుల దండిచే సుస్పష్టనిరూపిత మగుచున్నది. ఈకారికలోని బాధశైథిల్యపదమునకు జీవానందుని వ్యాఖ్యయుఁ బరివర్ధితవ్యాఖ్యయు 'అగాఢత (గాఢత లేకపోవుట) యని వ్రాయుచున్నవి. ఈ రెండువ్యాఖ్యలును "మాలతీమాలాలోలాలికలిలా" యనువాక్యమున బంధగాఢత కల దని యొక స్థలమునను గాఢత లే దని యొకస్థలమునను స్పష్టముగ వ్రాయుచున్నవి. వ్యాఖ్యాత లెట్లువ్రాసినను దండియభిప్రాయమున నిందు గాఢత లే దనియెఱుంగఁగలము. ఇట్టి దండి యభిప్రాయమును బరిశీలించితిమేని,

అనుప్రాసధియా గౌడైస్త దిష్టం బంధగౌరవాత్
వైదర్భై ర్మాలతీదామలంఘితం భ్రమరైరితి ॥

అనుదానిలోని 'బంధగౌరవా' త్తనుదానిని "గౌడైస్తదిష్టం" అను దానితో నన్వయింప వీలు లేదు.—అల్పప్రాణాక్షరోత్తర'మ్మనుదానిని "శ్లిష్ట' మ్మనువానితో నన్వయింపఁజేయుటకై దండి కభిప్రేతము కానియపమార్గ మీవ్యాఖ్యలో ననురింపఁబడినటుల స్పష్ట మగుచున్నది. కనుక పూర్వాపరసందర్భశూన్యమయిన వ్యాఖ్యాధార మగు నాంధ్రీకృతికిని, వ్యాఖ్యకువచ్చునాక్షేపములు రాక మానవు. భోజరాజు "అల్పప్రాణాక్షరమయ మయినను పదైకతాప్రతిభాన మున్న బంధగౌరవ ముండు నని తలంచి 'గాడీబైరిష్యతే తత్తు బంధప్రౌఢస్యగౌరవాత్'' అనివ్రాసి

లీలావిలోలలలనాలలితాలకలాలసా ః
విలుప్తమాలతీమాలాజలకాలానిలావవుః॥ (సరస్వతీకంఠా 105 పుట)

అని యుదాహరించి "అత్ర శైథిల్యదోషేపి బంధప్రాశస్త్యేన గాఢైరాదృతత్వాద్గుణత్వం" అనియు వ్రాసెను. ఇచట,

"అత్ర దంత్యవర్ణమయత్వేన, అల్పప్రాణాక్షరోత్తరతారూపమపిపదైకతా ప్రతిభాసానుప్రాసయో రుద్రేకః కాంతిప్రకర్షో వసేయః"

అను వ్యాఖ్యానము శైథిల్యమున, నల్పప్రాణాక్షరోత్తరతారూప మని స్పష్టము చేయుచున్నది.

దీనినిబట్టియు "అల్పప్రాణాక్షరోత్తర"మ్మనునది "శిథిల"మ్మనుదానితో నన్వయించునటుల విస్పష్టమగుచుండ, బంధశైథిల్య మల్పప్రాణాక్షరతారూప మని "బంధశైథిల్యదోషస్తు దర్శితః సర్వకోమలే" యనువాక్యముచే నిరూపింపఁబడుచుండ నాంధ్రీకర్తలు "శ్లిష్ట"మ్మనుదానితో నాపదము నన్వయించుటకు, భోజగ్రంథమును దమవాదోపష్టంభకముగఁ దీసికొనుటకుఁ గారణమూహింపరాకున్నది—మఱియు, "మాలతీమాలాలోలాలికలిలా" యను వాక్యమున బంధశైథిల్య మున్నట్లు దండి యుత్తరగ్రంథమువలన స్పష్టమగుచుండ "బంధగౌరవాత్త"ను దానిని పూర్వమున కన్వయించి "మాలతీమాలా" యనులక్ష్యమున బంధగౌరవ మున్నటులఁ జూపుట, యబాధితము కాదుకదా ? "గాఢైస్త దిష్టం" అనుదానిలో 'అనుప్రాసధియా' యనుదానికివలె "బంధగౌరవాత్" అనుదానికిఁ గూడ హేతుత్వ మిష్ట మయిన 'చకార'ముండి తీఱవలయును. ఇంతియకాక "వైదర్భైః" అనునది 'తదిష్టం' అనుదానితో నన్వయింపవలయును గదా. అన్వయించిన నీవాక్యమధ్యమందు, పూర్వవాక్యములో నన్వయించిన "బంధగౌరవాత్" అను పదము ప్రవిష్ట మగును గాన వాక్యమధ్యమున వాక్యాంతరఘటకపదప్రవేశరూపదోషము వాటిల్లును. వైదర్భైస్త దిష్టం" అనునది హేతుశూన్య మై "కేవలా చ ప్రతిజ్ఞా హి ప్రతిజ్ఞాతం న సాధయే" త్తను న్యాయవిషయము కావలసివచ్చును. 'బంధగౌరవా' త్తను నది యుత్తరాన్వయి యయిన "తదిష్ట" మ్మనునది మధ్యమణిన్యాయమున నుభయవాక్యాన్వయి యగుట కవకాశ మున్నది.—మఱియు, అల్పప్రాణాక్షరోత్తర"మ్మను దానికి, అల్పప్రాణాక్షరమయమని తరుణవాచస్పతి మొదలగు వ్యాఖ్యాతలు సరస్వతీకంఠాభరణవ్యాఖ్యాతలు నర్థము వ్రాయుచున్నారు. శ్రీసుబ్రహ్మణ్య

శాస్త్రిగారు దీనికి 'అల్పప్రాణాక్షరబహుళ'మని యర్థము వ్రాసి బహుళమనుటచేఁ గొన్ని మహాప్రాణాక్షరము లుండవలయు నని తోఁచును. ఇది శిథిలలక్షణమైన దీని యుదాహరణమున మహాప్రాణాక్షరములు లేమిచే శిథిలలక్ష్యముగా భావించుట సరి కాదు" అను నాక్షేపము చూపిరి. సర్వకోమలలో శైథిల్యదోషమున్నదని దండి స్పష్టముగఁ జెప్పుచుండ నల్పప్రాణాక్షరమయ మని వ్యాఖ్యాత లనుచుండ నూతనార్థకథనస్వారస్య కల్పనలు పరపక్షవిదళనోపయుక్తములై యగును గాని స్వపక్షస్థాపకములు కానేరవు. వీరియాంధ్రీకృతి కాధారభూతమగు విద్యాసాగరపరివర్ధితవ్యాఖ్యలలో "అల్పప్రాణాక్షరా శ్చ హ్రస్వస్వరాః వర్గీయా విషమవర్ణాః యరలహాశ్చేతి" అని వ్రాసియున్నందునఁ దదితర దీర్ఘవర్ణములు వీరి బహుళవర్ణ స్వారస్యలభ్యము లగుట గ్రాహ్యములై యగునని యెవ్వరైన సమాధానించుట కవకాశమున్నది.—మఱియు పద్యములోని 'శిథిలత' యనుదానికి "అన్నియుఁ గోమలవర్ణములగుట" యని వీరి లఘువివరణమున్నది. అట్టి శిథిలతను స్పృశింపనిది కొన్ని మహాప్రాణాక్షరములతో ఘటితమై యుండునని యర్థము లభించుచుండ నీయర్థమునె బోధించునట్టి "యల్పప్రాణవర్ణ బహుళమగుచు" నను విశేషణము వ్యర్థము పునరుక్తము నగును. కాన సందర్భశుద్ధి లేని వ్యాఖ్యాధారమున గ్రంథము ను సమర్థించుటకన్న 'చిత్త' పదమును దీసి మానసపద ముంచినటుల నిట్టిపట్లనుగూడ వ్యాఖ్యాసామంజస్యపరిశీలనలవలన యుక్తరమ్యమార్గముల నరసి యనుసరించి పూర్వాపరసందర్భశుద్ధిదూరము కాకుండునట్లు తదనుకూలనిష్కర్షలఁ దేల్చి యనుకూలములగు మార్పులఁ జేయుట సమంజసము, లోకశ్రేయమును. తెలుఁగు కావ్యాదర్శమునఁ గూడ దండ్యాచార్యుని యోగ్యాభిప్రాయమె వ్యక్తము కావలయుట సముచితమని సూచించిన మహామహోపాధ్యాయుల యాశయమును శంకింప నవసర లేశము లేదు.

శ్రీ అవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిమొడ నాకు గురుభావ మున్నది. "మానస" మొదలగువానిని మార్చిన శ్రీ శాస్త్రిగారు తత్త్వార్థమును వ్యక్తముచేయు మార్పుల నొనరించుట కనంగీకారమును జూప రను దృఢాభిసంధితోడఁ దత్త్వార్థ విమర్శనకై నేనీవ్యాసమును బూర్వరంగముగ రచియించితిని. కాని వారిమొడ గౌరవపు లేమిచేఁ గాదని యోజించి పాఠకభ్రాతలు నన్ను మన్నింతురుగాక.

— కీర్తులు రావువారి కపకీర్తులు నెప్పుడు రావు వారికిన్. —

ఉ. మూర్తినిఁగొన్న యీవివలెఁ బొల్చుచు నందఱ కన్ని యిచ్చియుఁ
సార్తివహించి వైరికి రయంబున వెన్నిడకున్కి భారతీ
స్ఫూర్తులరయ్యు యాచకులు పొందిన నాస్తి వచింపలేమిచేఁ
గీర్తులు రావువారి కపకీర్తులు నెప్పుడు రావు వారికిఁ. ౫౨

— దోమ భవద్గర్భమందుఁ దోఁచెఁ జగముల్ —

క. ఓమాధవ ! నవనీతము, చేమెఱసెడు నీమబొజ్జ చెలఁగి యశోదా
భామిని జలకములార్చుచుఁ, దోమ భవద్గర్భమందుఁ దోఁచెఁ జగముల్.

—దుగ్ధపయోధిమధ్యమున దుష్కృది రేఁగెన దేమిచిత్రమో—

ఉ. ముగ్ధమురారి కూర్మమయి పృష్ఠమునం దిడుమందరాద్రి సా
స్నిగ్ధమతిన్ సురాసురలు చేకొని వాసుకిఁ ద్రాడుఁ జేసి సం
దిగ్ధతఁబాసి త్రచ్చుతఱిఁ దీరుగఁ దగ్గిరిపైన రాపాడిన్
దుగ్ధపయోధిమధ్యమున దుష్కృది రేఁగెన దేమిచిత్రమో. ౫౪

—కవిరాజనగేంద్రసేను చ్యవనప్రాసము—

క. కవనప్రాస మొనర్చెడు, కవిరాజులకన్న నెన్నఘనుఁ డతఁడయ్యెన్
చ్యవనప్రాస మొనర్చిన, కవిరాజనగేంద్రసేను కలకటపురిలోన్. ౫౫

—ఉపమా—

చ. ఎపుడు గతోపసర్గయగు చెంతయు శ్రీపతి కింపొనర్చుఁ, దా
విపులతరోపసర్గ గొని వేడుకసేయును బండితాళి, కా
యపహృతమాపకారగతి నంబరకేసునకున్ రుచించు, న
య్యుపమ యనేకరూపముల నొంద రహిం దనరారు ధారుణిన్. ౫౬

—ఎద్దుపుండు కాకికి నొప్పియా-మాలకాకి—

చ. గురుతరలీల నాజెముడుఁగొమ్మలు నెమ్మెయి నంటఁదాఁకుటన్
గుఱుతగునట్టి గాయములఁ గుందు వృషప్రవరార్తి నెంచ కా
దరమతిఁ జేరి ముక్కునను దక్కుచు మెక్కెదు మాంసఖండముం
దఱచుగ మాలకాకి ! నినుఁ దాఁకి తుపాకినిఁ గొట్ట వట్టమా. ౫౭

—గాడిదకాళ్లుపట్టుకొనుట—

ఉ. భావుకచర్యమీఱఁ దమవాంఛితముల్ సఫలంబుగాఁగఁ గా
ర్యావసరంబులం దలమహాత్ముఁడు గూడను నీచకృత్యముల్

వావిరిగా నొనర్చు వలివాటుఁజెలంగెడుమిత్త్ర! కృష్ణునిన్
దేవకి గాంచునప్పు వసుదేవుఁడు గాడిదకాళ్ళు పట్టఁడే! ౫౮

—సంతలో వానమొత్తుట—

ఉ. చప్పున వానమొత్తుతటి సంతనుకాణపుదారులెల్ల వా
రుప్పును, బప్పునుం, బసుపు, నుల్లియు, బెల్లము, నెయ్యి, బియ్యపుం
గుప్పలు వానిపోయె నని కుందఁగ, గొబ్బెరబొండ్లముల్ ధరన్
విప్పుచుఁ బొర్లి పొర్లి విలపింతు విదేలర! యోరిపామరా! ౫౯

—తాటిచెట్టుక్రిందఁ బాలుత్రాగినను గల్లేయనుట—

గీ. దుర్జనులు గోష్ఠినల్పెడుత్రోవఁజనెడు, సజ్జనునిఁగూడజనులుదుర్జనుఁ డటంద్రు
తఱచు గల్లున్నుచుండెడుతాడిక్రిందఁ, ద్రావుపాలనుగల్లుగాఁదలఁపకుంద్రె!

—మొద్దునిద్దుర—

ఉ. నీకనుమూసి మొద్దువలె నిద్దురనొందెద వేమి యెద్ద! నీ
మేకొను మాంసఖండమును మెక్కఁగ ముక్కున వ్రక్కలించెడుం
గాకికి నేమిబాధ; వధఁజెందెద వీ వదిగానఁ దెల్విమైఁ
దోఁకవిదుర్చుచున్ వెడలఁదోలితివే నిఁకఁ జాల మే లగున్. ౬౧

—పీతలమంగముగా నున్నదనుట—

చ. ధరఁగల కాయగూరలవిధంబున మంగముఁగట్టుఁబూనె దీ
వరుసను సర్వదిక్కులకుఁ బర్వననేగెడు నెల్లపీతలన్
సరగున నేకరాశిగను జల్పఁగ నీతరమానె? యిప్పనిన్
దొరకొనఁగూడ దంచు మదిఁదోఁపదు నీ కిపుడైన బోయఁడా! ౬౨

—అంబలిదినువానికి మీసములొత్తువాఁడొకఁడా?—

చ. అలవడ నొక్కపూఁట నలయంబలిఁ ద్రావుచునుండు నీకుఁ బ్ర
క్కల నివసించి మీసములుఁ గైకొనిపట్టఁగ నిద్దఱుండఁగా
వలెనొ! బళీ! కనుంగొనెడువారలు నవ్వెద రంచు నీమదిం
దలఁపవొ! సిగ్గులేదొ! విదితం బిఁక నీచరితంబు దాంభికా! ౬3

—కప్పనుబట్టినపాము—

చ. గరువముమీఱ నిప్పగిదిఁ గప్పనుబట్టితి వెంతొవేడ్కతోఁ
గఱవు మటన్న నిప్పుడనఁ గప్పకుఁ గోపమువచ్చు వల్లనన్
నెఱపెద వీవు క్రోధమును నేర్పున మీపగదీర్ప నిత్తఱిన్
జరిని నరేంద్రుఁ డుండవలెఁ దక్కినవారు సమర్థులే ఫణీ! ౬౪

—రైలువర్ణన—

సీ. స్వల్పధనంబుతో సర్వదేశంబులుఁ దిరిగిరాఁదగినట్టి వెరవు గల్గె
నెన్నినాళ్ళకొ కాని కన్నారఁగనరాని బంధుమిత్రులఁ గాంచు భాగ్య మబ్బె
బాలవృద్ధులకైనఁ బలుమాఱు గంగాది పుణ్యతీర్థములకుఁ బోవఁగల్గె
నెంతదూరంబైన నింతైన శ్రమలేక శీఘ్రకాలముఁలోనఁ జేరఁగల్గె
నహహా! బహువేగఁ జనుచుండి రహివహించు
ధూమశకటంబొనర్చినయామహాత్ము
ప్రతిభఁ గొనియాడుటకు ఫణిపతికి నైనఁ
దరమె! జగదంబ! సద్గుణవరకదంబ! ౯౭

—హుక్కా—

సీ. గమ్ముగమ్మను మంచికమ్మతావుల నీను చారుమారుతము పల్లాఱువీచు
గంభీరమగు నల్లగర్జారవంబు నా బుడబుడధ్వానంబుఁ బొల్పుమీఱు
నణుమాత్రమగువహ్నికణములె ల్లెడమించి మించుఁదీవలను భ్రమించుచుండు
వగపైన చీఁకటుల్పర్వ న్గొనరించి గుప్పుగుప్పనఁబొగల్ గుప్పుచుండు
ఘనతవహియించు నీదుహుక్కాహుంకారంగు
వార్షికాబ్దంబులీలను బరఁగుఁగాన
నిరత మానందరసమును గురియు నీకు
రావుకులదీప! శ్రీజగ్గరాయభూప! ౯౮

గీ. కోరి సేవించువారికి గుణ మొసఁగు, వాత్తితావళికామోద మలరఁగూర్చు
కాన నీసేవ మానను మాన వేంద్ర, తెలమినొక గ్రక్కునదిముద మెక్క హుక్క!

—మిరియపుగింజ—

క. కనుఁగవ కతిసూక్ష్మం బగు, తనుప్ర ధరించితివి గాని తగ నిను మునిపం
టను గొఱుకమెఱసెదవు గ్రన్నన కారముమీఱఁ జూపి మిరియపుగింజా!

—తెల్లధాన్యము—

ఉ. పోతులచేతఁద్రొక్కఁబడి పొల్పుఱఁ బ్రాంతఱలోవసించి గా
ఢాతపవృత్తినెండఁబడి యంతట రోఁకటిపోట్ల కోర్చి యీ
రీతిఁ బరోపకారమొనరింపఁగ బాధసహించితౌ జగ
న్మాతృపితృప్రదాతృగుణమండనమాన్యమ! తెల్లధాన్యమా! ౯౯

—బంగారము—

చ. ఘనులకు నీచవృత్తులను గల్గనచేయుదు వేమి నీచులన్
గనుఁగొని సర్వపూజ్యులనుగా నొనరింతువు; కల్మి నెంతయుం
గనకమ! నీకుఁగల్గుగుణగౌరవ మొప్పను స్వర్ణకారుఁడే
కనుఁగొనుఁ గాని పామరులు గాంచి గణించి వచింపనేర్తురే! ౨౦

—సువర్ణభూషణము—

చ. ఇలఁ గలరూపహీనులకు నెంతయు రూపము దెచ్చి లోపముల్
గలవరునైన గారవముఁగాంచ నొనర్తువు నీవునైన స
ష్టులునిఁగఁజేయు దెవ్వఁడ సకుంఠితమై రహిమీఱు నీముఖో
జ్జ్వలగరిమ న్నుతింపఁదగు స్వర్ణమణీమయభూషణావళీ! ౨౧

—వజ్రాయుధము—

క. ఊర్వీభృత్పైఁ బడు, పర్వతములపక్షబలముఁ బరిమార్చుచుఁ ద
ద్గర్వము సర్వ మణఁచు సు, పర్వాధిపుమానధనమ! వజ్రాయుధమా!

—స్ఫటికపుబొమ్మ—

చ. మొగమునఁ గల్గుసోయగము ముగ్ధలుగుల్కఁగ దక్షులీనమై
జిగిబిగి నన్నుమిన్నవలెఁ జెన్నగు నీదగు మైత్రాల నెవ్వరే
సొగసుధరించి నిల్చు రలసొంపును నీవు వహింతువౌ భళీ
వగఁగొను నెల్లరాఁగ మెదఁ బన్వఁగఁ గృత్రిమరత్నపుత్రికా! ౨౩

—పుస్తకము—

ఉ. సారెకు నీదుగర్భగతసార మెఱింగి వచింపకుండెపో
గౌరవముం ధరించు నినుఁగైకొని సంతతముం జరింప సం
స్కారి యటంచుఁ బామరులు సన్నుతిసేయఁగ హస్తభూషణా
కారముతోడ మూఢులను గాతువు పుస్తకమా పుటాంకమా! ౨౪

—అగ్గిపుల్ల—

సీ. పొరుగిండ్ల కగ్గికై తిరుగ లేకను గుండు పడఁతులెల్లను నిన్ను బ్రస్తుతింత్రు
చుట్టలిమ్మోడఁ గాల్చునట్టివారలు చాల నిరతంబు నిన్ను వర్ణించుచుంద్రు
చేలకాపరులైన పాలేరు లెల్లరు సంతతమును నిన్ను సన్నుతింత్రు
చంటిపిల్లలు గలసతులెల్ల నెలమితో ననిశంబు నిను గొనియాడుచుంద్రు
తలఁచునంతనె యెంతటితమమునైన, విలయ మొందించి తేజమై వెలయుచుంటి
విట్టి నిను వినుతింపఁగా నెవ్వఁ డోపు, నంధకారాతి ప్రతిమల్ల! యగ్గిపుల్ల!

—ప్రత్తిరాట్నము—

చ. సవినయలీలఁ దూలమును సారెకుఁ గూరిమి మెక్కి క్రక్కఁగాఁ
దవిలి యొసంగువారలును దర్పముమీఱఁగ నొక్కిపట్టి నీ
చెవి నులిపెట్టి త్రిప్పనెడఁ జెప్పఁగశక్యముగానికష్టితో
నవిరళలీల మొఱ్ఱలిడి యార్చెద వక్కమె ప్రత్తిరాట్నమా! ౭౬

—కాగితముతోఁ జేసిన గాలిపాము—

చ. తొలుతటిసర్పజన్మమునఁ దొరపువాయువు మేయుచుంట నీ
మలుచటిపుట్టువొందియును మానక గాలినిఁ గోరి ధీరతన్
నిలిచెదు వాయుమార్గమున నిచ్చలు నీ విటు పూర్వవాసనల్
గలుగు నటన్నమాట వృథగా దది వాయుఫణీ! గుణాన్వితా! ౭౭

—వీణ, మిత్రుఁడు—

గీ. మనము దనపయి స్నేహంబు మరలమరల
నెటులు నెఱపెద మటులు దా నమితరాగ
గరిమఁగొని వీణ సారణికరణి సఖుఁడు
చెలువుఁగైకొని సరళిగాఁ జెలఁగిపలుకు. ౭౮

—ఎలుక, దుర్జనుఁడు—

క. గుణఖండన మొనరించుచు, గనుఁగొన నెయ్యెడల రంధ్రకల్పన సేయున్
ఘనతరతమమునఁ జను దు, ర్జనుఁ డలమూషకములీలఁ జగతి నలరెడున్.

—కొప్పు, నీచుఁడు—

క. శిరమునధరింపఁబడియును, గరమును స్నేహమునఁ బెంపు గైకొనియును సుం
దరికచభారముకరణిన్, ధర నీచుఁడు తనదుకుటిలతను విడువఁడుగా!

—ముసిఁడిచెట్టు, లోభి—

గీ. ఎల్లసిరులను దా విలసిల్లుచున్న
నొరుల కుపయోగమునకు రాకున్నిఁ జేసి
పూర్ణఫలములు గలయట్టిముసిఁడిచెట్టు
పగిదిఁ బెనులోభి సన్నుతుల్ వడయఁ డెపుడు. ౮౧

—ఎనిమిదవ వన్నెబంగారము, గీటునకు రానిది—

ఉ. చారుతయున్ మృదుత్వమును సారవిశేషము భవ్యతేజమున్
గౌరవముం దళత్తళయుఁ గల్గినదాట జనుల్ ప్రియంబుగా

నారయ వాసిమీఁటుపదియాఱవవన్నె పసిండితోడ నే
తీరున వన్నె కెక్కెదవు తిన్నగ నెన్నిదివన్నె బంగరూ ! ౮౨

—దీపము—

చ, అలరెడుతావకాశయమునం దొకయించుకయైన స్నేహముం
గలిగినవేళ నీదగుముఖంబున మీఱెడు శోభకున్ సభా
స్థలి నటుగాక నిల్చుతఱిఁ దాల్చెడుదీప్తికి హెచ్చుతగ్గునం
దెలివిని గాంచువారలె మదిం గనుఁగొందురుగాక దీపికా ! ౮౩

—రాత్రి, విభావరీనాయిక, శృంగారరసము—

ఉ. నిక్కము మేన రాజిలుమణీమయభూష లనన్ గ్రహాళి దాఁ
జక్కఁగఁబొల్చుచుండినను జందనబిందుకదంబమోయనం
దక్కినచుక్క లుండినను దద్దయు నీ వలరాజురాకచే
మిక్కుటమైన శోభఁగొని మీఱెదు సారెకు నోవిభావరీ! ౮౪

—మంచిగంధము—

ఉ. నిన్నలరాతిపై నునిచి నిచ్చలు మేనఱుగంగఁదీసినన్
మన్ననమీఱ నాసికకు మంచిసుగంధ మొసంగుచుందు బల్
సన్నుతలీల మేనునకుఁ జల్లఁదనంబు రచించుచుందువో
నెన్నికఁగన్న నీసుగుణ మెంచి నుతించెద మంచిగంధమా ! ౮౫

—రాసకేళీవర్ణన—

చ. లలితకలావిలాసముల రాసమునం దగుశౌరిపేక్షణా
వళు లళులట్లు గోపికలధన్యముఖాబ్జములందుఁ గ్రోలుచో
నలహరినాసికాగ్రవిమలాంచితమౌక్తికకాంతిమించి ని
స్తులగతి మీఱె గోపికలచూపులకోపులు చేఁపలో యనన్. ౮౬

—ఒంటెద్దుబండివారలు—

చ. ఇల నలపిన్నపెద్ద లని యెన్నుచు నుండెడు తారతమ్యముల్
వెలయమిఁ జిన్నవారలకు వృద్ధులు దీవనలీయ రేయెడన్
వలనుగ బండివాండ్రు తమబండ్లపయి న్వసియించునట్టివా
రలఁ గని మీరు ముందఱికి రండని కోరుచునుందు శాంకరీ ! ౮౭

—యోగీశ్వరుఁడు—

చ. జడలు ధరించినం గడు వెసం గొని పావల నెక్కి త్రొక్కినం
బొడితడిగా నొనర్చి మెయిపూఁతగ భూతినిఁ బూసికొన్న నీ
గుడుగుడిఁ ద్రావుచుండినను గూరిమి జేవ్రుఱుగుడ్డఁ గట్టినన్
నడవడిలోటుఁ జూచిన జనంబులు నవ్వరె యోగిపుంగవా! ౮౮

—అగస్త్యుఁడు—

చ. వననిధిఁజొచ్చి నీవు సుధవంటి జలంబును ద్రావి క్షారమై
దనరఁగఁ జేసి డించితిగదా జనులెవ్వరు నంటకుండ నా
ఘను లవి గ్రోలి కాదె! యధికం బగునూఘుని గల్గఁజేసి భూ
జనుల కొసంగి ప్రోచు సరసంబుగఁ గుంభజుఁడా! యపాత్రుఁడా! ౮౯

—పండితగౌరవము—

ఉ. సారవచోచమత్కృతిలసత్కవితాతతగీతసాహితీ
ధీరత రాజశేఖరు నుతించిసుఖించెడి సత్కవీంద్రుఁ డా
య్యారముమీఱఁ జుట్ట లనయంబును గాల్చిన మోజుదీఱఁ బై
జారుబుదొడ్గినం గుటిలజారునికైవడి నిందఁజెందునే? ౯౦

—రావణుఁడు—

చ. చదివితి వెల్లవేదములు శాస్త్రములం బఠియించి తెల్లసం
పదలనుఁ గొంటి వెంతయును బల్మియుఁ గల్మియుఁ గల్గియుండి దు
ర్మదమును బూని యాభువనమాతను సీత హరింపవేసి నీ
సదమలవైభవం బెవఁడు సన్నుతిసేయఁడు జాణ! రావణా! ౯౧

—కిరాతకుఁడు—

గీ. లేఁతయగు పచ్చగడ్డినిఁ బ్రీతి మేసి, వేడుకలఁ గ్రీడసలిపెడు లేడిగములఁ
జేరి కనుపట్టి కొట్టెదు మేరమీఱి, పాతకము గొట్టుఁగాత! కిరాత! నిన్ను.

—పూజారి, దుష్టమంత్రి—

చ. సరసుని రాజమౌళిఁ గని సన్నుతిసేయఁగఁ గోరి చేరుస
త్పురుషుల కొర్కెఁదీరఁగను మోదముమీఱఁగఁ గన్నులార శ్రీ
కర మగువానిదర్శనము గల్గఁగనీయక మాటుఁజేసె దీ
తెఱఁగున న్మొకసారి తెరదీయుము చాలిఁక! యోశివార్చకా! ౯౩

—మేఘుఁడు—

గీ. సతతసన్మార్గచరములౌ చాతకముల, కప్పు లిడుటకు గజ్జిల్లు చానసంబు
నల్పుగావించుకొంటఘనత్వమగునె,యుచితమదిగాదుసుమ్ముపయోధరుండ!

— సర్వభక్షకుఁడు, అగ్నిహోత్రుఁడు —

చ. జడనిచయంబు లెంతయును జన్మముఁ జెందఁగ హేతువైతి; వి
ప్పుడమి నహేయహేయములు భుక్తి యొనర్తువు; నిన్నుఁగూర్చి వే
ల్చెను సలహోత్సవర్యులకుఁ జేతులుఁ గాల్తువు నీతిమాలి నీ
నడవడి నెంచి చూడ మలినత్వముఁ దాల్చెను; సర్వభక్షకా! ౯౫

—వృద్ధుఁడు—

చ. కనుఁగవ కొంతయుం దమముఁ గప్పెను దంతము లూడఁజొచ్చె న
వ్వివికియుఁ బోయెఁ గేశములు వెల్వెలఁబాఱె నడల్ చలించె మో
మునఁ గడుఁ లాలమీాఱె నివి పొల్పుగఁ దెల్పెఁ బెద్దవౌట నీ
వనిశము దండముం గొనఁగ స్వస్థుఁడవైతివి చూడ వృద్ధుఁడా! ౯౬

—పుష్కరకలికాలము—

చ. కర మలవేదశాస్త్రములు గంగను గల్పఁగ సర్వవర్ణసం
కర మొనరింప నీచులఁ బ్రగల్భులఁజేయఁగ నీతిమాపుము
ష్కరులకు సంపదల్ వెనుప సత్పథమెల్లను బీడు సేయఁ బు
ష్కరకలికాలమా! యేటకుఁ జయ్యన నెచ్చటనుండివచ్చితే? ౯౭

—పేక ఆట—

సీ. ముందుగా నొకచోట ముదముగాఁ బేకాట నాడుట కెందఱో గూడిపిదప
నొక్కపైసయుఁ గాని పెక్కుపైసలు గాని పణముగా నిడి యెంతో పంతమలరఁ
గనుసన్నలాదిగాఁ గలదుష్టచేష్టలు ననృతవాదంబులు నాడికొనుచుఁ
బెద్దకేకలు వేసి బేస్తులుగొట్టుచు మాత్సర్యములుఁ జెంది మమతఁబొంది
లెంపలనుగొట్టుకొనుచును బెంపుమీఱు,కలహములొనర్చితనువునఘాతసలుపు
కొనుచుఫిర్యాదులను జేసికొందురహహా!పందెముం దెల్లనీరీతిఁ బరఁగుసుమతి!

—కావడికుండలు—

గీ.కడుసమత్వముమీఱఆమీఁకడుపునిండఁ,జేయకవహించుచోఁజాలఁజిందిపడుచు
దొట్రుపాటూని నడకలఁ దూఁగనీరు, గొప్పకడుపులకావడికుండలార!

—బండిచక్రములు—

క. సతతమహోన్నతపదవిం, ధృతిమెలఁగుసుదర్శనమున కెన యగుదురౌరా!
వెత నుచ్చనీచములఁ బడి, జతవీడక తిరుగుబండిచక్రములారా! ౧౦౦

—చాయకత్తి—

గీ. వాఁడివహియించి యొఱలోన వఱలుచున్న
నిన్నుఁగాని స్నేహ మెయ్యెడ నెఱపునట్టి
వసుమతీంద్రుఁడు మెచ్చఁ దద్వైరితనువు
గాయములు సేయుదువు మేలు! చాయకత్తి! ౧౦౧

—దుందుభి—

చ. లలితకలధ్వనిన్ విజయలబ్ధియు నిత్యజయప్రసిద్ధియుం
దెలుపుచు నీవు ద్వారముల నిచ్చలు హెచ్చి సమస్తశబ్దముల్
గులుకుచుఁ బల్కుచున్ మిగుల గొప్పగ నొప్పుచు గీతిరీతిచే
వెలయుచు రేఁబవల్ చెవికి విందొనరించుచునుందు దుందుభీ! ౧౦౨

—ధనవంతునకు సజ్జనగోష్ఠి—

క. ధనముఁగలవాఁడు పండిత, జనసంగతి గలిగెనేని సన్నను యశో
ధనము పరతత్త్వధనమున్, జననసఫలతయునుగల్గు సరసకుమారా! ౧౦౩

—ఆకాశస్థలి, ఒకనాయిక—

ఉ. చిక్కగ నొక్కరీతిగను జేవెదఁజల్లినలీల నెల్లెడం
బెక్కులుచుక్కలుండినను బేరువహించిన తారలుండినం
జుక్కలఱేనిరాక నిటు శోభవహించితి వంబరస్థలీ!
నిక్కపుమాట నేనిపుడు నీయెదుట న్వచియింతు నెంతయున్. ౧౦౪

—కుంచెకోల, దేవాలయము తలుపుతాళము—

గీ. రంధ్రమునుగాంచిమించివక్రతవహించి,తిరుగుచుండియొగడియలో దేవళంబు
తలుపు లెడఁజేసి పరమభక్తులకు లోక,గురునిఁజూపెద వేవేళఁ గుంచెకోల!

—ఇసుకతిన్నెలు—

గీ. కనుఁగొన మహోన్నతిని జాలఁ గాంచియున్న
హృదయ మది స్నేహశూన్యత నెనసియుంట
ఫలిత పోటులుండ మిముఁజేరువారిబలిమి
నడకలు హరింపరే! పులినంబులార! ౧౦౬

—ఉప్పుగల్లు—

గీ. గాఢమగురుచులాఱిటఁ రూఢిమీఱి, వస్తుశక్తికిని గావున నిన్నెమున్న
పంక్తిగానిడు భోజనపాత్రములను, మెప్పుగానెంచి యుంచెద రుప్పుగల్ల!

—ఏతము—

చ. వలనుగ నీవు ము న్నుగుణబద్ధతమై నలరారుచుండియుం
జెలిమి యెలర్పఁ గూపములఁ జేరుటఁజేసి జడప్రవృత్తిదాఁ
గలిగినదైన చాతురినిఁ గైకొని జీవనముఁ గ్రహించుచో
మెలఁగెదు నమ్రతం బిదప మీఁదకువత్తువు మీఱి యేతమా! ౧౦౭

చ. వెలయఁగ జీవనగ్రహణవేళ వినమ్రతనొంది యాల నాఁ
దలపయి నెక్కుచుంటఁ దొలుతం దగియుండెనొ లేక యుప్పు ని
చ్చలును జడాశయాధిగతసంగతి నబ్బెనొ! చాలుఁజాలుఁ! గే
వలగుణబద్ధతం గలిగి భాసిలు నీకిది కూడ దేతమా! ౧౦౯

—బ్రహ్మపదార్థవిజ్ఞానము—

గీ. విషయమొకటినుండి విషయాంతరంబునఁ, గలయ నేగుమధ్యకాలమందు
మననరహితమైన మానసంబున కేది, వఱలురూప మదియె బ్రహ్మమండ్రు.

—నోరు—

క. నోరా! వీఁపున కెంతయు, భారము చేకూరునటులు పలుకక యెపుడుఁ
సారెకుఁ జాటూక్తిసుధా, ధారలు చిలుకంగఁబలుకఁదగు నెయ్యెడలన్.

—బొట్టు, కుచ్చితమంత్రి—

చ. చెలువుగ నిర్ధరించిన భుజింపనివాని భుజించినట్లుగాఁ
దెలిపెదు నిర్వహింపమిని దిండి భుజించినవానినైన నాఁ
కలి గొనియున్నవానివలెఁ గన్పడఁజేయుదు గాన పొట్టకై
వలనగుబొట్టు! నిన్ను ముఖపట్టికఁ బెట్టెద రెట్టివారలున్. ౧౧౩

—పశుదయ—

సీ. జగతియందెల్లెడ సర్వమానవులకు దధిఘృతక్షీరవితతినొసంగి
యెంతయు శ్రమమొంది యెల్లభూములుదున్ని పంటల నభివృద్ధిఁబడయఁజేసి
పండినధాన్యముల్ బర్వకోరిచి తెచ్చి యిండ్లకుఁ దరిఁజేర్చి యెలమిఁగూర్చి
తీర్థయాత్రలకును దిరుగువారలబండ్లు మోయుచుఁ బలుకష్టములు భరించి

మఱియు నెన్నెన్నో యుపకృతుల్ మనకొనర్చి
గడ్డిదిని బ్రతికెడు పశుగణము నెడల
బహుకృతజ్ఞత గల్గి విశ్వాసకలన
నెఱపుటయె ముఖ్యధర్మంబు నరులకరయ. ౧౧౩

—అహింస—

సీ. ఏఁడాదిలోన రెండీఁతలనీనుచుఁ బిల్లలనైదాఱుపెట్టుచున్న
మేఁకలెన్నెన్నియో లోకమందెల్లెడ నాకలంబులు దిని యలరుచుండ
వానినన్నిటిఁ జంపి వండుకుదిను వారి సంఖ్యకన్నను వానిసంఖ్యతగ్గ
కొదవగా నిప్పుడు గోగణంబును గూడఁ జంపిభక్షించుచు సంతసింత్రు
అయ్యయో! పాపమని నొంచరదియుఁగాక, పాఁడిపంటలు రెంటికిభవ్యహేతు
భూతమగుగోగణంబుపైభూతదయను, జూపకకృతఘ్నులైరూపుమాపుచుంద్రు

—పశుసభలు—

చ. బలిమివహించునట్టి వృషభంబులు దున్నలు గేదె లావులుం
జెలువగు కూరగాయలను జిత్రఫలాదులు నెన్నొవస్తువుల్
వలనుగఁ గూర్చుచుం బశుసభల్ రచియింతురె కాని శాస్త్రచ
ర్చలు గలసత్సభల్ నలువుజూడఁగ లేదు శాంకరీ! ౧౧౪

—కుక్క, స్తుతి—

క. శునకమ! చంచలగతియుఁగ, కనకము నీతోడిసాటిగనునటె మెతుకై
నను దిని తనియుచు సతతము, ధనహీనులనైనఁ గొల్తు దగనమ్మికతోఁ.

—కుక్క, నింద—

చ. కులుకుచు గంజిఁద్రావి కడుఁగూరిమి మీఱఁగ దాలిగుంటలో
పల శయనించియున్నతఱి ఘంగ్రసనంబును బూననం చెదం
దలఁచెదు; లేచి తోఁకను విదల్చి యొడల్ చెవులుం గదల్చి ర
చ్చల నలనీచకృత్యములు సల్పెదు సారెకు సారమేయమా! ౧౧౬

—కోడిపుంజు, స్తుతి—

ఉ. గౌతమపత్నికై వలచుకాలమునందున నీదురూపు దా
ఖ్యాతిగఁదాల్చి కార్యమును గైకొనుటన్ మదిమెచ్చి దేవతా
నేత స్వకీయవజ్రమును నీకొనఁగూర్చెను గాక! కల్గునే
ఘాతలీల నీకుఁ జరణాయుధనామము కుక్కుటాగ్రణీ. ౧౧౭

—కోడి, నింద—

క. ఇల ననికి మొగిసి చలమున, తొలఁగుట మర్యాదకాదు తునుమువలె నరిం
దలకొని లేదా మనమునఁ, గలఁగక చచ్చినను మేలు గద! కుక్కుటమా.

—గాడిద—

చ. నరుల పదాహతిం గొని యణంగి ధరం గడుస్రుక్కియుండ, గం
ధరుఁడు కృపారసం బొసఁగి కాచుట నియ్యెడ మొల్లలెత్తు నీ
గటికిని మేయుచుంటివిటు; గాడిద! నీవె నశింతుగాని యా
గటికికి హాని లేదు కలకాల మిల ఁజిగురించుచుండెడున్. ౧౨౦

—గుడ్లగూబ—

గీ. సర్వలోకములకుఁ గర్మసాక్షియగుచు, నేత్రసాఫల్యమొసఁగు సన్మిత్రుఁడాతఁ
డభ్యుదయమొందఁగని మోదమంద లేమి, ఘోరమగు నీమపాపమో! గుడ్లగూబ!

—పాలీయనిగోవు—

క. మున్నుగఁ గడుగుం గుడితియు, మిన్నక నలచిట్టు, పొట్టు, మెక్కఁగనిడినం
జన్నొడిసిపట్టువపుడే, తన్నద వెగఁజేఁపుఁజూపి తాఁపులగొడ్డా! ౧౨౨

—పిల్లి—

ఉ. సారెకు మేరమీఱి కడు సాహసవృత్తిని బుత్తిసేయగాఁ
గోరుచుఁ గోఱలంది దెఱచి గ్రుడ్లను ద్రిప్పుచుఁ బొంచియుండెదా
రా! రహిమీఱు చారుతరరాజగృహాంతరపంజరస్థమౌ
కీర మదెట్టు లబ్బునికఁ గీడగు నీకిచటన్ బిడాలమా! ౧౨౩

—ఉసిరికపండు—

క. దగనొందిన యెడ నినుముం, దుగఁ గొని సేవించి పిదపఁ దోయముఁద్రావన్
మిగుల రుచింతువు సుధవలెఁ, దగు నుసిరికపండ! నిన్నుఁ దవిలి భజింతున్.

—పనసపండు—

క. పనసఫలమ! నీతనువది, ఘనతరకంటకిత మగుచుఁ గనుపట్టెడు నై
ననుహృదయమెఱిఁగి కైకొను, జనులకు మాధుర్యమిడెదు సరసత మెఱయన్.

—తాటిచెట్టు—

చ. ఫలములు, కాయ, లాకులును, నక్కలు, నారయు, టెంక, గూజు, తేఁ
గలు మొదలైన విచ్చుచును గల్పలతన్ నిరసించిమించు నీ
వెలమిని లేఁతచన్నులను నీడిగవాని కొసంగి కల్లులో
ట్టెలు తలదాల్చుటం గద ఘటించెను దోషము తాళవల్లికా! ౧౨౬

—సంపెంగపువ్వుగుత్తి—

చ. ప్రకటితహేమవర్ణమున వన్నెవహించితి రమ్యసౌరభా
ధికతను గాంచి మించితివి; తెల్విధరించితి వైన మానుగా
సకలలతాంతవాసనలు సారెకు నానుమిళిందరాజ మెం
దుకు నినుఁజెందదో మదినిఁదోఁపదు చంపకసూనవల్లరీ! ౧౨౭

—దుష్టచిత్తము—

చ. నిలుకడలేదు సుంతయును నీతియు సున్న గుణంబు నాస్తి చా
పలమది మెండు; కోరిక లపారము లెన్నఁ; బరాంగనాధనం
బులపయిఁ గాంక్ష హెచ్చు, హరిపూజలటన్న హుళక్కి; గాఁగ ని
చ్చలుఁ గడుదుర్గుణంబుల వెసందొరకొంటివి దుష్టచిత్తమా. ౧౨౮

—బాల్యావస్థ—

ఉ. ప్రగ్గడలున్నచోట భయభక్తుల నెంతయుఁ గల్గనీయవా
యగ్గియుఁ దుట్టపుర్వులను నంటఁగరాదనుబుద్ధి నీయవా
యొగ్గుమాటలం బనుల నెన్నియొ పన్నుగఁజేయుచుందువా
సిగ్గొకింతయు నెఱుఁగవు తన్నిటఁ జిన్నిప్రాయమా! ౧౨౯

—గర్వము—

చ. అనువుగ మావలెం జదువ నర్థముఁజెప్పఁగనేర వెంతయుం
ధన మొనఁగూర్చి మావలెను దానముధర్మము సేయలేవు జ
వ్వనమును గల్గి మావలెను బాహుబలంబును జూపలే వటం
చును బయివారిసంగతిని జూడక యాడెద వౌన గర్వమా! ౧౩౦

—కామము—

ఉ. వావిగణింప వింతయును వర్తనముం బరికింప వెంతయుం
వావిరి కీర్తిసంపదలుఁ బాయును దీన నటంచు నెంచ వీ
త్రోవలఁ గీడుమూడునని దూరముగాఁ దలపోయ విట్టిదు
ర్భావమున న్నటించు నినుఁబాయుమి క్రోధము డాయుఁ గామమా! ౧౩౧

—మత్సరము—

చ. సిరినిరవొందె, సంతతిని జెందెను; బల్మియు నీగి కల్మియుం
దొరకొనె రూపవైభవముతోఁ దులఁదూఁగెను సర్వవిద్యలం
మెఱసెను వీరిదేమి యని మేరకుమీఱి నసూయనెంతయుం
నెఱపెదు వీనిలో నొకటి నీకొనఁగూడునె మత్సరాధమా! ౧౩౨

—శాంతము—

చ. తులువలు గూడి వేడుక నుతుల్ రచియించిన, లీల హేళనో
క్తులుఁ బచరింప మాని యని కొందఱు పామరు లండఁ జేరి య
వ్వల నలకచ్చుకొంగుఁగొని బాగుగలాగుచు నుండ నత్తఱిం
దలఁపున కోపమాతనిని దాఁకదు నీకృపచేత శాంతమా! ౧౩౩

—ధైర్యము—

ఉ. వారక నాకసం బొరగి పెఁబడుచుండుటఁ జూచుచుండియున్
వారిధి మేరమీఱితనవంకకుఁ జేరుట చూచుచుండియున్
ధారుణి గ్రుంగిపోవ నలదారుణలీలను గాంచుచుండియున్
సారెకు నిశ్చలంబుగను జల్పెను మానసవృత్తి ధైర్యమా! ౧౩౪

—ఆశీర్వచనము—

క. ఆధియు వ్యాధియు లేనియు, పాధియు నెమ్మదియుఁ గాంచి యర్థులకోర్కెల్
సాధునఁ బూరించుచు నీ, వీధరణిన్ మనుము చిరము సిద్ధచరిత్రా!

—శ్లోకములు—

యస్యసంభవతి జన్మపత్త్రికా యాశుభాధికఫల ప్రదాయినీ
ప్రోజ్జ్వలం భవతి తస్యజీవితం దీపయుక్తమివ మందిరంనిశి. ౧౩౬
విదుషాంతు ముదేనిజస్వరూపా గరుడాంకస్యముదే గతోపరూపా
గిరిశస్యముదే సదాపరూపా ప్రతిభాతీ త్యుపమైవ నైకరూపా. ౧౩౭
అకారణోజ్జృంభితసత్కృపారసా త్సుధీజనా త్రస్య ముదం న జాయతే
సుధాసుధాంశోరివ యస్యసన్ముఖే విరాజతే వాఙ్మధురా సుశీతలా. ౧౩౮
నారాయణాయ నళినాయతలోచనాయ నాకాధిపప్రముఖనిర్జరసన్నుతాయ
శ్రీమానినీహృదయసారసలోలమత్తభృంగాయ భక్తవరదాయ సదా నమస్తే.

—వాపికాధములచే యోగినిబల్కుట—

ఉ. ధారుణి జారిణీధవులు దంపతులైరి విధిన్ సుయోగినీ
భారతిచేత భర్తనది వాసి స్వభర్తకు పాంసులాంబకున్
దీరుగఁ గల్గుపుత్త్రుఁగని దేవర! సోదర! మామ! యల్లుఁడా!
దారక! తండ్రి! పౌత్త్ర! యని తానలయోగిని బల్కెఁ దద్దయున్. ౧౪౦

యనుపమానవవిగ్రహా ప్రభాభరణమాభరణమాలాగణం బరసి తొడిప
లీలఁ గస్తూరిచే ఫాలభాగములందు గములందుకొనుచుఁ జుక్కలఘటించి
పూతమానసలై గౌరిపూజ గూర్చి,కూర్చి నిన్ను వరింపరే గోపసతులు,చా.
మేఘవర్ణుని జూడవే ఘనసారమా · సారమాయాపరిచ్ఛన్నుఁ డతఁడు
గోపరూపకుని గన్గొనవె హింతాళమా తాళ మాతరమె దయాళుఁడతఁడు
కాంచనాంశుకధారిఁగాంచవే తిలకమా తిలక మాననమునఁగలుగునతఁడు
ఘనవేణునాదుని గానవే కుందమా కుందమా కనకున్నఁ గుటిలుఁ డతఁడు
మానధనహారియై యెట్లు మస్సుననుచు, ననుచుగోపికలరయరెనినుభ్రమించి
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౫౮
కోరిచేపట్టెనా గోపకుమారుండు మారుం డనంగుని మాఱ్ఱిఁ జనఁడె
పాలించెనా శౌరి ప్రచలితోపవనుండు పవనుండు నలుగడఁ బరువు లిడఁడె
నందనందనుఁ డేలెనా కలకంఠంబు కంఠంబు రాచి గద్గదతఁ బడవె
రక్షించెనా హరి రాకానిశాపతి శాపతిరోహితచ్ఛవిని గనఁడె
యంచుఁదమలోన నెన్నుచు నధిగమించి,మించి ప్రేతలునిన్ను మోహించిరౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౫౯
వెలఁదులు నీకు ప్రేతలకు నీ విరుగడ విరుగడగాని బంధురత నిలువ
బాలికాకరతాళఘటితిఁ ద్రికాలము ల్గాలముల్తాఁడిటిఁ గనుట దెలుప
భవదభంగభ్రూవిభంగవితానంబు తానంబుఁ బలుకు గాత్రంబు నొలయ
నన్యోన్యకంఠవిన్యస్తహస్తములు తమ్ములు గల మృణాళమ్ము లనఁగ
రాసమండలగతి వేణురావ మలర, మలరహితవృత్తి మధ్యమండలరితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ.౬౦

(7) గోపాలనదశకము.

దధిభాండమథననాదమున దిగ్గన మేలుగన మేలుకని వత్సగణము విడిచి
ప్రబలుఁడై యలరారు బలరామతోడనే తోడనేనెనరునఁ గూడి చెలఁగి
జనని గూర్చినపక్వమున కార్తినలరుచు నలరుచు లెన్నుచుఁ జలిది మెసవి
భువనమోహనరావమునఁగరంబఱచుచుఁ బఱచుచుఁ గ్రేపులఁబాయఁద్రోలి
బాలకులు తోడరా నీవు పసులఁగాయఁ,గాయదూత్తమయలరితిగా దెమందఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౬౧
అపరంజిబంధసూత్రాగ్రంబులాగుచు లాగుచు మట్టిచల్లడము దొడిగి
ధవళప్రభంబైన యువసరాసన్నంపు సన్నంపుజమిలికూసంబుఁ బూని

తలచుట్టురా నీలగళపింఛ మతిపూత మతిపూతశాలు రుమాలుచుట్టి
చులుకనిరత్నకంబళముతో వెలయింపు వెలయింపు కందువా మొల బిగిం
చలిది పెడచేతఁ గుడిచేతఁ జబుకుఁ జెలఁగఁ
జెలఁగునీగోపరూపంబుఁ దలఁచువాఁడఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస
వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౬౨

బోదునఁ బెరిఁగి యేచీదరమెత్తని మెత్తనిపచ్చిక మేపికొనుచు
నీల నాకర్ణించి లీల నేతేరఁగాఁ దేరగా వనములఁ ద్రిప్పికొనుచు
రిక్క వేయుచు నెచ్చరించి కామించఁగా మించఁగా నీరుద్రావించుకొనుచుఁ
దరులనీడలనుండఁదరలించి మరలఁగా మరలఁగాయుచుఁ బులినరసికొనుచుఁ
జెలఁగిగోవత్సములమందఁ జేర్చిమీరు, మీరుఘ్రాణంబుగలమూర్తి సౌరునెంతుఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౬౩

అరసిగోవత్సబృందాహ్వయోత్తరమెత్తి కరమెత్తి చీరి మూఁపురము లంటి
యత్త్రిత్తి నిలిచిన హస్తనీరజమున రజము నఖశ్రేణి రాచి త్రోచి
యాఁబోతుగిబ్బల నావుల యదనెన్ని యెదనెన్ని పనులున్న వదలి విడిచి
బెదరఁగాఁ గని పులి భీతినివృత్తికి వృత్తికిఁ దగు పొగవేటు వేసి
కడచి యారీతిఁ గోవత్సగణము నేల, నేలవే యేటికేటికి నినుమడింపఁ, జా.

వానలఁ బెంపొంది వాడక కఱకునఁ గఱుకునఁ దనరారుఘాసచయము
మృదులతరంగకంపితతామరసములై రసములై తగునదీహ్రదగణంబు
వెలితి గన్పడని నీడల వెదచల్లఁగాఁ జల్లగాఁ దనరు వృక్షవ్రజంబు
పడుకవాసిని గనంబడు మెఱుంగుల మొల్లఁ గులమొల్ల నొనను గోష్ఠవితతి
దనర నేవేళ నాశ్రితవనవసంత, సంతరింపవె గోవత్ససమితి నహహా,చారు.

ఆవులు సురధేనులట్లు పెంపెక్కుఁగాఁ బెక్కుగా మూపొద్దుఁ బిదుకువలన
నలరఁగా శైలంబు లటు మూఁపురములఁ బురములు వృషభము లొప్పుబ్బవలన
వెలయుఁగాఁ గోడెలు పులులకైవడి నొప్పి వడినొప్పినిదు ఱంకె వైచువలనఁ
దనరారఁగా సెలతఱుపులు కరులవైఖరుల యొయ్యారంబు గతులవలన
సౌరభవదీయపాలనోదారమహిమ, మహిమదోద్ధతిఁ బ్రబలించెమందపసులఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౬౬

అఖిలచరాచరప్రాణి జీవనముల వనములఁ దటభూమి ననుసరించి
మత్తరోలంబడింభకకదంబాలక పాలకగణముతో బంతిసాగి

వామహస్తములఁ గేవలత మానవరుచి నవరుచి పెరుఁగువంటకముఁ బూని
ముష్టనోరులు ముద్దముద్దకు నూరఁగా నూరుఁగాయల వ్రేళ్ళ నుక్కఁబట్టి
యప్పశుశ్రేణిఁ గాచినడప్పియార, నారగింపవెసరనఁ బులాడుకొనుచుఁ, జా.
ఖగములు ధూమంబు గప్పినఁ గానక గానఁ గలంగుచుఁ గలియఁ దిరుగ
మృగములు ప్లైనసెగలవెంబడిఁ బడి బడి బడి మైఁగాల్ప నడలినరుగ
నురగులు బలుమంట లొడియఁగా నాకుల నాకులమున భీతి నరిగి చొరఁగ
లలితవృక్షములు కీలాచయం బేర్చినఁ బేర్చినలతలతోఁ బృథివిఁదొరుఁగ
నడరువనవహ్నిఁ గ్రోలి నెయ్యమునగోప, గోపరిత్రాణ మొనరింప వేప రేశ, చా.
ఆజ్ఞానుసరణగోపార్భకరాజితో రాజితోత్ఫుల్లనవ క్త్రంబుతోడ
గోధూళిధూసరాంకురకుంతలాళితో లాలితోజ్జ్వలనిటలంబుతోడఁ
గలితదండనదండకరతల పాళితోఁ బాలితోదార గోప్రతతితోడఁ
బరిపంథిభంజన ప్రఖ్యాతికీర్తితోఁ గీర్తితోరుశరాంగమూర్తితోడ
నస్తమయవేళఁ దర్జనాహ్వానశబ్ద, శబ్దముల మంద కేగు నీసొరు నెంతుఁ, జా.
అఖలవృక్షములు ఝుంఝూనిలవేగత వే గతశాఖలై విఱిగిపడఁగఁ
జేరిగర్జిల్లుటచే పీడి యాశల యాశలగని చేతసాఘమేగ
జంతుసంతతి నేత్రసంఘాత మెఱుపుల మెఱుపులచే మిఱుమిట్లుగొనఁగ
వివిధనివాసముల్ వృష్టిసంపాతత పాతతమోజలప్లవము గాఁగ
నడరుపర్జన్యుఁ గని కేల నద్రిఁ బూని, పూనికల గోపగోతతిఁ బ్రోచితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౨౦

(8) దుష్టనిగ్రహాదశకము.

వచ్చి విషస్తన్య మిచ్చిన భూతకి భూతకిశోరక ప్రీతిఁ దునిమి
బండిరూపమునఁ బైఁబడిన నీచపలాది చపలాదిగుణు లొత్తి జడియఁ ద్రుంచి
నిను జుట్టిపట్టి మెత్తినపవనాకారి నాకారిఖలులు వణంక నడిచి
యలయములూఖలహతి నగ్జనాగమముల గమముల నెట్టి పెకల్చి కూల్చి
తౌర నీకిట్టు లపకారులైనవారి, వారిజోదర వధియించి మీఱితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౨౧
కపటప్రచారంబు గని నందవత్సక వత్సకళేబర వైరిఁ ద్రుంచి
ఘోరాటవీస్థలి గోపశాబకమూర్తి బకమూర్తి నిర్గతప్రాణుఁ జేసి
యెద మృషాసంచార మెఱిఁగి విధూతాఘ ధూతాఘదనుజుని దునిమివైచి
కేళిమై సర్వగోపాలశేఖరగతి ఖరగతి నెదిరినఖలు నడంచి

యడరి యీరీతి మాయావ్రతైకలంపట, లంపటలోనర్పుఖలులఁగూల్ప వెయిదల్చి
చాపశరమందహాస పోటూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౭౨

నృత్యంబు ఫణముల నెఱపి పెక్కదలించి కదలించి కాళింగు గర్వమణఁచి
కను నన్న చేసి తాన్గొని మహాబలుని చే బలునిచేతఁ బలంబుఁ గలనఁగూల్చి
కని సుదర్శననామఖచరగర్వాహిని వాహినీశటమున దేహముడిపి
సఖుల మ్రుచ్చిలి మింటఁ జనుశంఖచూడుని చూడునీపాటని కూడిత్రుంచి
సొలయువే దోర్బలత నన్యఖలులనైన, నైనవారిని బ్రోచుటకై వధించి, చా.

జనకుని నీట వాఁచిన పాశకయుని కింకరు నకించను బదాక్రాంతుఁ జేసి
కొమ్ములఁ ద్రుమ్ముఁ దాన్గొను వృషభాసుర భాసురభుజశక్తి బడలుపఱిచి
కినిసి హయాకార కేశినామారాతి మారాతిసుందర నీరు చేసి
బాలురఁ గలసి మాయాలోలగతి నాకుగతి నాఁడు వ్యోమరాక్షసు వధించి
కలనశూరులలోఁ బరాక్రమనిరూఢి, రూఢికెక్కితి వసమానరుచిర తేజ, చా.

గరువంపురజకుని నరిభయాకరమునఁ గరమున నుత్తమాంగంబు చఱచి
యనిలోనఁ ద్రొక్కవచ్చిన మత్తకుంభిని గుంభిని యస్రవగాఁ గూల్చివైచి
మల్లయుద్ధమున మత్తిల్లుచాణూరుని నూరుని గ్రహములఁ బోరి చంపి
చేరి ముష్టాముష్టి సీరిచే ముష్టికు ముష్టి కుత్సితహతి నొక్కచెఱిచి
దృష్టిపథమునఁబడిన యామష్టశతిని, దతినిబరిమార్చి దోశ్శక్తిఁ దనరితౌర, చా.

ఆజన్మశత్రుఁడై యవని వ్రాకసుల రక్కసులఁ రట్టడినేలు కంసుఁ జంపి
ముచికుందు నేత్రాగ్ని మొనయుటపాయంబుపాయంబుగాఁ గాలయవను నోర్చి
కూర్పుసత్రాజిత్తుఁ గూల్చి నస్తరగతి దరగతిఁ జను శతధన్వుఁ ద్రుంచి
యంతఃపురద్రోహు లగుమురనరకుల నరకుల ముష్పొంగ వరుసఁగూల్చి
ఖలుల నిట్లు వధింపఁగాఁ గ్రమమెసంగ, సంగరము చేసినట్టి దోస్సారధీర, చా.

అనిరుద్ధుఁ జెఱవెట్టి యాజి శంకరశక్తి కరశక్తి గలబాణు గర్వ మడఁచి
తనచిహ్నములు దాల్పు నని సహింపని కానిపని కానిఁ బౌండ్రకుఁ దునిమివైచి
యాతని కనికిఁ దోడగు కాశికావరు కావరుఁ డని వాని గళము ద్రుంచి
కృత్తినంపిన మదోన్మత్తు సుదక్షిణు దక్షిణాకర హేతి దాడి నోర్చి
యీకరణి దుష్టజనముల నేర్చిపిదప, పిదపకృత్యము వెడలించిపొదలితౌర, చా.

పరిణయం బాది దర్పము జనింపఁగ వట్టి పగవట్టికొను శిశుపాలుఁ దునిమి
శంకరవరలబ్ధసౌంభకసహితుఁడై సహితుఁడై యడరిన సాల్వుఁ ద్రుంచి

దంతవక్త్రుని మహోద్దామకామోదకి మోదకీలితమనోమూర్తి నడచి
కలన నమోఘచక్రముచే విదూరుని దూఱు నీఁక నని త్రుళ్ళడంచి
యట్టిదుర్మార్గవర్తులనరసియోర్చి, యోర్చిధాత్రికిఁగడుమేలుగూర్చితౌర, చా.
సారె జూదంబాడి సభ నుల్లసము లాత్మసము లాత్మ నలరఁగాఁ జలుపుసుక్షి
బాణునిసేనాధిపతుల మ మ్మునిమూడు మని చూఁడు కుంభాండకాదిరిపులఁ
బురములఁ దరుల విస్ఫురి తేచ్ఛ విహరించు విహరించు దుర్మదద్వివిదకపిని
సతతతపస్సమాశ్రితమహావనులఁ బావనుల బాధించు పల్వలసురారి
బలునిచేనిట్లుశౌర్యసంపన్నికాయ, కాయములవీడఁజేసినకర్మసాక్షి, చారు.
కుడిచేత ములుకోలఁ గొని వామకరమునఁ గరము నశ్వములపగ్గములఁ బూని
శిరమున ముకుటంబు చెలఁగరంజన ఘనాంజనఘనాంగముల దుశ్శాలువైచి
రథికుని నదలించి రణమున దరము సుందరముచూపెడు చిఱునవ్వు గలిగి
సన్నద్ధచతురంగసైన్యవికల్పన కల్పసంగతి యుపాంగముల నిలిపి
పార్థసారథివై చలపట్టి యాచి, యాచి కురుసేన నశియింపఁ జూచితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౮౦

(9) శిష్టప్రతిపాలకదశకము.

మును నవమాసము ల్మోచిన దేవకి దేవకీర్ణపదప్రభావ మొంద
నిను దివ్యమూర్తిఁ గాంచిన వసుదేవుని దేవుని నినుఁ జేరు త్రోవ వెలియఁ
జేర్చి పాలిచ్చి పెంచిన యశోదాసతి దాసతీవ్రావాప్తి వాన మొలయ
భవదమర్త్యక్రియాప్రాపితానందుని నందుని ముక్తితానకము నెఱుఁగఁ
బూర్వభవపుణ్యపరిపాకభూతిచేతఁ, జేతనప్రాయసుతుఁడవై చేసితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ ౮౧
జనకులు వలదన్న వినక సంపదశక్తిఁ బదశక్తిఁ గొందఱు పరువు లిడుచుఁ
దోఁబుట్టు లాఁగినఁ దొలఁగి యావనగతి వనగతిఁ గొందఱు పాడుకొనుచు
విభులుపోకుఁడటన్న విడిచిరాజితమూర్తి జితమూర్తిఁ గొందఱుజతలుగొనుచు
మించి మామల నేమఱించి యాశాంతత శాంతతఁ గొందఱు జాలిగొనుచు
విప్రసతులిట్లు తెచ్చినవిందు మెచ్చి, మెచ్చుచుభుజించి వాంఛితమిచ్చితౌర, చా.
దూరీకృతానిశాతురదుర్జనక్రూరు నక్రూరు బహుని ర్మలాత్ముఁ డనుచు
మన్నించి చేరిన మాలికాకారుని గాపునీకొన యెట్టి ధీరు లనుచు
నరుగుపీథిని నెదురైన వామనగాత్రి మనఁగాఁ ద్రివక్రత మలయు నను చు

మానసస్థితి నుగ్రసేనమహీను నహీనుని గతి నిర్వహింపుఁ డనుచుఁ
బాడమునిశ్రేష్ఠతుకకటాక్షమునన శేష, శేషజనులుత్సహింపరక్షించితౌర,చా.
నరకవాసతఁ గ్రాలు గురుతమాభవులఁ బ్రాభవుల ప్రారబ్ధానుభవము మాన్పి
మాగధపీడిత మధురాజనావలి నావలిద్వారక ఠీవిఁ జేర్చి
చెడుకాలయవనునిచే ముచికుందుని కుందునిద్దుర మేలుకొలుపఁ జేసి
యూసరవెల్లిమే నూని కూపమునఁ దాపమునందు నృగుని శాపంబు దీర్చి
ప్రోదితివి గాదె నీవంటి పురుషమౌళి,మౌళిగతపింఛ కల్గునే లీలలందుఁ,జా.
మోహాతిరేకమనోహరాభావత భావతాపాగ్నులపాలు గాక
హితజనాదృతనిత్యకృత్యవిహీనత హీనతమోగుణాపేక్ష లొదవ
శుద్ధరాజనగరబుద్ధి వియోగత యోగతాపనవృత్తి యుక్తు లొలయ
మృష్టాన్నమృదుపటాభీష్టవిదూరత దూరతరైశ్వర్యధుని మునుంగ
నరకమాగధులలయించు నిరుపమాన, మానవతులనునృపులనుమనిచితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౮౨
కృపణత దత్తదూరీకృతైశ్వర్యుఁడై వర్యుఁడై తగు విప్రవరులలోన
వేదశాస్త్రపురాణ విద్యాప్రసంగుఁడై సంగుఁడై తగుసభాసదులలోన
నప్రార్థితార్థపర్యవసానకాలుఁడై కాలుఁడై తగు సూక్తిఘనులలోన
ధర నహింసాకర్మ ధర్మప్రసిద్ధుఁడై సిద్ధుఁడై తగు బుధశ్రేణిలోన
ననుచు సహపాఠకుఁ గుచేలు నరసి యెన్ని
యెన్నికల మించు సిరు లిచ్చి యేలితౌర
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ.
పతుల మాయాద్యూతగతులనోడించిన డించినమతిఁ బ్రల్లదించు శకుని
చేరి ధమ్మిల్లంబు జిరకు శేరయమున శయమున నొడియు దుశ్శాసనుండు
మగ లోడి రిఁక నిష్ఠమగుబహోన్నతి వాని నతివా నిరీక్షింపు మనినకర్ణు
నంబరంబు వదల్చు మని పాపయుక్తుల యుక్తులఁ గసరు దుర్యోధనుండు
నట్లుదుష్టచతుష్టయం బడరఁ గృష్ణ,కృష్ణయనన క్షయపటంబులిచ్చితౌర,చా.
కరుణ ధర్మజు నిజావరజనాథుఁగా నాథుగా నీవసుంధరకుఁ జేసి
దుర్యోధనాది శత్రులకెల్ల భీముని భీమునిగా నాజిభూమిఁ జేసి
భీష్మాది యోధుల భేదింప విజయుని విజయునిగాఁ బోరువేళఁ జేసి
మార్తుల భంజింప మాద్రికుమారుల మారులఁగాఁ గని మనఁగఁ జేసి
రేయుఁబవలిట్లుకంటికిఱెప్పగతిని,గతినిజనఁబాండవేయులఁగాచితౌర,చా.

దాసీసుతుం డని తలఁచితివే దాంతు వేదాంతు విదురుని విందు గొనఁగ
నరిపక్షుఁ డంటివే యసువుల నాఁపఁగా నాపగాసుతునికు న్యాలకింపఁ
గుక్షిదుర్గతుఁ డనుకొంటివే చేతనాచేతనాగత పరీక్షిత్తుఁ బ్రోవఁ
గాలంబు నెంచితివే లోకధర్మతాధర్మతాత్పర్యు నుద్ధవుని దెలుప
నిట్టి భక్తపరాధీనవృత్తిచర్య, చర్యమాణసురల్గాల్పశక్తు లటర, చా.
తుదముట్టఁడే మహాద్భుతుఁడు లీలాశుకు లాశుకుసూక్తుల ననుసరించి
దరిఁజేరఁడే పురందరనామకస్థిరు పష్టరశ్వు నిన్ను వినుతిచేసి
ప్రకృతి వీడ్వాఁడె నారాయణతీర్థులు తీర్థపాదుని నిన్నుఁ దెలియఁ బలికి
వ్యాజసంస్మృతి వీడఁడే జయదేవుండు దేవుండ వగుసీదుసేవఁ జేసి
భక్తివారంబు యుష్మదుపాస్తిపరులు,పరులు జనులకు వారలఁ బ్రణుతిచేతుఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారు కృష్ణ. ౯౦

(10) అవతారదశకము.

అజుఁడు చిన్ముద్రాసమాధివిశిష్టుఁ డై శిష్టుఁ డై ధ్యానంబు సేయువేళ
సోమకుం డనురాక్షసుండు వేదమ్ములఁ దమ్ములఁ దెగడుసూత్రమ్ము లనుచు
మ్రుచ్చిలి ఘోరవార్ధులఁ దిరోహితుఁ డైనహితుఁ డైనధాతసృష్టిచ్ఛ కొఱకుఁ
బ్రబలమీనావతారము నెత్తి లోలకల్లోలకర్మమయుతావాల మరసి
చోరదనుజుని బరిమార్చి శ్రుతిగణంబు, నంబుజపిచండున కొసంగి నట్టిదేవ
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౯౧
చెలిమిదేవపలాశనులు మందరాగంబు రాగంబు మించు ధీరతఁ బెకల్చి
కలశవారాశిలో నిలిపి పన్నగపతి నగపతిఁ జుట్టిరా బిగియఁ జుట్టి
విసువక మథియింప నసమాపఘనమైన ఘనమైనకచ్ఛపతనువు నెత్తి
క్రుంగుతద్గిరిమోచి యంగనామూర్తిచే మూర్తిచేతోసుర ల్మను భ్రమింపఁ
జేసియమృతంబుగొనిసుఖస్థితులనమరు,నమరులకుఁ బ్రీతినర్పించినట్టిదేవ,చా.
అవని మ్రుచ్చిలి హిరణ్యాక్షుండు చర్యతాశ్చర్యతారుణ్యదోస్సారుఁ డగుచు
నుదధిలోనఁ జరించుచున్నఁ దత్కృత్యం బకృత్యం బటంచు నాదైత్యవిభుఁ
లోకభయంకరాలోకనోదారభూదారభూభుజుఁ డవై తాఁకి నిలిచి
పోరు పెల్లొనరించి ఘోరసుదర్శన దర్శనప్రహారణోద్ధతులఁ గూల్చి
పుడమి దక్షిణశృంగాగ్రమునను బెట్టి, బెట్టిదపుసంకటమువాపినట్టిదేవ, చా.
భవదీయచింతనాపరుఁ డంచు నందనునం దనురాగమోహములు వదలి
సర్వగతుం డని చక్రవర్తించెదు నించెదు సభ నవినీతు లెల్ల

దరిఁ జూపు మని సభా స్తంభంబు నడిచిన నడిచి నభఃక్షమాంతస్థవిభుత
నరసింహమూర్తివై యరుదెంచి క్రమపరాక్రమపరాయణత హిరణ్యకశిపు
నడరి పరిమార్చి కరుణ నయ్యదితిపట్టిఁ,బట్టి ప్రహ్లాదు రక్షించినట్టిదేవ,చా.
అఖిలార్థిజనసంచయాది తేయాగంబు యాగంబు కావ్యసమక్షమునను
గావించుబలినామదేవారినాథుని నాథునీజన్మబీజాంఘ్రి వైన
నీవు వటుండవై నిలిచి సదస్యులు దస్యులు వినఁ బదత్రయముకోలఁదిఁ
బుడమిని యాచించి భూవిష్ణుపదములఁ బదముల రెండిటఁ బాదమొకటి
శిరమునం దుంచి యతలంబుఁ జేరనదిమి,యదిమివ్రజకిసిరులిచ్చినట్టిదేవ,చా.
జగతి సుదర్శనాంశమున జన్మించిన మించినభుజశక్తి మేటివైన
కార్తవీర్యుం డాదిగా మహాభుజుల భూభుజుల భూతవ్రాతములు గలంగఁ
బరశురామాకృతిఁ బరఁగి సంగరములఁ గరముల శిరములఁ జరణసమితి
నిరువదియొకమాఱు నఱికి యంబరమునఁ బరమున కెక్కుసోపానసరణి
నిడి పితృప్రీతి తర్పణ మెత్తి యచల,నచలమతిఁ గశ్యపున కిచ్చినట్టిదేవ,చా.
దశరథాత్మజుఁడవై తపసిహాసవనంబు సవనంబుఁ బ్రోచి పాషాణ మబలఁ
గావించి హరువిల్లు ఖండించి జనకుఁడు జనకుఁడై తనరు సీతను వరించి
గురునాజ్ఞ మునివృత్తిఁ దరుణీవియోగివై యోగివైఖరి భానుజాగచరుని
మైత్రి వాలిని ద్రుంచి మారుతిచరితంబు చరితంబుగా విని శరధిగట్టి
యసురులవధించిసతిఁగూడియాశ్రయవని,యవని శ్రీరామమూర్తివైనట్టిదేవ
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౯౭
యదుకులంబునఁ బుట్టి యాభీరమందిర మందిరమందె చౌర్యములఁ దనరి
జారుఁడవై ధేనుసముదయావన కేళి వన కేళి గోపికావస్త్రవితతి
గొనిపూతనాది దుర్జననివారణముల రణముల నరుల దోర్బలము మించి
భక్తులఁ బాలించి బలరామమూర్తిని మూర్తినిమిత్తత మొదలొనర్చి
భీష్మకసుతాదికన్యలఁ బెండ్లియాడి,యాడిపాడుచునీలాద్రి నలరుదేవ,చారు.
తరువరాశ్వత్థప్రదక్షిణైకాంతలఁ గాంతలఁ దొలుదొల్తఁ గౌఁగిలించి
విధివత్సకలితగోవేషివై దానవదానవత్తూపామృతంబుఁ ద్రావి
సన్నద్ధరథ మద్రిజామనోహరునకు హరునకు నేర్పుగా నాచరించి
యతనితూపున నిల్చి యడరి చూపరులకుఁ బరులకుఁ దల్లడపా టొనర్చి
త్రిపురదైతేయతతిఁ గడతేర్చి యంత, నంతరితబుద్ధరూపుఁడవైనదేవ
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౯౮

శ్రీరస్తు.

హాలన్తపరిచ్ఛేదము.

ప్రథమైకవచనతుల్యం సర్వత్ర హాలన్త మగుణవత్ప్రభృతి
గుణవద్గణో ద్వితీయైకవచనతుల్యో భవే ద్వికృతౌ. ౧

ఇది రెండుసూత్రములు. అగుణవత్ప్రభృతి=గుణవద్గణవ్యతిరిక్త మైన, హాలన్తం=హాలన్తశబ్దజాతము, సర్వత్ర=ఈ తెనుఁగున నంతటను, ప్రథమైకవచనతుల్యం=సంస్కృతములోఁ బ్రథమైకవచన మెట్లుండునో యట్లు నిలుచును. ఉదాహరణములు ముందు చెప్పెదము. వికృతౌ=తెనుఁగునందు, గుణవద్గణః=గుణవత్ప్రభృతి, ద్వితీయైకవచనతుల్యః=సంస్కృతములోని ద్వితీయైకవచనము వంటిది, భవేత్=అవును.

ద్విత్వోత్త్వే సర్వహాలాం హ్రస్వా ద్ద్విత్వన్తు దీర్ఘతో బహుళమ్
అగుణవతాం సర్వహాలాం స్వోల్లోపో గుణవతాం డుమూ ప్రాగ్వత్. ౨

ఇది నాలుగుసూత్రములు. హ్రస్వాత్=హ్రస్వముమీఁదనున్నట్టి, సర్వహాలాం=సమస్తమైన హాలన్తములకును, ద్విత్వోత్త్వే=ద్విత్వమును, ఉత్వమును నగును. దీర్ఘతః=దీర్ఘముమీఁద నైనయెడల, ద్విత్వన్తు=ద్విత్వము, బహుళం=బహుళముగా వచ్చును, ఉత్వము రానే వచ్చును. అగుణవతాం=అగుణవత్ప్రభృతు లైన, సర్వహాలాం=సమస్తమైన హాలన్తములకును, స్వోల్లోపః=ప్రథమైకవచనలోప మగును. గుణవతాం=గుణవద్గణములకు, డుమూ=డు, ము, అనునవి (డుకారముకారములు)- ప్రాగ్వత్=మొదటఁ జెప్పినట్లే వచ్చును. మహాత్తులకు, డు, అమహత్తులకు, ము,—హకారాంతపుంలింగమైన అనడుహ్శబ్దము గుణవద్గణములోనిది గనుక, ద్వితీయైకవచనతుల్య మైనయెడల, అనడ్వాహం అని ద్వితీయైకవచనరూపము నిల్చెను. అమహత్తు గనుక, ము, వచ్చిన, అనడ్వాహము. కడమరూపములు, అకారాంతములకువలెనే—అనడ్వాహములు, అనడ్వాహమునందు-ఇత్యాది. ఈలాగే దివ్శబ్దము, దివము. ఉపానహ్శబ్దము గుణవద్గణములోనిది గాదు గనుక, ప్రథమైకవచనతుల్య మైన, ఉపానత్ అని యుండెను. తకారము హ్రస్వము గనుక ద్విత్వోత్వములు వచ్చి "ఉపానత్తు" అని యుండెను. యాఁతము లేదు. రేఫాంతము పూర్శబ్దము గుణవద్గణము, పురము. ఈ తెనుఁగు లోకవ్యవహారదృశ్యము గనుక గీర్శబ్దము వ్యవహారము లేదు. అభిధానములవారు యాదవాదులు, అవ్యక్తలింగశబ్ద

ములు నపుంసకలింగశబ్దములుగాఁ జెప్పినారు కనుక, అవ్యక్తలింగ మైన కిం శబ్దము నపుంసకలింగ ప్రథమైకవచనతుల్య మై కిమ్ము అని యుండెను. ప్రశాన్ శబ్దము దీర్ఘపరహల్లు గనుక ద్విత్వము రాదు. ప్రశానుఁడు. మహాత్తు గనుక డుఙ్ వచ్చెను.

ఆత్మన ఇమనన్తానాం డావా*డుస్స్యాత్సదా రాజ్ఞః
సాన్తాదపయః ప్రభృతేః స్లోపో న్యేషాంచ వాలు గన్త్యస్య. 3

ఇది నాలుగుసూత్రములు. ఆత్మనః=ఆత్మన్ఛబ్దమునకును, ఇమనన్తానాం=ఇమనిచ్ ప్రత్యయాంతములకును, డావా=డా యను వర్ణకము వికల్పమున వచ్చును. అన్యవన్న్యాయమున డాలోని డకారము లోప మై మిగిలిన ఆకారము టిలోపము చేసి నిల్చును. హ్రస్వము వచ్చిన, ఆత్మ యనురూపమాయెను. వికల్పము గనుక డా లేనప్పుడు, ఆత్మము. మహత్తుగా వివక్షించితేని, ఆత్ముఁడు. ఇమనంతములు- మహిమము, మహిమ, గరిమము, గరిమ, ఇత్యాది. రాజ్ఞః=రాజన్ శబ్దమునకు, సదా=నిత్యముగాను, డుస్స్యాత్=డువర్ణకము వచ్చును. ఇది డా వలెనే వచ్చెనేని రాజు. కకుప్శబ్దము కకుప్పు. అగ్నిమత్ శబ్దము బహుళగ్రహణమున ద్విత్వము లేక అగ్నిమథుఁ డాయెను. వాక్ శబ్దమునకు వాకు, బహుళోక్తివలన వాక్కు-అని యును గలదు. త్వక్ త్వక్కు. భవచ్ఛబ్దము లేదు. ధీమచ్ఛబ్దము గుణవర్ణనము- ధీమంతుఁడు, మతిమంతుఁడు, హనూమద్భగవచ్ఛబ్దములు కొందఱిమతమున గుణవర్ణనములు గావు, హనుమానుఁడు, భగవానుఁడు. హనుమంతుఁడు, భగవంతుఁడు-అనియుం గలదు. అప్శబ్దమునకు, అప్పులు. దిక్ శబ్దమునకు దిక్కు. విద్వచ్ఛబ్దమునకు విద్వాంసుఁడు. అపయః ప్రభృతేః=పయః ప్రభృతివ్యతిరిక్తమైన, సాన్తాత్=సకారాంత శబ్దముమీఁద, స్లోపః=సకారలోపము వికల్పమున నగును- తేజము, యశము, మనము, తేజస్సు, యశస్సు, మనస్సు-ఇత్యాది. పయః ప్రభృతికి, సకారలోపము లేదు. పయస్సు వయస్సు, అయస్సు, సరస్సు-ఇత్యాది. అన్యేషాంచ=మఱికొన్ని హలంతములకును, అన్త్యస్య=అంత్యహల్లునకు, వా లుక్=వికల్పమున లోపము వచ్చును. జగము, జగత్తు. చకార ప్రయోగమువలనఁ గొన్నింటి కంత్యాచ్చులకు వర్ణాంతరము వచ్చి యంత్యహల్లోప మవును. పథము.

---

* డుర్భవతి సర్వదా రాజ్ఞః.

ప్రాకృతభవసంస్కృతభవసంస్కృతవత్ప్రాకృతభవవికృతిభవాః
వ్యతిరిక్తా భూయాంసో వ్యతిరిక్తాః స్సంప్రదాయతో వేద్యాః. ౪

ఈయార్యావృత్తము సంప్రదాయవేద్యము.

దేశ్యాదస్మద్యుష్మచ్ఛబ్దాత్సుజసో ర్నుమూ వురూ చస్తః
న్నుమ్ము హ్రస్వశ్చాదే రమిశశి చాన్యతరలుక్చ యుక్తస్య. ౫

ఇది రెండుసూత్రములు. దేశ్యాత్ = తెలుఁగులైన, అస్మద్యుష్మచ్ఛబ్దాత్ = అస్మత్ యుష్మత్ శబ్దములమీఁద, సుజసోః = ప్రథమైకవచనబహువచనములకు, యథాక్రమముగా, నుమూ = ను, ము, అను నాదేశములును, వురూ = వు, రు, అను నాదేశములును, స్తః = అగును. యుష్మదస్మచ్ఛబ్దములకుఁ దత్సమపుఁదెలుఁగు లేదు గనుక "దేశ్యాత్" అని దేశ్యతెలుఁగులే చెప్పుచున్నాఁడు. నా యనుమాట యస్మచ్ఛబ్దము, నీ యనుమాట యుష్మచ్ఛబ్దము, కనుక, అస్మచ్ఛబ్ద ప్రథమైకవచనమునకు ను వచ్చిన, "ప్రథమాయా మే దస్మదః" అను నుత్తరసూత్రప్రాప్తిని 'నేను' అనురూపమాయెను. బహువచనమందు ము వచ్చిన, నుత్తరసూత్రమున మకారము నేత్వమును వచ్చి "మేము". యుష్మచ్ఛబ్దమునకు వు వచ్చిన "నీవు". బహువచనమందు రు వచ్చిన నుత్తరసూత్రమున మకారము వచ్చి, "మీరు". అమి శశి చ = ద్వితీయైకవచనబహువచనములయందు, న్ను, మ్ము = న్ను, మ్ము, అను నాదేశములును, ఆదేః = మొదటియక్షరమునకు, హ్రస్వశ్చ = హ్రస్వమును వచ్చును. యుక్తస్య = సంయుక్తములైన, న్నుమ్ములకు, అన్యతరలుక్చ = ఒకహల్లులోపమును నగును. నిన్ను, నిను; మిమ్ము, మిము; నన్ను, నను; మమ్ము, మము.

కిర్నజసః ప్రథమాయా మే దస్మద ఏతయో ర్బహుత్వే మః
హ్రస్వే టాఙా నమ వాఙ్ ద్వయవ ద్వచనద్వయేన్యయో రాత్మా. ౬

ఇది నాలుగు సూత్రములు. జసః = షష్ఠికి- "జసః కిశ్చ" అని వచ్చెడుకి యాదేశము లేదు. యుష్మచ్ఛబ్దము, ఇకారాంతము గనుక నీ యనుదానికే యీవిధి. (నీయనుశబ్దమునకే యీనిర్ణయము) ప్రథమాయాం = ప్రథమయందు, అస్మదః = అస్మచ్ఛబ్దమునకు, ఏత్ = ఏత్వము వచ్చును. ఏతయోః = ఈరెండుశబ్దములకును, బహుత్వే = బహువచనములయందు. మః = మకారమగును. నీచేత,

మీచేత; నీకొఱకు, మీకొఱకు; నీవలన, మీవలన; నీకు, మీకు; నీయందు, మీయందు; నాచేత, మాచేత; నాకు, మాకు- ఇత్యాది. ఆత్మా=ఆత్మశబ్దము, టాదౌ=తృతీయాదివిభక్తులయందు, హ్రస్వో=హ్రస్వ మగుచుండఁగా, నమవాగ=న,మ, యను నాగమములు గలది యగును. వచనద్వయమునందు ను వరుసగా ననుట. అన్యయోః=ప్రథమాద్వితీయలయొక్క, వచనద్వయే=ఏకవచన బహువచనములయందు, ద్వయవత్=అస్మద్యుష్మచ్ఛబ్దములు రెంటి వంటిది యు వరుసగా నగును. ఏకవచనము దస్మచ్ఛబ్దమువంటిదియు, బహువచనమందు యుష్మచ్ఛబ్దము వంటిదియు నగు ననుట. అస్మచ్ఛబ్దప్రథమాద్వితీయైకవచనములకు నున్నులును యుష్మచ్ఛబ్దప్రథమాద్వితీయాబహువచనములకు రుమ్ములును వచ్చును. నుమ్ములయం దాదిహ్రస్వము వచ్చును. తా-ఆత్మశబ్దము. తాను, తారు, తన్ను, తమ్ము. తృతీయాదులయందు, హ్రస్వమును నమాగమములును వచ్చిన-తనచేత, తమచేత; తనకు, తమకు-ఇత్యాది.

భూయ ఉభయార్థవాచీ యః కశ్చి ద్భవతి నిత్యబహువచనః
తస్య జసో ము శసో లః ప్రాగ్వ త్సర్వం భిసాదికే న్యత్ర. ౭

ఇది యేకసూత్రము. భూయః=ఈయుష్మదస్మచ్ఛబ్దములు గాక- మఱియొకటి, ఉభయార్థవాచీ=ఆరెంటియర్థమును జెప్పెడి, నిత్యబహువచనః=నిత్యబహువచనమైనది, యః=ఏదైననేమి, కశ్చిత్=ఒకటి, భవతి=కలదు. తస్య=దానియొక్క, జసః=ప్రథమాబహువచనమునకు, ము=ము, అనునాదేశమును, శసః=ద్వితీయాబహువచనమునకు, లః=ల, అనునాదేశమును వచ్చును. భిసాదికే=తృతీయాబహువచనము మొదలయిన, అన్యత్ర=కడమవానియందు, సర్వం=సమస్తమును, ప్రాగ్వత్=యుష్మదస్మచ్ఛబ్దములకు వలెనే యగును. "మన" యనునది యుభయార్థవాచి. దానికి "ము" ఆదులు వచ్చిన, మనము, మనల, మనచేత-ఇత్యాది.

కవిభల్లటైః క్రియాణాం నామ్నాం చోల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోపి కథ్యన్తే. ౮

ఇది యేకసూత్రము. కవిభల్లటైః=కవిభల్లటులచేత (కవిభల్లటు లనఁగాఁ బురాతనకవులు, వారొక లక్షణకర్తలు) క్రియాణాం=ధాతువులకు ను, నామ్నాం చ=శబ్దములకు ను, ఉల్లోపః=ఉకారలోపము, ఇష్యతే=ఇచ్ఛయింపఁ

బడుఁగదా (చెప్పినా రనుట) చూతుర్, చూతురు, ఇత్యాది క్రియలయందు, రేఫలమీఁది యుత్వములకును,కన్ను,మన్ను,మిన్ను,మున్ను, ఇత్యాదిశబ్దముల యం దుత్వములకును లోపము. ఏషు=ఈలోప ప్రదేశములయందు, వికృతౌ=అచ్చతెనుఁగున, నాన్తాదయోపి=నకారాంతాదిశబ్దములు ను, ప్రథమైకవచన మాత్రే=ప్రథమైకవచనమందే, కథ్యన్తే=చెప్పఁబడును. "కన్నుదెఱచి" యన్న చోట భల్లటునిమతమున, ఉకారలోపమైన నకారాంతమై యుండును. కన్దెఱచి, చన్గుడిచి—రాంతములు, పేర్వాడి, గోర్గోపి. క్రియలకుఁ గ్రియాపరిచ్ఛేదము లో స్పష్టము. మెత్తుర్గనులు, చూడర్జనులు—ఇత్యాది నాన్తాదయః అని యా దిశబ్దముచేత లాంతములును; కల్దావి, విల్బూని. ప్రథమైకవచనము తప్పిన, ఉకారాంతాది-కన్నులు, కంటిచేత.

ఇద మద సేత ద్యత్త చ్ఛబ్దా శ్శబ్దాన్తరాన్వయే బహుళమ్
హ్రస్వం ప్రపద్య దీర్ఘా ద్విత్వ ముపర్యక్షరస్య జనయన్తి. ౯

ఇది యేకసూత్రము. శబ్దాన్తరాన్వయే సతి=మఱియొకశబ్దముతో నన్వయము కలిగి యుండఁగాను, ఇదమ్, అదస్,ఏతద్, యద్, తద్, శబ్దాః=ఈశబ్దముల, దీర్ఘః=దీర్ఘములు, హ్రస్వం ప్రపద్య=హ్రస్వమును బొంది, ఉపర్యక్షరస్య=ఆశబ్దముయొక్క మొదటి యక్షరమునకు, బహుళమ్=బహుళముగాను, ద్విత్వ=ద్విత్వమును, జనయన్తి=పుట్టించును. ఇదం శబ్దము=ఈదేశము, ఇద్దేశము; తద్ శబ్దము-ఆకాలము, అక్కాలము; అదస్, ఏతద్ శబ్దములకు నివియే రూపములు. యచ్ఛబ్దము-ఏదేశము, ఎద్దేశము-బహుళోక్తివలన, ఆరాజు, ఈసేన, యనుచోటులను రాదు. శబ్దాంతరము లేకున్నను- ఏది, ఎద్ది-యనుచోట వచ్చును. ఆ-అజాదిశబ్దముతో నన్వయించినప్పు డాయచ్చును లఘుయకారము చేసికొని దానికి ద్విత్వము చేసికొనునది. అయ్యార్యుఁడు, ఇయ్యుత్తముఁడు.

ది స్స్యా త్సమ్బన్ధార్థే సర్వస్మా ద్యుష్మదస్మదా త్మభ్యః
ద్వితి *వర్ణకోఽఇడ స్త్రీవిషయా స్స్వార్థే తనశ్చ వికృతౌ స్యాత్. ౧౦

ఇది నాలుగుసూత్రములు. సర్వస్మాత్ =సకలనామములమీఁదను, సమ్బన్ధార్థే=సంబంధార్థమందు, దిః=దివర్ణకము; స్యాత్ =అగును. వర్ణక మనంగాఁ బ్రత్యయము. రాజుది, పులిది, బంటుది, మేఁకది- ఇత్యాది. యుష్మదస్మదాత్మభ్యః=ఈమూఁటిమీఁదను, ద్వితివర్ణకః=దు అనువర్ణక మగును. నాదుసామ్ము.

---

* వర్ణకోయశ్స్త్రీవిషయాః- పా.

నీడు లేఁగ, తనదుక్కీర్తి. అ, ఇ, ఉ=ఈమూఁడును, స్త్రీవిషయాః=స్త్రీనామములమీఁద వచ్చు వర్ణకములు- గార, గౌరి, గారు. స్త్రీవిషయములయందె, తెలుఁగు స్త్రీలింగములమీఁద వచ్చు నని యు ననవచ్చును. ముంత, పడి, తూము-స్త్రీసమములు చేసికొని సులోపముఁ దెచ్చుకొనునది. సర్వత్ర యిట్లే-వికృతౌ=తెనుఁగునందు, త్వార్థే=త్వప్రత్యయార్థమునందు,తనః=తనవర్ణకము, స్యాత్=అగును దొరతనము, దొడ్డతనము.

నామ్నః కవర్ణక స్స్యా త్స్వార్థే స్యా దుత్వ మపి పరే తస్మిం
చు రితి క్రియాపదానాం సర్వేషాం వర్తమానకాలే స్యాత్. ౧౧

ఇవి రెండుసూత్రములు. నామ్నః=నామమునకు, స్వార్థే=స్వార్థమందు, కవర్ణకః=కవర్ణకము, స్యాత్=అవును. తస్మిఀ పరే=అది పరమై యుండిన, ఉత్వ మపి స్యాత్=పూర్వాక్షరమున కుకారమును వచ్చును. పొలఁతి, పొలఁతుక; గొంతు, గొంతుక; నిప్పు, నిప్పుక; మెలఁత, మెలఁతుక-ఇత్యాది. సర్వేషాం=సర్వమైన, క్రియాపదానాం=క్రియలకు, వర్తమానకాలే=వర్తమానార్థకమందు, చురితి=చు అనువర్ణకము, స్యాత్=అవును, ఘటించుచున్నాఁడు, గెలుచుచున్నాఁడు. ఇత్యాది.

ప్రతిషేధవాచినాం నిః భూతార్థానాంతు నః క్రియాణాం స్యాత్
కర్త్రాదేః కర్తృత్వం ప్రథమాచ నవర్ణక శ్చ తద్వ త్స్యాత్. ౧౨

ఇది మూఁడుసూత్రములు. ప్రతిషేధవాచినాం=ప్రతిషేధమును జెప్పుచున్న, క్రియాణాం=క్రియలకు, నిః=నివర్ణకము- ఘటింపనివాఁడు, చూడనివాఁడు; భూతార్థానాంతు=భూతార్థములకు, నః=నవర్ణకము, స్యాత్=అగును. కర్త్రాదేః=కర్త్రర్థము మొదలైనవానికి, కర్తృత్వం ప్రథమాచ=కర్త్రర్థకమును ప్రథమయు-నవర్ణకశ్చ=నవర్ణకమును వచ్చును. నీవు నుతించిన రాజు. ఇది కర్త్రార్థకము. నీచేతఁ బొగడఁబడిన రాజనుట. నీచేతనను తృతీయకుఁ బ్రథమవచ్చును. నుతింపఁబడిన యను కర్త్రార్థమునకుఁ గర్తృత్వము వచ్చెను. కర్త్రాదేః అను నాదిశబ్దముచేత, అధికరణార్థములయందు నిట్లెలాగునసే వచ్చును. నే భుజించినచోటు, నీవు గెల్చినవాఁడు. ఇత్యాద్యర్థభేదములు తెలిసికొనునది.

షష్ఠీ భవే ద్ద్వితీయాతుల్యా తత్పురషసంస్థితా నామ్నామ్
ఇ దుపోత్తమోత్తమానాం బహువచన ఉపోత్తమేత ఉద్భవతి. ౧౩

(గ్రంథపాతము రెండు ప్రతులలోను)... ఇదుపోత్తమోత్తమములు—బలుములు, కలుములు, చెలుములు, అయెను. రెండవ యుకారము, ఉద్బహుత్వే యని వచ్చినది. ఇట్టిలాగుననే వెలుములు, మెలుములు మొదలైనవి. ఇది ప్రాయికలక్షణము. అటుగనుక, ఇరులు, విరులు- ఇత్యాదిస్థలములందు లేదు. ప్రాయిక నిత్యలక్షణముల ప్రకారము లిట్టిలాగుననే తెలియునది.

అస్మద్యుష్మద్వాచ్యా దేకత్వ ఇతో నివీ పరేషాంతు
ధర్మోత్తమమధ్యమవ ద్బహుషు న మధ్యమవ దుతోచ్చ సర్వేషు. ౧౮

ఇది నాలుగుసూత్రములు. అస్మద్యుష్మద్వాచ్యాత్ =అస్మద్యుష్మచ్ఛబ్దములచేత వాచ్యమయిన, ఇతః=ఇకారాంతమునకు, ఏకత్వే=ఏకత్వమందు, నివీ=ని, వి, యనువర్ణకము లవును, నేను గవిని, నీవు పతివి. కవిశబ్ద మస్మద్వాచ్యము, పతిశబ్దము యుష్మద్వాచ్యము. పరేషాంతు=ఇకారాంత వ్యతిరిక్తములకు, ధర్మోత్తమమధ్యమవత్ =క్రియలకు ధర్మ మను నర్థమందు వచ్చెడి యుత్తమపురుష మధ్యమపురుషల కేదో యది వచ్చును. ను వు అనువర్ణకము లవు ననుట. నేను భక్తుఁడను, నీవు దేవుఁడవు. బహుషు=బహువచనములయందు, మధ్యమవత్ =మధ్యమపురుషవంటివి, న=కావు. ప్రథమోత్తమపురుషలవంటివౌను-ము రు అనువర్ణకము లౌ ననుట. మేము భక్తులము, మీరు దేవతలరు. బహుషు అను బహువచన ప్రయోగమువలన, ఇకారాంతములకు ను బహువచనమందు ము, రు, వర్ణకములు వచ్చును. మేము కవులము, మీరు స్వాములరు. సర్వేషు=ఈచెప్పిన ను, ము, వు, రు, అను నన్నియుఁ బరమై యుండిన, ఉతః=అంత్యమైన ఉకారమునకు, అచ్చ=అకారమును వచ్చును. భక్తుఁడు అనునంత్యోకారమునకు నుమువురులు పరమైనప్పుడు, అకారము వచ్చిన- భక్తుఁడను-భక్తుఁడవు, ఇట్టిలాగే భక్తులము, భక్తులరు-అని యుండును. కవిని అనుచోట ఉకారము లేదు గనుక, అకారము లేదు. కవులము అనుచోట, కవులు అను నుకారమునకు అత్వము వచ్చును. సూత్రములో నస్మచ్ఛబ్దము పూర్వనిర్దిష్టమైనను గాని వ్యవహారప్రధానము యుష్మచ్ఛబ్దము గనుక ప్రథమపురుషవంటి దాయెను. సర్వేషు అన్నాఁడు గనుక క్రియలయొక్క ఉకారమునకును, అకారము వచ్చును. పొగడుచున్నాఁడను, స్తోచుచున్నాఁడవు. ఇత్యాది-జవరాలవు, ముద్దరాల వనుచోటను గూడ నిట్టిలాగే అకారము తెలియునది.

సర్వవిభక్తి స్సంస్కృతతుల్యా న్యస్యాః క్వచి ద్భవే చ్చాన్యా
ఏకత్వం భేదకగతబహువచనానాంచ దృశ్యతే వికృతౌ. ౧౫

ఇది మూఁడు సూత్రములు. సర్వవిభక్తిః=ప్రథమాది విభక్తు లన్నియు, సంస్కృతతుల్యా=సంస్కృతమం దేయేస్థానమున నేయేవిభక్తి వచ్చునో యటు వలెనే యిందును వచ్చును. పొడవు, కొంచెము, కృష్ణుండు, తూము, ఇత్యాది ప్రాతిపదికార్థములయందుఁ బ్రథమ—హారిఁదలఁచెద, అంబఁగొలిచెద, నిత్యాదిస్థలముల ద్వితీయ—శూలముచేతఁ బొడిచె, సురలచేత నుతింపఁబడియె నిత్యాదికర్తృకరణములఁదృతీయ—ద్విజులకొఱకు దక్షిణ, కవులకొఱకుపాయన మిత్యాది సంప్రదానములఁ జతుర్థి—గిరివలన వెడలెను, కరివలన వెలసెను, ఇత్యాద్యపాదానమునఁబంచమి—దొరకు హితుఁడు, నూటికమ్మెను, ఇత్యాది సంబంధముల షష్ఠి—కంచియం దుండును, కవితయందు నేర్పరి, ఇత్యాద్యధికరణముల సప్తమి—అంబననుఁబ్రోవవే, అవ్వసిరు లీయవే, ఇత్యాదులసంబుద్ధి. ఇట్లు విభక్తులు తెలియునది. అన్యస్యాః=ఒకవిభక్తి, క్వచిత్=ఒకానొకచోట, అన్యాచ=మఱియొక విభక్తియును, భవేత్=అగును, విప్రులకు దానమిచ్చెను-చతుర్థీస్థలమున షష్ఠి—శిరమున గురుపాదుకలు వహించె- తృతీయాస్థలమున సప్తమి—రాముఁడరణ్యమేగె-అరణ్యమున కనుదానికరణ్యము. షష్ఠీస్థలమునఁ బ్రథమ—సుఖమేగి, కాశినుందురు, తృతీయాస్థలమునఁ బ్రథమ. ఇత్యాదులు ప్రయోగవశమునఁ దెలియునది. వికృతౌ=తెనుఁగునందు, భేదకగతబహువచనానాం=విశేషణములయొక్క బహువచనములకు, ఏకత్వంచ=ఏకవచనమును, దృశ్యతే=కనఁబడును. ఇంపైనప్రియురాండ్రు,ఒప్పైనసిరులు-సొంపైనవిద్యలు.

—॥ ఇతః పరస్సమాసనిర్ణయః ॥—

ద్విగుకర్మధారయౌ తత్పురుషద్వన్ద్వౌ బహువ్రీహిః
అన్యే చ కేచి దుపమానోత్తరపదలోపరూపకాఖ్యాద్యాః ౧౬
పరిదృశ్యా ఇహ కార్యా ఔపవిభక్తికవ దస్త విధయశ్చ
లోపశ్చ విభక్త్యాదే శ్శబ్దేషుస్యా త్సమాసకాఙ్క్షేషు. ౧౭

ఇది యార్యాయుగ్మము. ద్విగుకర్మధారయములు, తత్పురుషద్వంద్వములు, బహువ్రీహి, ఉపమానము, ఉత్తరపదలోపము, రూపకము మొదలైనవి. అన్యేచ=తక్కినవి, కేచిత్=మఱికొన్నిసమాసములును, ఇహ=తెనుఁగునందు, పరిదృశ్యాః=చూడఁదగినవి.